Lg. T. 2/14

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЏИЋ.

КЊИГА 159.

1889. СВЕСКА ТРЕЋА.

У НОВОМЕ САДУ,

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТ. МИЛЕТИЋА.

1889.

Б.Т.21/14

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

УРЕЂУЈЕ

А. ХАЏИЋ.

КЊИГА 159.

1889. СВЕСКА ТРЕЋА.

У НОВОМЕ САДУ,

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТ. МИЛЕТИЋА.

1889.

Rus. f. 25707

ПРЕГЛЕД.

СТРАНА

I. Манастир Лепавина. Прилог к српској историји. Од Владимира Красића. (Наставак.) 1

II. Биографија Јована Витковића. Написао Гаврило Витковић. (Свршетак.) 30

III. Лажни Бранковићи. Од Лауша Талоција. С мађарског др. Стеван Павловић 54

IV. Добре воље. Шаљива игра у 4 чина. Написао Милан Савић 84

V. Додатак природописној и медицинској номенклатури. Прибрао проф. Мојо Медић 123

VI. Говори у свечаним седницама књижевног одељења „Матице Српске:

У спомен Мити Поповићу о св. Сави 1889. г. говорио Милан Савић 136

VII. Гласник из српског и словенског света:

Педесетогодишња прослава Текелијна завода . 140

VIII. Матица Српска:

Изводи из записника књижевног одбора и одељења год. 1889. 151

МАНАСТИР ЛЕПАВИНА.

ПРИЛОГ К СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ.

ОД ВЛАДИМИРА КРАСИЋА.

(Наставак.)

Поред борбе за материјални опстанак, манастир лепавински имао је да савлађује и насиља ради вере, особито између 1611. и 1753., која су највише долазила од поунијаћених владика марчанских. Највећи такав силеција био је Рафајило Марковић. Овај је одмах, како је постао владиком, навестио верски рат калуђерима лепавинским и упео све силе, да их поунијати. У тој намери и жељи долазио је више пута у Лепавину, где је био у то време игуман Кондрат, и сваковрсним обмањивањем сладио му унију и наметао се за владику. Али честити игуман Кондрат не хтеде то ни да чује, говорећи: »Имам ја својега епископа Никанора Димитријевића.« Марковић, не могавши ни писмом ни речју постићи цели, науми, да сам собом дође у манастир и да Лепавину силом поунијати. Чим је дошао, питао је Кондрата, за што га није дочекао као свога владику звоњењем и поклоном по правилу монашком. По што је добио одговор као и пређе, Марковић заповеди двојици својих војника, да оловом набијеним пушкама у заседи дочекају игумана Кондрата, кад у цркву пође, што ови и учинише, опаливши у један мах из обе пушке и ранише га у леђа. Злосрећни игуман, борећи се са смрћу, у великој је муци неколико пута улазио у цркву и излазио из ње, док се најпосле не сруши на прагу црквеном. Невина крв његова дуго се није дала опрати нити остругати, те се најпосле мораде цело оно место поподити новим каменом. Иза тога захтеваше Марковић, да му се даду привилегије манастирске, јер, вели, те при-

вилегије и сва добра манастирска припадају манастиру Марчи — по некаквом уговору, који је склопљен 1691. између Павла Зорчића, игумана марчанског, и Леополда Колонића, угарског примаса. Али му се жеља не испуни, ма да је показао беспримерну сверепост, мећући калуђере и слуге манастирске на свакојаке муке. Неке слуге дао је истући на мртво име; многе је дао живе закопати у земљу, те су у највећим мукама преминули. Толико насиље подигло је на побуну околни народ, те притече у помоћ својим духовницима, и тако се мучитељи разбегоше куд ко; а Марковић се после никад више није смео да јави у генералату вараждинском. То се догодило 13. новембра 1735.

Кад је речене године дошао за епископа северинског Симеон Филиповић, одлучни противник уније, лепавински калуђери добише у њему врлога браниоца. Против њега је интригирао Теофило Пашић, свиднички владика, све дотле, док га не оклевета властима, те Филиповић дође под истрагу, која је вођена противу њега у Копривници, где је и умрьо у истражном затвору 3. маја 1743. Тело му је пренесено у манастир Лепавину и онде у паперти црквеној свечано погребено.

Поред свега усиљавања од стране лепавинских калуђера, да поврате народу нашем стародревну његову богомољу, Марчу, гоњење, које је развио гроф Петаци, било је тако жестоко, да је на крају прве половине 18. века била посве изгубљена нада, да ће се то постићи. Шта више, многим црквама нашима претила је опасност, да ће их затворити испред православних Срба и предати унијатима, а свештенике наше растерати. Годину дана пре но што ће Петаци истерати калуђере марчанске из њихова манастира, дакле 1752., затворене су ове цркве: у селу Маринковцима, храм пресв. Богородице (озидали су тамошњи становници); црква у Граберју, храм великомученика Вита (градила је породица Радотића); црква у селу Марчи, храм пресвете Тројице (подигли су становници марчански); црква у селу Граберју, храм св. првомученика и архиђакона Стефана (градили

су сељани граберски од дрвета у виноградима); у селу Крижу, црква посвећена св. Јовану Крститељу (градили су сељани кришки на брду Субобеду (Сѣб-Обедъ); капелица код манастира Марче, храм св. Николе (сазградили су околни Срби од добровољних прилога); црква у селу Липовчанима, храм св. Параскеве (саградио је 1738. Михаило Грабић).

Ревностан бранилац вере православне био је у то време Никола Поповић, прота у Великој Писаници, познат под именом »протопоп хорватски«, који је био прогнан из генералије у Србију, и по што је помилован, вратио се опет у своју постојбину. Најпосле је примио монашки чин и добио име Нићифор; а на скоро по том произвео га је за архимандрита лепавинског епископ Арсеније Теофановић. Ради народних послова путовао је више пута у Беч, и шиљао онамо депутације са јеромонахом лепавинским Василијем. Агенат Матулај приводио је двору те депутације, које су добивале упутства од поменутог протопопа, како ће измолити, да им се допусти градити цркве. Тако је његовим настојавањем било допуштено поновити цркву св. Николе код Марче. Његове племените намере помагао је остварити епископ Партеније бивши »бєуки єхїмєрїс“. Умрьо је у Великој Писаници 26. септембра 1768. у 78. години својега живота. На реду је да речемо коју и о познијим настојатељима лепавинским до наших дана.

После смрти архимандрита Нићифора постављен је за настојатеља лепавинском манастиру бивши игуман марчански Софроније Стефановић. За архимандрита произвео га је владика костајнички Јосиф Стојановић 24. јуна 1770. Исте године постаде настојатељем Ароп Решковац, а већ год. 1771. Данило Карановић. Војничка власт била је узела на око тога игумана и најпосле 12. јануара год. 1773. баци га у регименгску тамницу у Беловару, где се од туге и жалости, као страдалник за веру, преселио у вечност. Мртво је тело његово пренесено у Лепавину и ту погребено. Карановићев наследник у настојатељству био је

Мардарије игуман; за њим је дошао Дионисије Јовановић, а иза овога Рафајило Маливуковић, који су врло кратко време служили. Године 1796. игумановао је Атанасије Јовановић, који је озидао садашње манастирске ћелије. Након његове смрти прими игуманску част Теодор Предраговић, родом из Грубишна Поља. За пруског рата постао је »фелдпатром« и донео је у манастир много књига црквених из Русије. Обогатио је своје рођаке; али су ови на скоро после његове смрти осиромашили. Кад он умре, изабран буде 1802. за игумана Максим Огњановић; он је био постриженик манастира Крушедола. Крижевачки грађанин Симеун Савић оптужи га, да је наумио предати манастирске привилегије и донације крижевачком владици Константину Станићу. За то владика Јосиф Путник заповеди загребачком пароху Константину Андрејевићу, да одмах отиде у Лепавину, а и сам тамо стигне баш на велики петак 1818, те приморавши Огњановића, да потпише оставку, произведе за игумана реченога Андрејевића 14. априла 1818. Максим Огњановић умре 5. фебруара 1825. Игуман Андрејевић унапредио је манастир лепавински, а пуно му је помогло неколико родних година, те је могао подићи кулу црквену за два хвата у висину, разгранати економију и тако даље. Кад је руски цар Александар I. 1821. био у Љубљани на конгресу, узме Андрејевић грамоту, коју је дао овом манастиру цар Алексије Михаиловић 1651., и отиде с њом у Љубљану пред цара рускога; и овај кад сазна за сиротно стање манастира лепавинског, поклони игуману на манастирске цели 500 руских дуката. Исте године, по што се смрћу пароха Пантелије Шупице упразни парохија велико-поганачка, науми, да ту парохују придружи парохијама манастирскима и тако умножи манастирске приходе. У том послу му је помагао барон Павле Радивојевић и владика Јосиф Путник. Али већина народа бејаше томе противна; само присташе драговољно да буду манастирски парохијани сељани из Ботиноваца и Малих Грабичана, у којим селима пе беше више од 14

кућа. Године 1829., на позив Јосифа Путника, отиде Андрејевић у Темишвар, и кад се оданде вратио, умре 1830. Његов наследник Константин Пантелић, јеромонах и бивши администратор парохије загребачке, више се бринуо за своја сладострасна уживања, него за користи манастирске. Изишавши на сраман глас, морао је захвалити на части, а управа манастира би предана јеромонаху Јосифу Вуковићу. У то време, особито г. 1834. сабрано је, настојавањем Антонија Јовановића, толико добровољних прилога на манастир, да се од тих прилога могло набавити велико звоно од 6 цената и 75 фуната. Године 1839. именован је Анатолије Јовановић игуманом. На сабору 1842., на коме је изабран за митрополита Јосиф Рајачић, заступао је он три манастира пакрачке дијецезе. У мају године 1846. био је у Бечу и измолио од породице барона Сине два скупоцена јеванђеља, окована у чисто сребро; вредност им је око 900 фор. А у готовом добио је од исте породице 400 фор. као прилог овом манастиру. Умрьо је као архимандрит 19. октобра 1868 Након Јовановића постао је настојатељем рођени брат Максима Огњановића, Алексије Огњановић, који је дочекао дубоку старост, умрьо је у 84. години својега живота. Још год. 1818. био је дошао амо из манастира Пакре јеромонах Иринеј Хајдинац, човек здрава разума и веома побожан, који, поставши игуманом, са ваљаности своје беше виђен и чувен. Умрьо је у селу Липовчанима 9. марта 1852. Наследник му је био Стефан Дешић, родом из Гудовца; њега потврде за настојатеља 17. октобра 1836. Умрьо је у Великој Кањижи 1876. За њим су кратко време управљали манастиром Мелхиседек Годеч и Методије Павлековић; први је сада администратор парохије салничке, а други администратор парохије великокањишке. Три године после смрти архимандрита Јовановића, именује консисторија 23. октобра 1871. за игумана Герваз ија Јагазовића. Он има много заслуга за манастир лепавински. Преминуо је 17. септембра 1879. Достојан му је наследник садашњи игуман Тихон Це-

бић, који је примио управу овога манастира и постао игуманом 29. декембра 1881.; само што је Дебић срећније руке и умешнији од својих претходника; то сведоче многи напреци, које је показао у свима гранама газдинства, од како је постао настојатељем. — Осим раније поменута два јеромонаха, један, по имену Амвросије Павловић, администрира парохију загребачку. А у манастиру се налазе Лукијан Петровић, еклисијарх, и Гаврил Бота, економ. Још имају овде два монаха и један искушеник.

Калуђери лепавински врше сада још свештеничке дужности у Вараждину, Копривници и Крижевцу, а отправљали су те дужности пређашњих година и у Грацу, у Штајарској, што се види из овога сведочанства, које им је дала 1764. градачка српска општина:

»Ми ѡть ꙁдолоу подписати дѣмо их ꙁнаиѣ, какѡ ѡть коликѡ нами ѡкде лѣта совираюштим сѧ ѡть манастира лепавинскагѡ сватагѡ ваведенїа ѡбители послоужывати били есмо, уредъ господина ота архимандрита и проухъ братїахъ тои ѡбители, какѡ равнѡ и саде контенти с отем иеромонахомь Ѳимотеемь къ божественои слоужби и правилоу били есмо. Того ради сосовѣтахомь между соболю и размотрихомь, да ми и къ напредь идоуштее врема не боудемь овде безъ божественїа слоужби, такѡ сонъколаемь и поткрждаемь, да ѡть више помиоутїа сватїа ѡбители всѣгдаръ имадоу ѡкде нами пошилати по едного скантеника, коимь можемо послоужени бити; а ми какѡ сада, такѡ и ѡть селѣ, по нашои возможности тои сватои ѡбители хоћемо утѡ болше могли боудемь прилагати и помоштествовати. Большагѡ ради вѣроватїа и сигоурности своероучно подписоусм сѧ и печатми оутверждаемь.

Дано оу Граду, априлїа 15. 1764.

Григорие Радонић,
из Новог Сада.
Ефа Матић.
Михаиль Ћоурковїуь.
Григорие Георгиевић,
из Шиклоуша.
Теодор Лацковић,
из Шиклоуша.

Петар Димовић,
из Шиљина.
Никола Михаиловић,
из Новог Сада.
Петар Ранковић,
из Сомбора.“

Знатно је друго једно сведочанство од год. 1773., из којега се види, како су францишкани у Кањижи злостављали лепавинског калуђера Јевстатија Аксентијевића, што је причестио једног човека православне вере; па кад је тај човек умрьо, нису допустили нашем свештенику, да га сахрани, него су га они погребли без крста, и за то моле калуђере лепавинске, да пишу владици, нека се заузме за њих, »да се не бисмо«, веле, »овако губили без закона и без попа.« Овако гласи то сведочанство:

»Ми доль подписати сведоуимо, како єсмо срамотни били одь пароха нашти францишкана овдашнин, уредь іеромонака Євстатїа Аѯентїевића изь манастира лепоимског бодоуће да єсоу францишкани ѯактевали іеромонаха Євстатїоу уредь пандоуре каролике да би морао ићи к нима оу манастирь, оуѯрока ради што је іеромонахь једноѓь болесника овди исповедїо и причестїо хрїстїанїна. Тако ми писмо хотели дати водити іеромонаха Євстатїоу под срамотомь оу манастирь; него смо сами отишли оу манастирь патерь-гвардїаноу питати, ѯа што они нашеѓь іеромонака ѯактеваю тако подь срамотом, да мора доћи к нима оу манастирь. Таки є патер гвардїань ѯадержао једноѓь трговца одь нась подь арестомь и говорећи: докь ми нашеѓь попа не доведете оу манастирь, и трговца нећу поустити. И тако ми с великомь помоћи госпоцкомь једва смо нашеѓь трговца изваднли изь манастира. Дроуго, онаи горни реуени болесникь, кои јесте исповедить и причестить јесте се представїо овди, и ѯа њега смо молили, плаћаюћи патерь гвардїаноу, да би могли њега сарапити или погрепсти с нашимь попомь нашти безь попа, и то нисоу намь допоустили ни подь кои наунь; него је послао једнога францишкана с мештромь, безь креста, и метнули мртваца на кола и тако су га одвели како да не би крштень уопће био. Ѯа то молимо оца їгоумана и скє іеромонаке лепоимске, да би и они ѯа нас сиромаке трговце гледали и епископоу писали, да не бисмо се

окако гоубнли безь законa и безь попа; а ми ћемо овди гледати и тражити коде господе или гди болѣ боудемо могли.

Датоумь оу Канижи, мес. декемкріа 26-го 1773. лето.

Μηχαλης Λημοβηχ.
Νηχολας.
Χρηστομανογλοβηχο.
Геѳрги Миковић, из Осека.
Константин Теодоровић, из Конке.
Γεωργγρως Αναστασηως Ἰανκοβηκο,
αποτην Καηζια.
Ἰωαννης Λαζαρ.
Ἰωαννες Καρογγ.
Δημτριως Παπαѳαναος.
Γεωργιως Παπαѳαναος.
Κωνσταηθηνος.“

Лепавински манастир је данас на путу великог напретка у сваком погледу. Ако Бог да, за коју годину моћи ће се испоредити с најбоље уређеним нашим манастирима. Главно је, што ваља желети, да на скоро стече, то је, да има уз цркву и школу српску. Велики добротвор и ктитор лепавинске обители, честити брат Рус, Тимотије Степанов, који је умрьо у Загребу 1885., допринео је својим племенитим завештајем, те ће се та жеља у скоро остварити. Он је тестирао манастиру лепавинском своје четири куће у Загребу и виноград — у вредности 30.000 фор. на ту цел, да се у гробљу, где је била капела св. Николе, сагради храм св. Тихона, епископа задонскога, у који ће се да погребе његово тело, и да се у манастиру оспује српска школа. —

Сад је на реду да речемо коју о славној српској задужбини Марчи. Овај се манастир налазио на води Глоговици, под планином Малагћијом. Кад се код села Мостара пређе мост на Глоговици и по том пење путем што води преко брда у Иванић Клоштар, дође се до једне куће; од те куће на лево виде се на једном брдашцу рушевине од некадашњег знаменитог манастира Марче. Близу тих развалина копају лончари зе-

мљу иловачу. Још године 1772. била је на том брдашцу великолепна црква са големим ћелијским здањем. Кад су се поменуте године уселиле у Марчу пијаристе, један између њих нацрта овај манастир; па кад преселе пијаристе у Беловар, видела се слика ман. Марче у школи фратарској све до год. 1822., док ту школу не обратише у кадетски институт. Вредни капелски свештеник Лука Шешић, прецртао је манастир Марчу у један протокол. По казивању некога калуђера марчанског, тај је манастир имао цркву 26·6м. дугу, а широку 7·6м. Много је личила на цркву манастира Хопова. Иконостас, столице и певнице биле су старинскога кроја. Неки део од црквеног намештаја однесен је у семинарију загребачку, одакле је мало по мало ишчезло све са лица земље. Иконостас је пренесен у цркву липовчанску И камење, којим је патосана црква липовчанска, из овога је манастира. Од звона марчанских највеће »св Никола« налази се на кули фратарској у Клоштру Иванићу, једно на католичкој парохијалној цркви у месту Чазми, а два мала могу се видети на звонику српске цркве у Липовчанима.*) Ћелијско здање окружавало је цркву у обиму од 38 метара. На северној страни поред порте била је црквица св. Николи посвећена, Мало даље под гранатим дрветом налазио се дубок студенац. С оне стране друма иванићског, а под виноградним брдом села Марче, стеру се лепе њиве и ливаде, које некада припадаху овом манастиру. Баш на уласку у манастир био је омален шљивик, где се види и дан данас темељ од некаквог великог здања; ту су, на сву прилику, биле штале манастирске. На коси, изнад манастира, било је гробље и у њему капелица. Под гробљем био је дубок подрум. Мало ниже види се и сад рибњак, коме се свак чуди, што на таком вису не ће да засуши. У истом планинском венцу на једном брду, мало ка западу, осуло се село Обрешка, где су све до почетка овог века биле две српске куће, Магоши и Угарковићи; кућа Магошева остала је одана православној вери, а Угарковићи приме унију

*) Види „Српски Забавник“ 1885., стр. 63.

1818. за проте Јована Михаљевића. Селу Марчи на југ види се на врх брега село с 9 кућа и с црквом римокатоличком, која је посвећена св. Тројици, и за коју се поуздано знаде, да је некада била српска. Сва је прилика, да су становници тога села некад исповедали веру православну. Да то мислимо, дају нам повода њихова презимена: Митровић, Предраговић, Лукиновић и Филиповић.

Манастир Марчу подигао је, допуштењем царским, митрополит Гаврило Аврамовић, око године 1580. на развалинама старе цркве, коју су спалили и разорили Турци. Цркву је саградио од дрвета и посветио је св. Арханђелу Михаилу и Гаврилу.*) На скоро по том намеравао је да озида нову цркву од камена. На зидање Марче обећао је после цар Рудолф 7000 фор. Загребачки бискупи, не признавајући посебне хијерархије православне у овој земљи, сматрали су Аврамовића својим ексархом и потчињеним владиком, који ваља да призна јединство цркве своје с Римом; али како Аврамовић није хтео да призна тога јединства, он бијаше приморан да год. 1600. преда управу Марче Симеону Вратањи, кога су, веле неки писци, придобили за унију. Још пре но што је постао архимандритом марчанским, Вратања се морао обвезати бискупу загребачком Петру Домитровићу, да ће сву крајину славонску подићи на Турке и протерати их са бискупова добра Градића (Градеца), Доброва и Чазме, где су се били угнездили после сигетске битке и узнемиривали суседне хришћане, особито Марчу, која је била од њих удаљена два сата. Вратања је био човек врло популаран; по приповедању, бејаше оп: **»моужь скатаго житїа и дꙋшевнаго рекноканїа.“** За то је без великих тегоба подигао досељенике српске у

*) У манастиру Лепавини нашао сам два печата из манастира Марче: на једном се види арханђео Михаило, како је замахнуо пламенитим мачем на непријатеља, који у пламену диже руке и моли за милост. Као на врпци изрезано је у полукругу ово: **„Печать монастира Марче“**. Други мањи печат има такође слику арх. Михаила, али није израђена по обрасцу православних икона. Около ув ивицу има ово изрезано: **»†. с. п. м. м. хр. с. ар. м. и гавр.“**

вараждинској крајини, који разбију Турке у гори Гарићкој и протерају их из својега суседства.

Године 1609. основана је у вараждинској крајини прва епископија за Србе православне вере. Архимандрит марчански Вратања постаде уједно и владика нове епархије. Као што је сам говорио, посветио га је пећски патријарх. Пред народом се показивао као противник уније; с друге се пак стране тврди, да су га придобили за унију с римском црквом. Он се потписивао: »Simeon Vratanya, rascianorum episcopus«. Горе поменуте године 28. јуна именовао га је патријарх пећски Јован владиком »западних страна«. Од краља Матије II. добио је наслов »Свиднички«. Из једнога се писма, у збирци Радослава Лопашића, види, да је године 1618. Петар Домитровић потврдио Вратањи и калуђерима марчанским земље и одредио, да му имају давати сваке године по 12 литара воска.

Почетак уније, године 1611., давао је апостолима њенима доста наде на успех, јер су потпомагани у своме предузетку са највиших места. Цар Фердинанд II. заповеди 10. јануара 1612. из Граца (немачког) свима заповедницима у крајини хрватској и славонској, да иду на руку новом владици Вратањи. Али како он умре 1630, од уније не би ништа. Наследник његов Максим Петровић (по некима Мојсиловић), кога је посветио пећски патријарх, свечано је изјавио, да је противник уније. Он је био постриженик марчански и прави народни владика. Заузимао се својски са ексархом Јефтимијем Цариградјанином, да се народу нашем у вараждинском генералату даду привилегије. Поставши владиком, одвео је пред цара депутацију у Регенбург, у Немачку, и ту прими од цара Фердинанда II. земаљски устав за Србе у вараждинској крајини од 5. октобра 1630., који су после потврдили и Фердинанд III. 1642., Леополд I. 1659., Карло VI. 1717. и 1745.*) Ни наследници му Макарије Мркшић (Мисленовић) и Гаврило Пре-

*) А. Стојачковић, „Черте живота народа српског у Угарским областима. У Бечу 1849.“, стр. 21.

дојевић (1642—1644.) нису мање били стални у вери православној од Максима. Само Василија Предојевића, који је први прозван владиком свидничким (по неком месту у калочкој бискупији), хвале пријатељи уније као »очита привржeника римске цркве«. Већ 1648. год. сео је на столицу марчанских владика Сава Станисављевић. За овога владике дошло је много калуђера из Босне у манастир Марчу. Велс, да је био човек веома лукав и да је умео свуда да импонује. Његовим се наредбама противио прото Атанасије Драгојевић. Позивајући проту да му се покори, владика вели у своме писму од 1650., да он има власт и од патријарха и од папе. Цар Фердинанд III. учини године 1652. од њега независна лепавинска архимандрита Симеона Кордића; јер овај није могао да пристане на неке његове новотарије. Пуно га је подбадао противу Срба загребачки бискуп Петар Петретић, који је много дописивао с нашим свештеницима (особито с игуманом Кирилом, 1649., и духовником Михаилом) и разабирао за наше верске ствари. Од лепавинског игумана Спиридона Красојевића искао је Петретић год. 1654., да му пошље »Оче наш«, »Вјерујy« и »Здраву Марију«, како учи наша црква. Игуман, шаљући бискупу што иште, додаје код речи »Здрава Марија« ово: »а ми говорећи Богородице Дјево«. Та је примедба лепо сведочанство игуману лепавинском о пажњи у пословима што се тичу вере.

Владика Станисављевић почео је зидати нову цркву у Марчи 1. маја 1654., а свршио ју је 30 маја 1657., као што сведочи запис, који ћу исписати мало после. Кад он умре, стану се отимати око упражњеног владичанског престола јеромонах Гаврило Мијакић, који је амо дошао из Ђура, и архимандрит Кордић. По препоруци бана хрватског грофа Николе Зрињског и генерала вараждинског грофа Леслије-а, именован је Мијакић за владику. Молдавски га је митрополит посветио за владику, а потврда је дошла из Рима. Говорило се, да нови владика мора бити привржeник уније.

Да се то одлучи и на двору, постарао се генерал Херберстајн, највећи непријатељ православља. Али генерал Леслије поквари ту одлуку, јавивши двору, »да ће хришћани подигнути буну и да ће шизматици све до Москве устати, па да би се могло догодити, да се свиколици сложе с Турцима и излеже велики турски рат, ако се не да Србима владика по њиховој вољи.«*) И ако је Мијакић предао заклетву своју у руке острогонског архиепископа и постао викаром загребачког бискупа, ипак је остао противник уније. У буни Петра Зрињскога веле да је намеравао вараждинску милицију за Зрињскога да придобије; а народ, по што сазна за то, вели Ваничек, даде га жива зазидати, што је био цару неверан.**) Али се томе противи поузданије казивање, по коме је Мијакић допао сужањства у Шотвину, под Семерингом, у граду Мантуји и на Шлосбергу, код Граца, где је умрьо око год. 1686. На његово је место изабран Павао Зорчић, који је с почетка добро послужио као средство пропаганди за унију. Он је био веома одушевљен за верско уједињење, а народу је говорио, да је посвећен у Москви, да би лакше испунио задату реч и уговор с најстатским кардиналом Колонићем, коме је дао уверење још пре но што ће постати владиком, да ће поунијатити све Србе у вараждинској крајини, ако му овај изради код двора, да му се даде оних 7000 фор., што је обећано на понављање Марче, и ако му изради, да добије царску даровницу (donationales regias) на добра, која је желео да припадну манастиру Марчи. Колонић је испунио своје обећање у уговору. На његову препоруку папа именује Зорчића 1671. владиком свидничким, и добије наслов владике платенскога; а године 1682. дарова му цар Леополд I. добро Прибић. Али Зорчић није могао да изврши што је обећао. Кад је пошао на визитацију по генералату, народ га дочека с оружјем и примора на повратак. Први су били калуђери лепавински,

*) Р. Лопашић, „Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice“, стр. 153.

**) Vaniček Fr. „Specialgeschichte der Militärgrenze“, I., стр. 380.

који су одрекли покорност унијату Зорчићу, поручивши му (кад их је позвао да преда њ дођу), да ће пре изгубити главе, него што ће признати унијатског бискупа за својега владику. Најпосле се диже и народ на побуну, говорећи, да не признаје онога за владику, који пре није био калуђер. Исто то одлучио је и синод, што га је сазвао у Крижевце гроф Трауутмансдорф. Побуну ту угушио је оружјем и мученьем свиреци карловачки генерал Херберстајн. Он затвори четрнаест калуђера, већином из манастира лепавинског, и пошто их осуди »на шанац« (вечиту робију), даде их одвести 1672. на Малту. Иста судба постигла је на скоро по том игумана гомирског, кога је мало рапије Херберстајн дуже времена држао затворена у Карловцу. Ови мученици за веру православну обраћали су се цару рускоме и молили га за посредованье; али све беше узаман. Године 1677. писали су из заточења својој браћи у Лепавину и Гомирје, и тужили се, да су им обријали браде и остригли косе; како их има у тамници шесторица, а четворица носе камење за градњу малтешких зидина, како им ни од куда помоћи нема; само да им је поручио настојатељ манастира св. Павла у Светој Гори, да се стрпе и чувају веру. Године 1676. уморила је четири калуђера куга, која је тада љуто беснила на Малти. (Гледај раније поменуту књигу Лопашићеву, стр. 156. и 157.). — Зоричић је умрьо у манастиру Марчи 23. јануара 1685. — Још исте године постао је владика марчански брат П. Зорчића, Марко, по што је дао у Бечу реверс, којим се обвезује на одапост папи, а за свакад одриче пећског патријарха. Он је умрьо 1688.

Кад ни толике жртве нису донеле успеха за унију, постављен је год. 1689. за владику марчанског Исаије Поповић, коме је народ дао надимак »Кротки«. У то време пада велика сеоба народа српског под Арсенијем III. Чарнојевићем, који је прешао из Турске у Угарску са 36.000 породица. Чим је обнародован проглас цара Леополда I. од 6. априла 1690., одмах су устукла насртања пропагандина, а народ српски дахнуо

је душом и с највећом је жудњом ишчекивао, да патријарх дође у вараждинску крајину и утврди ред у своме духовноме стаду, које једнако бејаше у двоумици, еда ли му је архипастир истински привржeник св. јерусалимске цркве или следбеник нове вере унијатске. Та се народна жудња остварила. О божићу год. 1692. дође патријарх у Лепавину, где га калуђери дочекају с највећим одушевљењем. Ту је провео месец дана. Позвао је к себи у Лепавину владику Поповића и потврдио га за владику марчанског. За тим је походио и поједине српске војводе по крајини.

Огорченост народна, изазвана судбом Мијакићевом и варварским поступком спрећу лепавинских калуђера, избила је по ново на површину после одласка патријархова из крајине. Опазивши, да Поповић нешто шурује с католицима, народ са свештенством искупљен на збору код Св. Петке у Липовчанима, поручи владици Поповићу, да се окане Загреба и загребачкога бискупа, јер да ће и он (владика) и његови калуђери једно јутро остати мртви; него да моли патријарха за благослов и допуштење, »да би и опет калуђери поповали«. Видачић,*) који цитира ту поруку из једног Поповићевог писма, не вели, које је године то било. Из једног се писма у збирци Р. Лопашића види, да је речени збор био код Св. Петке (у Липовчанима) 1693. Према томе не ће бити историјска истина, што он тврди у својој књизи: »Topografično poviestne crte slob. i kr. grada Križevca« 1886. стр. 36., да је Исаије Поповић служио само 1689., а исте године после њега да је служио Ђорђе Југовић, а за овим 1690. Гаврило Турчиновић и Рафајило Марковић. Мислим, да ће бити довољно ово једно сведочанство, које ће побити тврдњу Видачићеву. У Липовчанској цркви има једна плаштаница из манастира Марче, коју је посветио владика Поповић; на њој се чита овај натпис:

„Сен свати жр'такинкь Господа и Спаса нашего Ісоуса Хрїста,

*) Видачић Кв, „Topografično poviestne crte slob. i kr. grada Križevca“ 1886., стр. 38.

ѡсвати сѧ роукою прѣѡсвѧщтеннаго епископа свидничанскога и платенскога кирь Ісаїѧ Поповића, въ храмѣ сватаго архистратига Михаила и Гаврїила въ лѣто ѿть сатворенїа скета ѧ҃ѕ҃.р҃.ѵ҃.и҃. (7198), а ѿть рождастка Христова ѧ҃.х҃.ѵ҃. (1690) мѣсеца юлїа ѳ҃. дань.“

Наследник Исаије Поповића на катедри владика марчанских био је Гаврило Турчиновић (1701.). Њега хвале као вредна и родољубива епископа, који је волео свештенство православно и »ихь законь добрѣ оставиль и оукрѣпиль«. Прејемник му је био Ђорђе Југовић, против кога су се дигли сами његови калуђери, видевши, да је превруо вером. Живео је у Прибићу, где је и умрьо око 1711. За њим дође злогласни Рафајило Марковић, који се, приморавајући Србе на унију, држао језуитског начела »цел оправдава средство«, јамачно мислећи, е је дошло време, да се на православним Србима испуне оне јеванђелске речи **»да всякь иже оубіѣть вы, мнится слоужбоу приносити Богоу.“** После њега је кратко време управљао марчанском епископијом Ђорђе Вученовић, који ничим није приправио себи светао помен с оне стране гроба.

Свечано утврђени земаљски устав за Србе у генералату вараждинском и карловачком ујемчавао је Србима слободу вере; али га сталежи хрватски и генерали крајишки никако не хтедоше да објаве народу. Срби пак, гоњени ради вере, жалише се тога ради двору. Међу тим су без престанка клеветали Србе и посве рђаво информисали цара Карла VI. о стању, у коме се тада налазаше генералат вараждински. Они писаху двору, да у генералату вараждинском није потребан православни владика, по што је ту готово сав народ примио унију; а овамо Срби говораху, да они не ће да знају за унију, па за то не ће да признаду ни владике унијатскога.

Раније поменути протопоп Никола журио је, да се што пре учини крај несносном стању. Он отиде с липовчанским свештеником Данилом у Беч и онде изради, те војени савет заповеди обрстару Галеру, да предузме попис унијата у вараждинском генералату. Овај изврши заповед, кад тамо, ал у целом генералату није

било ни једног унијата, осим једне старе бабе; али и она кад је чула какву јој веру намећу, рече, да је мислила, да она записана реч значи веру православну, у којој се она родила.[1])

По што је генерал поднео двору извештај о ресултату пописивања, а народ, међу тим, поднео жалбу због кињења ради вере, цар најпосле именује за владику православним Србима у Хрватској Симеуна Филиповића, који је столовао у манастиру Лепавини, као што сведочи једно његово писмо у збирци писца ових врста. У исто време дошла је заповест од војеног савета, да се у Марчи инсталује унијатски владика Силвестар Јовановић.[2]) Свештеници, официри и војници стану се жестоко одупирати тој заповести говорећи: »Наши су стари саградили манастир Марчу за своје владике, а не за унијатске.« У Чазми, недалеко од манастира Марче, било се скупило 600 граничара у намери, да истерају унијатског владику Јовановића. И једва их гроф Страсолд умири, те се разиђу својим кућама.[3])

Поменути Силвестар Јовановић је у пркосу своме према народу православном дотле дотерао, да су га људи лицем на Аранђелов дан (о слави црквеној) год. 1736. истерали из цркве. Он је с помоћу својега викара, Симеуна Булића, израдио код двора, да се, по највишој заповести, од 3. децембра 1738 манастир Марча, са свима својим добрима, преда унијатима за уживање на вечна времена (jus posessorii). Србин, генерал Микашиновић, извршио је ту заповест и предао унијатима Марчу 16. јуна 1738.

Године 1739. почну се од Марче одметати њени

[1]) Из тога се види, колико вере заслужују речи Видачићеве у поменутој књижици, на стр. 36., где вели: „На акопрем је била бискупска столица (у Марчи) дуље времена праана ради помањкања духобрижника, ипак је пук грчкога обреда са својими добрими и врло марљивими вођами св. унији вјеран остао.“

[2]) У чланку „О манастиру Марчи“ од Ђорђа Рајковића у 123. књизи „Летописа“ 1880., стр. 115, погрешно стоји, да је томе владици било презиме Бубановић.

[3]) Гледај исти чланак, на истој страни.

кметови, а и међу калуђерима марчанским бејаше раздор и неслога. Највише је томе био крив капетан Лаврентије Августиновић, командант иванићски; он је узрујане духове још више потстицао на раздор. У том задеси обител марчанску голема несрећа: јуна 17., у недељу свију светих, у 2 сата пред зору, изгоре манастир Марча. Сад се дигоше кметови на калуђере и у мало што их не побише. Тада је био марчански настојатељ Методије. Овај се човек много трудио, да подигне из пепела некада славни народни сион. Међу тим је именован за свидничког владику Теофило Пашић, бивши унијатски прото. Он је мењао седишта: Живео је у Жумберку, Прибићу и Свидници. Од године 1740. продужили су се немири и расли су, док опет избише на површину на Арханђела Михаила, 8. новембра 1742. Мноштво народа било се тога дана сабрало у Марчи, да, по досадашњем обичају, прослави тај дан. Бискуп Пашић био је сакрио кључеве црквене и није дао да се службом божјом прослави тај дан. Он рекне скупљеном народу: »Имате ви свога владику у Лепавини и Северину, па идите тамо на славу, а манастир Марча припада нама.« Разјарен народ скочи и груне, да на силу узме кључеве. Али бискуп, немајући куд пи камо, баци кључеве кроз прозор. Пашића и његова два калуђера ражљућени народ затвори и по том прослави свечано Бога на светој литургији. Док је слава трајала, побегне бискуп са својим присталицама најпре у Иванић, а за тим у Загреб.

Немири су ти приписани владици Симеуну Филиповићу. Двору су стизале жалбе с једне и друге стране. Инквизиција је у Копривници нашла, да је Филиповић био крив. Он умре од туге у истом месту, још инквизиција не беше потпуно ни свршила својега посла. Клеветник Филиповићев, Пашић, прогнан је у заточење у Лавов 1755. После се некако украде и побегне из тамнице у Русију и онде се састане с обрлајтнантом Филипом Радотићем, који је Пашића ради био вргнут у тамницу, одакле је умакао у Русију као и Па-

шић. А састали су се баш на аудијенцији код царице Јелисавете Петровне. Да би показао како није унијат, Пашић је молио да му се даде епархија. Царица нареди те га одведу у Кијево-Печерски манастир, где се и преставио 1759.

Док су трајали поменути немири, Марча се но мало дизала из рушевина. Раније поменути игуман Методије, помоћу својега братства покрије 30. маја 1740. цркву и сва друга здања, трпећи голотињу и сиротињу у свему. Игуман Григорије покрио је средње труло и олтар 1743. Многозаслужни игуман Софронije Стефановић био је три пут настојатељ ове обители; први пут 1747. Те године беснила је по крајини страшна бура. У селу Маринковцима срушила се три штагља манастирска и две штале, и на Глоговници воденица. Ђорђе Петровић, игуман, покрио је 1745. четири мале куле црквене. По други пут био је Стефановић настојатељ исте године (1745.), а по трећи пут године 1751. Поменути Петровић био је два пут настојатељ пре Стефановића и год. 1746.; он је те године покрио велику кулу, а годину дана по том прибавио три велика звона за 685 фор. Довршио је крчму код Глоговнице и сазидао малу цркву св. Николе. Године 1748. купио је игуман Авакум Ковачевић једно звоно на малу цркву и прибавио дванаест московских минеја; а мало за тим саградио је простране и лепе ћелије.

После онога догађаја на збору марчанском, дође кнез Хилдбургхаузен, да утврди ред и трајан мир. У одговору своме кнезу, народ са свештенством и официрима поднесе и овај пункт: »да се народу грчко-источног православног закона, по што је цар већ наименовао православног Србина за владику, врати манастир Марча, као задужбина, коју су од старине Срби сазидали, да би се могла у њој српска православна младеж књизи учити.« Хилдбургхаузен узме, међу осталим, у записник и то: »да Срби не хтедоше шиљати својих синова на велике школе римокатолицима, већ калвинима и лутеранима, н. пр. у Пожун и остала места, у којима да младеж њи-

хов дух усисава, а тим начином да ће се увући у генералију луторанштина и калвинштина, и за то да би корисније било, кад би се подмладак српски гајио под управом српског православног владике.«[1]) Жива жеља народа нашег, да му се манастир Марча врати и за свакад да му остане као његова својина, не би остварена. Већ године 1749. објави на срп. народном црквв. сабору кр. комесар Хелфрајх, да у Хрватској не ће бити засебног владике за Србе православне, него да ће се дојакошња епархија марчанска разделити на горњо-карловачку и костајничку.

Сад је присиљавање на унију добило још јачег маха. За свидничког владику буде постављен 1752. Гаврило Палковић, кога је посветио мункачки владика Манојло Олшавски, као и последника му Василија Божичковића године 1759.,[2]) који се помиње као »љути хулитељ православне вере« и ревносни помагач распростирању уније међу Србима. Бруталним насиљима карловачког генерала грофа Бенвенута Петација чињаше се, да не ће бити краја. Он није задовољио језуитског срца свога мећући на муке Србе у вараждинском генералату, да приме унију, него је наумио да Србе у Жумберку примора, да се поклоне папиној тијари и одреку лепога православља.[3])

По заповести царице Марије Терезије, гроф Петаци истера 2. августа 1753., помоћу војске, братство манастирско из Марче и преда ову поносну задужбину унијатима.[4]) Марчанско братство склони се за време у манастир Лепавину, и онамо пренесу многе књиге и утвари црквене[5]) и — као што сведочи у једној ручној књизи

[1]) „Летопис“ 123., стр. 118. и 119.

[2]) Н. Ђ. Вукићевић: „Судбина православне цркве у источној Угарској“. „Летопис“ 1860. II. стр. 50.

[3]) Гледај књигу: „Zur Geschichte der kirchlichen Union in der croatischen Militärgränze. Eine geschichtliche Studie nach den Acten des Archives der ehemaligen königlichungarischen Hofkanzlei, bearbeitet von Prof. J. H. Schwicker. Wien 1874.“

[4]) Ibidem, стр. 25.

[5]) Гледај мој чланчић: „Црквене ствари из ман. Марче“ у „Гласу Истине“ 1885., стр. 47.

манастира Лепавине бивши игуман марчански Софроније Стефановић — пшенице 30 кварата, брашна 38, жита, смесе, 80 кварата, вина 66 ведара, ракије 3 ведра, сланине 4½ центе, масла 1 ц. и сира 2 центе.

Кад су прошла три дана како су калуђери марчански истерани из своје обители, напишу они и пошљу војничком савету жалбу и молбу, која овако гласи: »Високославни цесаро-краљевски војнички савете, најмилостивија господо! Од њ. ц. кр. велич. допесао је генерал гроф Петаци указ, да манастир Марчу узме под војничку руку, а ми да морамо из њега изићи, јер ће исти манастир стајати под војничком обранбом све дотле, док друга наредба дође од њ. ц. кр. величанства, и дотле нико да се не сме пустити унутра. Тој смо се високој цесарокраљевској заповести поклонили и у свему смо послушни; и ма да нам није одређено никакво место за пребивање, ми смо оданде изишли. Сад видимо својим очима, како је од наших свештеника затворена не само Марча, него су затворене и друге парохије и из цркава наших около Марче истерани свештепици (и ако то не стоји у указу њ. ц. кр. величанства). И два унијата пуштепа су, да у Марчи служе без допуштења њ. величанства. Кад смо тога ради дошли да се огласимо генералу, он нам је рекао, да их је онамо послао бискуп загребачки. Ако тако може бити, да бискуп царску заповест уништава, онда и ми имамо својих духовних поглавара, па кад не бисмо хтели бити у свему покорни, могли бисмо кога свештеника између нас послати тамо; него ми смо сви у свему најпокорнији и са сваком понизношћу молимо — немајући камо другде прибећи, већ к својему високославному војничкому Савету — да за нас осам сиромашних свештеника и другом фамилијом скупа двадесет персона, који смо без свакога прибежишта, а уверђени с целим нашим народом, имате милостиво промишљење, да овако, без сваког узрока, не трпимо зло, него да имамо своје прибежиште, и свој плачевни народ да не гледамо овако љуто да се вређа и угњетава. За оваква народу и нама нанесена зла нисмо

разумели из заповести ц. кр. величанства, за то молимо вис. војн. Савет, да нам каже, је ли њ. ц. кр. вел. заповедило, да се с нама тако поступа, да бисмо се и ми знали управљати. Још смо ми, који смо хришћанскога закона свештеници, добили таку заповест од грофа Петација, да својега закона људе не смемо учити по нашем хришћанском обичају, нити међу њима штогод говорити. За што сад служба божја у интерес њ. величанства од учења и труда нашега да замукне и престане. Ако ли сад престанемо учити народ познавати Бога и како ће служити користима њ. ц кр. величанства, откуда може прост народ познати Бога и цара свога, и каква би се онда могла чинити безакоња! По нашем и наших старих учењу, није се никад могло чути за какво рђаво учење и немир, него свагдашња покорност, проливање крви и у свему показана верност славному дому Аустријскому и њ. ц. кр. величанству. И од оног времена трудисмо се и данас се старамо, да смо у свакој покорности; и никада не ћемо последње капље крви поштедети за њ. ц. кр. величанство и славни дом Аустријски. С таком понизности очекујући својој и народа нашега жалости милостиве утехе, остајемо .... (5. августа 1753.).«

Петацију су били Срби »eine schreckliche Materie die Schismatici.« Он је знао рећи: »У Хрватској је и ваздух поунијаћен.« Најмилији му предмет мучења беше српско свештенство. Примера ради допустићемо, да нам овде исприча своја страдања бивши српски свештеник у Граберју, код Марче, онако, како их је сам написао:

»Знаменовање страдања и арестовања мене свештеника Константина Смољановића, бившега пароха граберског у крајини иванићској, лета 1753, по заповести господина генерала Петација и капетана Мрзљака.

»У четвртак 28. октобра, дошао је мени један »фрајт«, римскога закона, из села Вуксинца, и четири мушкатира, на рекну, да их је послао господин обрстар Лајтерсберг, да ме свежу и у Крижевце воде, на које

сам се измолио, да ме не вежу, и тако сам с њима ишао прост у Крижевце, и у том се путу два пут на мени стража променьивала док сам дошао у град, где су ме хтели да свежу, али сам се опет измолио. Како сам дошао, таки су ме поставили на »хабохт«, а после ме одведу међу арестанте, и онде сам био једну ноћ и други дан до 10 ура пре подне, када су поставили на ме четири мушкатира, да ме прате у Копривницу г. генералу Петацију. И тако су ме, као и од куће, из Крижевца водили до Копривнице под стражом и довели касно у вечерње време.

Кад су ме довели у Копривницу, таки су ме поставили на »хабохт«, а из онога пак на други »хабохт«, а из другога у арест у једну кућу, а из ове куће пак у другу. Ту су на ме поставили љуту стражу, која ме је чувала с голим сабљама. У том сам љутом аресту био 8 дана. Нису никоме дали к мени ни да ми наложи ватре у пећ, нити шта да ми донесе; него сам сâм набављао свеће и куповао јело, па и то једва су ми допустили. Много пута нисам по цео дан ништа окусио. Увек су нада мном стражили римљани, а хришћанима нису дали.

После петога дана изводили су ме четири пута пред аудиторски суд, и четврти пут су ме отпустили говорећи, да слободно могу ићи к своме дому, а за тим су ме одвели пред генерала, који ми рече: »Ти, попе, да се ниси више усудио ступити у ону фару граберску, зашто ако и твога принципала ухватим, и њега ћу свезати и отерати у решт, као и тебе, а исто тако и твога викара.« Питао ме је, коју верујем цркву, а ја сам му одговорио, да верујем у источну јерусалимску. Г. генерал је на то рекао, за што не верујем у ону, у коју верују и они, који су у Марчи. Ја сам му одговорио, да никад не ћу веровати оно, што они верују. Он је на то рекао: »А кај ви влашки попи и патри знате, — никај не знате какти ни ов' мој s. v. цуцек, који код мојих ногу стоји.« Пред генералом је био са мном и Павле Милисављевић из села Крижа, крајине иванић-

ске; он је био кум деци, коју сам крстио, и он је такође био са мном затворен.

Оданде ме опет одведу под стражом натраг г. обрстеру у Крижевац, а одатле, изменивши стражу на мени, послали су ме у Марчу, и ишао сам све пешице; па нису ми дали ни починути. А кад сам био с њима на води Глоговници, сео сам да изујем чизме, зашто нисам могао ходити, и за то су ме хтели стражари да бију.

Дошавши у Марчу, рапортиран сам г. капетану Мрзљаку и он ме постави у звоник у рецт и нареди стражу нада ме. После је био код мене патер Булић и са мном се разговарао. Он ми рече: »За што ви нами говорите, да смо ми s. v. пасје вере?« Ја га запитам: »Ко ти то говори?« А он рече: »Ви сви тако говорите, и за друго нисте, него ко би вас све метнуо на галију.« На које сам ја одговорио, да ми нисмо галије достојни. После тога разговора узме ме Мрзљак из звоника и постави ме на »хабохт«, где ми је говорио и капетан, да се ја играм с његовом главом и да идем по пођи, вели, »какти пустахија«, за то, што сам крстио децу. Иза тога разговора предао ме је капетан »фелдбаблину« и четирима мушкатирима, који ме по пођи одведу у Зачесање на арест у стражу зачесањску. А водили су ме све потајно, да нико не зна, где сам. У Зачесању био сам две пођи и један дан. За тим су ме опет одвели у Марчу и онде затворили. Кад су ме узели из марчанског ареста и »хабохта«, одвели су ме у село Граберје, где сам био на дому, да видим своју летину и добро своје, што ми је онде остало. Нешто сам нашао, а нешто нисам. Рекли су ми, да храну своју носим из Граберја. По том су ме одвели у Марчу, где ми рече Мрзљак, како је чуо, да ће доћи нови викар у Марчу, то јест наш ексарх, и како би он то волео да се збуде, бар би га дао »заредити, зашто«, вели, да »право није зарећен«. За тим су ме одвели до села Новака, од Марче две уре далеко, и онде су ме у пољу оставили у мраку, гово-

рећи: »Иди, попе, сад кући«, и по том су се вратили у Марчу. И тиме се све свршило.

Sig. Graberie, die 24. juni 1755.

Константин Смољановић,

парох граберски код Марче."

К томе можемо додати још неколико случајева од гоњења и страдања народа нашег у крајини иванићској за сверепог грофа Петација. Тако је Мрзљак, по заповести Петацијевој. дао ухватити Николу Цвијановића, из Шумећана, и под стражом га довести у Копривницу, где су га ноћу оковали и бацили у тамницу с тога, што је примио на преноћиште два путника калуђера из Свете Горе. Стојан Радиновић, из Дејановаца, морао је шеснаест пута трчати кроз шибе поред 300 војника. Илија Смољановић трчао је кроз шибе 20 пута, а Петар Радованчевић четири пута — »за то, што викару Булићу нису хтели примити коња и ићи к његовој маши« Гроф Петаци чувши, да је поп Стефан Соларић добио од патријархова ексарха послапицу пастирску и прогласио је народу, даде га под стражом довести у Копривницу, и ту је морао, ни крив ни дужан, одлежати девет дана у тамници, и гладан и жедан. Калуђера Герасима, из сремског манастира Ћипше, који је сабирао милостињу за свој манастир, допрати капетан Мрзљак под стражом у Марчу и ту га стане метати на муке, а најпосле га баци окована у тамницу. Стефан Брадић, из Граберја, који је био у Северину на инсталацији владике Арсенија Теофановића, дошавши с пута, морао је мокар и озебао, под војничком стражом, пешачити у Марчу; ту га Мрзљак затвори у црквену кулу, где је, онако мокар, морао целу зимску ноћ да проведе. Други пут затворе Брадића »кад није знао унијатском патру да помогне служити«, и Мрзљак му за то удари 25 батина говорећи, да »за своје живљење мора се вучити«.

Ради илустрације стања, у коме се у то време налазио наш народ, мислим да ће занимати читаоце ова

жалба, коју је у име народа, поднело свештенство српско искупљено у Северину 28. августа 1753., за то је, ево, и исписујемо од слова до слова:

»Високославни цесаро краљевски војнички савете, најмилостивија господо! С љутим и неизговореним плачем, заједно, како клир, тако и народ, прси своје бијући, сузе точећи, на колена падајући и из велике дубљине срца свога уздишући припадамо вашем високославном ц. кр. војничком савету, покорно просећи, да својим милостивим промотрењем нас овако плачне и жалосне утешите и од свакога насиља, како се над нама чини у закону и над црквама, још те к тому у војничким службама од римокатолика разлучивања, без сваког нашег узрока, ослободите, — које зло на нас долази од измишљавања и злобе господина генерала грофа Петација, који међ нами ваљало би да чини мир и множи сваки напредак по навади првих генерала њ. ц. кр. величанства и славнога дома аустријскога. Него исти се господин за такав напредак не брине, но највећу има бригу, како би нам порушио наше цркве и потрьо закон; он се стара да никаква мира немамо. Нигде се не може чути, да би се у држави и под крилом славног дома аустријскога чинило овако љуто зло над црквама и у закону. Не знамо у чему смо се показали противни, да овако морамо трпити.

Њ. ц. кр. величанства објављени патенат гласи, да се манастир наш Марча узме под обранбу војничку и нико да се у њ не пусти до даљега промотрења Њег. Величанства. И ма да смо ми у великој покорности послушали и по високој заповести наши свештеници изашли из манастира, ипак је, против патента њ. ц. кр. величанства, речени генерал, без сваког овлаштења, таки пустио у Марчу два унијата, да ту служе.

Заповед њ. ц. кр. величанства ништа друго не вели, него да се Марча држи под обранбом војничком. А речени г. генерал ништа се мање није усудио, већ шест наших цркава око Марче затворити и силном гвардијом утврдити, а свештенике између нас изагнати. И код Марче

је поставио да командује капетан Мрзљак, који с великом грожњом чини пасиља народу нашем у закону и приморава га на унију.

Не знамо за што се држе код Марче онако крепке страже, и онолика муниција супрот кому је потребна; за што наше мушкатире закона хришћанскога у ц. кр. војсци разлучава у служби од римокатолика, да по досадашњем обичају, у свему војачки не служимо; а знамо, да ни своје главе од ц. кр. величанства не својимо, нити је супрот нама покорнима потребна каква сила.

Међу нама је прошлог лета разаслат патепат њ. величанства, да у закону и црквама својима живимо без свакога насиља; за што се сад, дакле, над нама чини оволико зло, да у закону и црквама нама речени генерал не допушта, да у миру живимо. И не само да с нама тако чини, него и епископа нашег »**менше одь пес сконхь ткорить и толико благословенїа или анатеми яки псомь сконмь прилагаетъ**“, и још'те нама свештеницима, за већу жалост, приповеда којекаке фабуле, на име, како њему (генералу) доносе ђаволи из пакла писма од блаженопочившег епископа (Арсенија Теофановића).

Прећашње и садашње наше слободе, како од народних привилегија, тако и од других разглашених патената свагда су нама допуштале зидати цркве у славу божју, где се народ за ц. кр. величанство богу молио, и свештеници су отуда будили интерес за славни дом аустријски, а сад поменути г. генерал не допушта нама хришћанима да помогнемо нашем манастиру Лепавини, да недовршено доврши. А како би могли што више где потребно начинити.

Велика је наша жалост, што су толике наше верне службе, велика крвопролића, тешки терети наши и толика љубав к славному дому аустријскому и њ. ц. кр. велич. заборављени и тако срца наша извађена, веселост изгубљена. Чему да се веселимо, кад морамо толики немир у црквама и закону нашем да трпимо; а то нас је једино и довело испод јарма турскога под крило славног дома аустријскога. Кад ради какве потребе дође који

свештеник или официр или који мушкатир нашега закона пред генерала, никога испред себе весела не пушта, него отима самога Бога ауторитет и пре општега суда осуђује на паклене муке, а на интерес ц. кр. велич. никога не подсећа, нити се за то стара, него на нас наноша свакојаке неприлике и немир. Од толикога љутога зла, које трпимо од тога генерала, није тежа ни сама смрт.

С великом покорношћу просимо, на земљу падајући, да милостиво настојите код наших милостивих ц. кр. тронова, да нам се смилују и опет нам допусте, да живимо у манастиру нашем Марчи, који су прећи наши сазидали за свештенике нашега благочестија, откуда се уносио велики интерес у славни дом аустријски. До сад су тамо пребивали поштених фамилија свештеници — нама на весеље; сад су пак тамо именом, а не делом, унијати, непоштени пијанци, лакомше, који не слушају својих старијих, пред народом чине велику саблазан. Али њихово сабрање није велико, нема их више од четири или пет особа, који нису духом светим позвани тамо, него грехова ради својих тамо су прибегли, како би и онде могли грешити и после опет бежати даље. Њихова самовоља и непокорност може ли донети какав интерес ц. кр. служби?

У осамнаест села затворио је генерал Петације шест цркава наших и истерао из њих наше свештенике, без свакога знања њ. ц. кр. величанства. Колике се сад губе душе, без божје службе, без исповеди, деца без крштења. Толико нам је нанесено зло, да би нам слађа била и смрт, него што морамо гледати овај немир и зло. Како је насељен овај генералат, доста је било међу нама генерала, обрстара и других комендата и сваки нас је, као добар пастир учио добру, за то смо с веселем били готови на сваку службу њ. ц. кр. величанству. Сада је свима нама узето срце и живот због истога г. генерала грофа Петација.

Ради свега тога зла, што нам је нанео поменути генерал, сви плачевно молимо, на колена падајући, да промислите о нама и ослободите нас од овога зла, и не-

правице над собом више да немамо; јер заиста више не можемо трпити истога генерала неправице. Ако ли вашега милостивога промотрења за нас не буде, мораћемо сами себи желети смрт и молити Бога да нам је пошље. А ко је Богу и њихову ц. кр. вел. и своме закону веран и сталан, онога хоће лути непријатељ сваким злом да облада; ко пак своме закону није веран, због такових нас генерал мучи и свако зло над нами чини. Сузе наше и оволикога народа, четворице ради маловерних и ни у чем сталних — је ли право да се пролевају? Ко би могао веровати онаковима, који су први свој чин и присегу метнули под ноге и одступили од свакога регламента, да би могли бити верни другој присези? Сваком је познато, да би онаковим маловерним и несталним људима у сваком закону била тешка ма каква заповест и регула, па да би и даље тражили и држали се самовоље. Онакови Богу не служе, него својему самовољству и међу народом чине смутњу. За то понизно молимо високославни војнички Савет, да би нас, из велике своје милости, удостојили утехе у оволиком плачу и тешкоћи, и на скоро послали међу нас свога изасланика, да види што прекомере трпимо.

Очекујући што скорије милостиве утехе, плачући препоручујемо се и остајемо високославног ц. кр. војничког Савета најпонизније слуге

Плачни клир генералије вараждинске, грчкога закона, у име свега народа нашега овдашњега.

Из Северина, 28. августа 1753.«

Али ни та жалба није помогла; Срби су и после све то више били угњетавани. К тој се невољи придружи народно незадовољство због наредбе, по којој му је ваљало живописно пандурско рухо заменити униформом редовне војске. Тако се сад могао предвидети устанак.

(Свршиће се.)

БИОГРАФИЈА ЈОВАНА ВИТКОВИЋА

НАПИСАО

ГАВРИЛО ВИТКОВИЋ.

(Свршетак.)

Јован Витковић био је од почетка у реду оних родољуба, који су радили на оснивању »Матице Српске«. Он је год. 1839. први избран за почасног члана.

Год. 1813. постао је члан православне конзисторије будимске.

Год. 1820. изабран је за члана пештанског, а 1839. острогонског жупанијског већа.

Год. 1843. основано је друштво за образовање простог народа. У том друштву беху чланови: Андрија Фаји, председник, Антоније Мерцаји, Јован Витковић, Лајош Кошут, Јосиф Секач, Павле Терек, Јован Варга, Мориц Блох — Балаги — и поджупан Павле Њари.

Две последње године Јованова живота биле су најзначајније и у његовом као и у животу народа српског у Мађарској.

То су биле оне судбоносне године 1848. и 1849.

Ми ћемо овде да испричамо само оне догађаје, који су непосредно утицали на његов живот.

Петнаестог марта 1848. букнуо је покрет у мађарској престоници, и за кратко време раширио се по својој држави.

Одмах првих дана покрета искупише се у дворани текелијиног завода Срби тамошњи и многи трговци из српских крајева, који се у Пешти десише због великог сајма. На том великом скупу израдише на писмено, шта жели народ српски и шта тражи од мађарске владе.

На том скупу био је и Јован Витковић. После дужег договора најпосле бише написане у 12 тачака скромне жеље српске. Изабраше депутацију од неколико чланова, међу којима беше и Јован Витковић, и ова је имала да преда те народне жеље мађарској влади.

Ово је први и последњи састанак Срба био у угарској престоници. Доцнији састанци беху месеца маја у Сремским Карловцима.

У априлу дође у Пешту ново мађарско министарство.

Јован Витковић познавао се лично са новим министрима, међу којима беше пријатеља његовог покојног брата Михајила. Од тих поменућемо Фрању Дејака, који је био више година у Михаиловој канцеларији. Берталан Семере, син Павла, Мишиног најбољег пријатеља и кума нашег. За Стевана Сечењију знамо, да је био стари познаник Михаила и Јована Витковића. Кошут, као негдашњи уредник »Пешти Хирлапа« познавао се са Јованом, као бившим цензором.

У средини месеца маја походио је Јован Витковић поменуте министре, као своје старе познанике. Они су Јована примили као пријатеља и старог познаника.

У то доба беху се у велико распламтиле страсти и с једне и с друге стране. Мађари и Срби стајаху један према другом као непријатељи. Једни и други заборавише, шта је било пре 135 година, у време ракоцијевог устанка, заборавили су, колико је крви проливено са неспоразума и неразумевања заједничких интереса.

Кошут није, као државник, испитао скромне жеље српских изасланика, него их страсно одбио, а није помишљао на могуће последице.

На жалост, највиши мађарски кругови слабо су познавали Србе, они су их сматрали као политичке мртваце.

На скоро се уверише, шта вреде Срби; а и о том, да не ваља презирати народ, који је у више прилика доказао своју животну снагу.

Срби се искупише 1. маја (1848.) у Карловцима, и сами собом решише, шта да раде и како да се бране од напада мађарске владе. Царски ђенерал Храбовски,

по налогу министарства, напао је други дан Духова на Карловце, где се Срби искупили били и договарали се, шта да раде. После овог несрећног напада, Срби се утврдише у Карловцима и решише се на одбрану.

Кад је мађарски краљевски комесар, Мавро Сенткираљи, почео да апси, стреља и веша Србе у Бачкој, тим својим поступком изазвао је борбу између оба народа.

Све се јасније показиваху знаци несрећног грађанског рата. На своју велику несрећу завадише се Мађари и Срби душмански и крвнички. Заман се трудише људи признати родољуби и од велике важности,*) да измире завађене народе и да спрече проливање крви.

Све је већ доцкан било, да се угаси пламен несрећне борбе, страсти су преотеле мах. Морала је опет потећи крв, кад је разум подлегао страстима. »Отаџбина је у опасности, она је жудна крви!«, вичу Мађари. А Србе гурнуше и напуцкаше старе рачунџије и непријатељи против Мађара. Двоје се завадише у корист трећем.

У почетку те жалосне трагедије састајао се Јован Витковић са мађарским министрима.

Од ових министара најумеренији беху: Фрања Дејак, Стеван Сечењи и Јосиф Етвеш. Они су жалили, што су се Мађари и Срби крвнички завадили. Гроф Сечењи је туговао, што се покрет тако изопачио. Кад му је Јован Витковић испричао, шта се збива са Србима у Бачкој, како краљевски комесар злоставља Србе, како жари и пали по тим несретним крајевима, Сечењи је кроз плач одговорио: »Ми се, драги пријатељу, одавна познајемо, ја вас знам, а и ви мене познајете и моје мисли, знате на чему сам до сада радио, шта смерам да радим и какву сам цел имао пред очима. Моја цел није била, да завађам народности међу собом. Највећа ми је жеља била, да сви народи у Мађарској живе у миру и љубави. У двадесетим годинама зажегао сам светило, повео сам зе-

*) Блаженог спомена кнез Михаило Обреновић долазио је у Нови Сад у намери, да одврати Србе од грађанског рата. О Тројицама (1848.) беше сазвана народна скупштина у Крагујевцу, која је упливом Вучићевим забранила српским грађанима, да учествују у устанку угарских Срба.

мљу путем умног и материјалног развитка, трудио сам се, да оснујем и утврдим благостање у овој полиглотној земљи, рад сам био, да сваком буде добро, да сви срећни будемо. И кад мишљах, да сам цел своју постигао, подиже се неки нов човек, зли геније земље ове, и угаси светлост, коју сам зажегао, оберучке руши све, што сам ја тешком муком и крвавим знојем годинама подизао и до сад учинио.« Ове је речи сузним очима изговорио. Неко време поћута; на лицу му се огледала борба, да ли да продужи започети говор. Од једаред громким гласом дода: »А тај човек, који руши подвиге моје, тај човек је Кошут, кога глупа светина обожава и безусловно слуша. Тако је, да!... Појединци људи, па и народи, сами себи кују будућност, и ту не могу избећи. Кад тако хоће народ, нека му буде! А онај нека одговара Богу и људма, који га на то наводи. Грех му на душу! Али ја нећу преживети ту народну несрећу.«

Ове речи великог Сечењија, које сам пре 39 година слушао, дубоко су остале уписане у мојој души. Било ми је онда 19 година. Мој незаборављени отац водио ме собом, желећи да ме упозна са тим великим људима, да их видим и да чујем, шта они говоре.

Био сам срећан, да познам славног Фрању Дејака, и да чујем његове мудре речи. И њему је покојни отац живим бојама описао ону несрећну слику и патњу нашег народа у Бачкој и у Банату. Фрања Дејак тако исто је дубоко сажаљевао, што се та два народа тако крвнички сатиру. »С вами заједно сажаљевам несрећни правац, којим је пошао наш покрет, али сам немоћан, да спречим и обуставим крвави ток догађаја. И ако би хтео да помогнем Србима, таква је завладала несрећна струја, да мој глас и неки мојих другова често је само глас у пустињи. Нека сам Бог помогне и нама а и вама«.

Били смо и код Кошута. Овај од природе веома даровити човек, одавао се бујним и плаховитим осећајима, и код њега су често овладале страсти и уђуткали разум. Кошут је од првог почетка био у пуном смислу диктатор и главни вођ мађарског народа. Да је Кошут му-

дрост, мирну и смишљену особину Фрање Дејака имао, и племените, несебичне, узвишене погледе Стевана Сечењија, који је мађарску државу и у њој живеће народе подједнако желео усрећити: Кошут би био најславнији човек свога доба. Он је једини имао силе и моћи, да мађарски народ одржи на путу мирног и темељитог развитка и у љубави и пријатељству са осталим народностима. Овако је истина за тренутак заокружио сјајем своју главу а и свој народ, али је и на њему остала сва одговорност за ону голему несрећу, која је мађарски народ а и остале народности постигла.

Кад је Јован Витковић с највећим жаром Кошуту пред очи ставио грозну слику стања, у ком се налази народ српски на југу; он је дуго гледао и посматрао Витковића и ово му је одговорио: »Ви сте срчан и поштен човек, ви сте једини, који ми смете без зазора тако говорити. Знам, да ви и нама добра желите, а и свом народу. Али шта ћу, тако бити мора. Натраг не могу, морам у напред, jacta est alea, па како Бог да«. На даље настави свој говор: »Ви жарко браните своје сународнике, а знам, да и нама не желите зла. Ви бисте велику услугу учинили и нама а и вашим сународницима, кад бисте се примили, да у нашем министарству просвете и црквених дела станете на чело одељења за ствари ваших једновераца«.

Јован Витковић немило је изненађен био таквим одговором и предлогом. За себе није ништа тражио; он је свом својом душом тежио, да помогне свом народу. Кошут избегава, да о том говори, како би се помогло Србима и како да се отклони сукоб између оба завађена народа. Он нуди проти Витковићу велику службу, коју овај није тражио. Прота Витковић одговори министру: »Ви знате, господине министре, да нисам непријатељ Мађарима, али до год се ви не измирите с мојим сународницима, дотле се не могу и не смем, као поштен човек, примити звања, које ми нудите, и које ја нисам тражио. Усрећите моје сународнике и задовољите њих, па сте све учинили, што ја желим«.

То велико звање, које је одбио Јован Витковић, необзирући се на своје 7 деце, примио је доцније владика Платон Атанацковић.

Кошут је доцније дао владици Платону 6000 дуката цесарских, да овај тим новцима учини преврат у Србији и да се поврати на престо кнез Михаило Обреновић. О томе прича Кошут у својим мемоарима, али је погрешно казао, да је владика Платон тих 6000 дуката дао Србима у помоћ а противу Мађара. Ствар је у томе: владика Платон предао је те новце после мађарске погибије у децембру 1849. аустријском министру Баху, који га је по том одбранио од патријарха Рајачића, и Бах је израдио, те је Платон потврђен за бачког владику.

Јован Витковић још једаред је походио грофа Сечењија, кад се овај спасао од велике опасности. Кад су узвлачили последњи ланац на новом дунавском мосту између Будима и Пеште, ланац је прснуо и са тежином од стотину хиљада цената сурвао се на доњи понтонски мост, ког је претурио и порушио. Много је света попадало у Дунав, па и Сечењијева два сина. Кад је Сечењи угледао, где му деца тону, скочи за њима у реку и спасе их пливањем од извесне смрти.

Прота Витковић топлим речима честитао је племенитом Сечењију, што је себе и своју децу спасао од погибије. Сечењи му тужно одговори: »Ко зна, драги пријатељу, да ли не би боље било за мене и за општу ствар, да сам погинуо у дунавским валима?«

Након тога догађаја после неколико дана појаве се на Сечењију знаци поремећеног ума. Испратише га ради лечења у Беч. На том путу скочио је Сечењи с лађе у Дунав, и једва га спасоше. Најпосле умрьо је у лудници, на три године после вилагошке катастрофе.

Јован Витковић прекинуо је даљи додир са мађарским министрима. Али се деси случај, који га принуди, да походи министре. Тај корак учинио је у једној племенитој цели, да спасе свога младог пријатеља Ђоку Стојаковића. Овај изврсни српски научник и родољуб био је у Златном Прагу на словенском конгресу. Кнез Виндиш-

грец, аустријски ђенерал, топовима је разјурио словенске госте. У тренутку, кад је прота Стаматовић почео да служи православну литурђију на Росмаркту (у Прагу), царски ђенерал удари с војском и разјури проту и мирне слушаоце. Стојаковић враћао се својој кући. Не знајући, да га тајни полицајац прати, сврати се у Пешту. Тај полицајац јави мађарској влади за Стојаковића, од куд долази. По наредби владиној, Стојаковића затворише у манастир римских калуђера Сервита.

За Стојаковића није се нико заузимао. Као што то бива у нас, да и невиног човека у беди и невољи кукавички напусте и најбољи пријатељи и онда, кад су уверени о невиности његовој; сваки чува кожу своју, а ономе, кога неправедно гоне, пека Бог помогне. И тај одличан Србин, Стојаковић, пропао би извесно, да се није за њ заузео био Јован Витковић оном енерђијом, која побеђује све препоне и тешкоће. Обишао је све министре, и није мировао, док није спасао свог младога пријатеља. И заиста је само он својим угледом, својим познанством и утицајем могао ишчупати Стојаковића из руку тако занесених противника. Ј. Витковић уживао је у том, ако је могао да помогне свом пријатељу Србину, па било то и опасношћу свога живота. Он је награђен био тим, што је осећао душевно задовољство, кад је учинио добро дело.

То је био Витковићев последњи састанак са мађарским министрима.

Крајем месеца маја обилазио је прота Витковић свој протопресвитерат. У то доба извршио је пуковник Гергеји пресуду војног суда мађарског, по којој је у селу Ловри, на ковинској ади, обесио грофа Едмунда Зичија. Војници мађарски скинуше доцније мртво тело и покрише мало земљом, да су ноге и руке вириле из земље. Кад је прота Витковић видео то грозно дело освете, нареди српској општини, да сахрани Зичијево мртво тело.

У повратку са тог свог званичног пута, задеси несрећа старога проту Витковића. Претури се колима и

јако се повреди. Два месеца лежао је болан у кревету. За то време његова боловања били су избори за народни сабор, који се имао састати у Новом Саду, по налогу мађарске владе, 15. (27.) маја.

Мађарско министарство поделило је неким Србима службе, за које мишљаше, да су одани и на све готови. Тим је мислила мађарска влада, да отклони олују, која се подигла у српским крајевима. Но од тога не буде ништа. И прота Витковић изабран је био за посланика на тај сабор, али не могаше тамо поћи због своје слабости.

Међу тим се у велико разбуктио српски покрет. На више места дошло је до оружаног сукоба, до крвавих бојева. Најпосле прекиде се сваки саобраћај са српским крајевима. Прота Витковић повукао се од светских послова, које због своје старости и слабога здравља, а поглавито што је видео, да се српски народни покрет све више и више измеће у корист старој државној политици, која се држаше старе опробане дивизе: »divide et impera«. Жалосним срцем пратио је онај несрећни правац, којим је патријарх Рајачић повео и завео био народ српски.

Још првих дана месеца маја, кад је »Весник« донео глас о избору војводе и патријарха, читајући лист, узвикнуо је радосно: »Да живи војвода Стеван Шупљикац!«, јер је овога лично познавао и поштовао. А за избор патријарха рече: »Децо, не ваља им посао, што су изабрали патријарха за поглавицу народног, јер је готова несрећа, кад се калуђери мешају у народне послове; њима је место по манастирима, а народ нека оставе на миру, да сам собом решава о својим пословима.«

Ти немили призори и догађаји у угарској престоници огорчили су му дане његовог живота.

Међу тим су текли крвави бојеви у несрећним крајевима Бачке и Баната. Прота Витковић усрдно се молио Богу, да отклони сваку несрећу и да спасе народ српски. Жељно је изгледао и слушао гласове о догађајима из српских крајева, искрено је сажаљевао своју браћу, која су сносила толике беде и невоље.

На крају месеца септембра допрла је банова војска до Мартонвашара, села, што лежи на средини између Столног Београда и Будима. Сваки час се ишчекивало, да банова војска поседне угарску престоницу. Али се одједаред све преокрене. Беч се био побунио по ново, цар побеже из своје престонице; његова војска била је немоћна, да с једне стране нападне на Беч, а у исто време да се брани од Мађара, који су били допрли до близу Беча. По налогу царевом, Јелачић напусти свој положај у Мађарској, и брзим маршевима одјури у помоћ цесаревој војсци. Долазак бана Јелачића решио је судбину Беча, а и мађарске војске. Ова беше разбијена код Швехата, а за тим на скоро паде Беч. Али наглим бановим одласком, десно крило његово дође у велику опасност, која је тим већа била, што на челу те војске стајаху малодушни ђенерали Рот и Филиповић. Мађарски ђенерал Перцел са својом сељачком војском, која беше наоружана самим косама, готово без боја и без муке зароби ту цесарску војску, у којој беше до 10.000 граничара, већином Шокаца. Али је у тој заробљеној војсци било и Срба граничара православне вере. Ови јадници тешко су сносили ту незаслужену судбину, да буду мађарско робље. Беху ти јадници дуже време сужни у Будиму, и долазили су у нашу православну цркву. Велика благодет је била за то робље, што им се нађе у нужди прота Витковић. Он их је храбрио благим речима и добрим саветима. А кад је видео, како ови јадници трпе пужду, он им је притекао у помоћ. Својим беседама приволео је Србе из Будима и Пеште, и из будимске околине: Калаза, Помаза, Чобанца, Сент-Андрије и чак са Ковинске Аде, да својој браћи помогну и олакшају невољу. Браћа похиташе својој браћи у помоћ, доносише им храну, вина, ракије, дувана и друге понуде. И то је све тако трајало до доласка Виндишгрецове и банове војске у Будим.

На сам наш бадњи дан уђе царска војска у Будим и Пешту. У тој војсци беше много Срба граничара, који се радоваше, што нађоше тамо своју браћу. Граничари

су одавна оставили своје домове и своје породице. Уз то су били готово пали од умора, сваковрсне патње, а поглавито од ванредне оштре зиме. Они су били клонули духом, а њихови официри, тако исто изпурени, нису били у стању, да душевно и телесно клонуле војнике храбре и подигну.

Све корпорације престонице угарске принуђене су биле, да поздраве царске војсковође. Па су морале да иду и црквене општине. Изасланике будимске српске православне општине предводио је прота Витковић. Поштo је поздравила општина кнеза и маршала Виндишгреца, походила је и бана Јелачића. Прота је бану пре свега ставио на срце судбину српске Војводине и тамошњег народа нашег, разложно је доказао бану, да ће Хрвати само у заједници са Србима одбранити своје заједничке интересе, иначе постаће и једни и други подлоге елементима, који господаре.

Кнез Виндишгрец, заузевши престоницу, задовољио се са ласкавим изјавама мађарских конзервативаца. Овај аристократа, код кога је човек почињао да вреди од барона на више, задовољио се тренутним успесима, и никога није слушао. Због таквог охолог понашања свог дошао је у сукоб са баном Јелачићем, те је бан у један мах хтео да напусти Виндишгреца и да се повуче доле у Бачку. Али је витешки бан остао само при претњи.

Виндишгрец је даље продужио своје пријатељство са конзервативном господом, која га увераваху, да ће му се скорим поклонити у Будиму и Кошут са својим присталицама, и да ће од његове светлости потражити милости. Међу тим се Кошут са својом странком користио са тим заносом и оклевањем маршаловим, те је прикупио голему војску. Ова одушевљена војска, коју предводише домаћи и страни војнички капацитети, по што се концентрисала, од једаред предузе офензиву, и извојевала је победу за победом. Кад се кнез Виндишгрец отрезнио, мађарски непобедни легијони доспеше под зидине саме престонице.

Заман послаше из Беча новог војсковођу Велдена,

царској војсци није било више опстанка у Пешти. Од те големе царске војске, која је пре три месеца посела Будим и Пешту и допрла до Солнока на Тиси, остали су само још десетковани и деморалисани остатци. Та голема војска на крају априла 1849. расула се на све стране. Бан се убрзаним маршевима повукао чак у Осек на Драву.

Прота Витковић са своја два сина и ћерком остави Будим и пође доле у Осек, да под своје старе дане потражи склоништа. У својој 64-тој години мораде напустити своју цркву, општину, свој дом, своју жену, три ћерке и своје пријатеље. Протини стари пријатељи, Мађари и Немци, преклињали су га, уверавали, да својим животом јемче за његову безбедност. Прота Витковић с тешким срцем растао се и за собом оставио своје миле; али се не даде поколебати у својој намери, него се кренуо на пут. Доцнији поступци мађарског војног суда оправдали су протин одлазак.

Кренусмо се из Будима 11. нашег априла преко Столног Београда и Мохача у Осек. Царска војска била се расула и деморалисала. Кад смо стигли у Столни Београд, нађосмо царске официре, који не знађаху за своје трупе где су. 13. априла преноћили смо у Мохачу код нашег пријатеља Крестића, тамошњег трговца. Ту снађе оца нашег несрећа. Са неограђепог ходника по мрклој ноћи паде у авлију и јако се убио. Те ноћи једва остаде жив. У зору 14. априла морали смо се кренути даље. Тако изубијаног и грозничавог оца с тешком муком понесмо на кола, и у вече тога дана стигосмо у Осек. Ту је отац лежао више дана у грозничавом стању и једва се мало опоравио.

У Осеку нађосмо велику гомилу несрећних бегунаца из Бачке, који се једва голом душом спасоше.

Од како се из Будима кренусмо па до повратка нашег у почетку августа нисмо добили гласа од своје куће. Неописано је тужио и бринуо се отац за своју породицу, а уз то је још често и поболевао. Сву је своју душевну снагу прикупио, да савлада тугу своју, и

са хришћанским уздањем у Бога изгледао је час свога повратка у круг своје миле породице.

Колико је Ј. Витковић сам туговао за својим милима, опет је био у свако доба готов, да се другом нађе у невољи, да своје сапатнике бегунце храбри и теши. Било је у оно доба више хиљада бегунаца наших из ојађене Бачке, који су се таворили и злопатили по оној пустој ледини, између долње вароши и града Осека. Били су то махом имућни људи, који су из родољубља напустили своје лепе и удобне домове, свој мал и све своје имање. Тужан беше то призор, где ти до скора имућни људи са својим женама и својом нејаком дечицом очајно чуче на земљи пред колибом, трпе највећу оскудицу, па их још и несрећна колера спалази и десеткује. Где су ти страсни и занесени демони људски, који распалише мржњу међу сагрђанима, да својим очима гледају ове жртве несрећног грађанског рата!? Заиста би заслужили казну, да их и на оном свету прате очајни и укочени погледи тих патника, па да немају мира ни опстанка, да их грешна савест мучи и гони без престанка.

Кроз те редове пађеника пролазаше често седи прота Витковић, пред сваком колибом би застајао и тешио благим речима, снажио и напајао јеванђелском поуком и утехом невољнике, уливао у њихову клонулу душу наду скорог спасења и описујући им радост, кад се врате својим милим домовима. При овим речима уздахнуо је жалосно, јер је слутио, да ће многи од ових јадника наћи само гариште место куће.

Но прота Витковић није остао само при лепим речима, већ је на све стране тражио помоћи за ове мученике и жртве туђих лажљивих обрицања, а личних самообмана. Тражио је за њих брзе помоћи код државне и општинске власти и од појединих грађана и родољуба. Својим дивним говором у цркви и ван ове по друштвима и на јавним местима позивао је и покретао хришћане, да браћу своју не оставе у невољи. Стари прота доводио је лекаре болним пађеницима. Грозничавом енерђијом

вршио је свој племенити задатак. Кад погледаш тог старог свештеника, а ти видиш узор и праслику јеванђелског пастира и праву слику из првих хришћанских времена.

Једном речи: прота Витковић жарко се заузимао за сиротињу, невољнике и за оне, које је војничка власт неправедно гонила и злостављала.

За време његова бављења у Осеку укаже му се прилика, да се нађе у невољи једном честитом и даровитом младом Србину. То беше Тоша Мандић, који се враћаше из Хајделберга са наука. Овај млади даровити доктор права и жарки родољуб враћао се био својој родбини преко Беча, Загреба и Брода у Осек. У Броду се мало задржао, док му се коњи одмараху. Од дуга времена оде у град, не знајући, да је забрањен пролаз кроз град. Но поглавито је допао у незгодан положај, што није скинуо шешир пред официрима, те га ови огласе за шпијуна, и ако је имао тачне исправе, испрате га официри пешке под стражом у Осек бану Јелачићу. Бан нареди најозбиљнију истрагу против јадног Мандића.

На срећу дозна прота Витковић за овај случај, те са још неколико одличних Срба похита бану и с тешком муком ишчупаше Тошу Мандића из руку занесене солдатеске.

Најпосле смилова се Бог на гомилу патника и мученика, па и на старога проту Витковића. Мађари најзад подлегоше големој навали руске и аустријске војске. Две силе навалише на њих и сломише њихову силу, а што је још преостало од мађарске војске, пропаде издајством.

Свануо је најпосле и онај одавна жељени дан повратка, свако се граби, да оде кући својој. Јадници не мисле и не сањају, да ће можда место свога лепог дома наћи гариште!

И прота Витковић са својом децом крену се своме дому, својој заосталој давно невиђеној породици. Млађаном снагом, а можда последњом енерђијом својом попе

се у кола. »Боже, помози!« Прекрсти се побожно и мало час одао се мислима. Можда је дух његов већ код милога дома, код свога вернога друга, миле жене своје и примерне матере и код заостале миле деце своје. На скоро се опет разабере и веселим срцем кличе још једном: »Боже, помози нама, нашим милим, а и сваком нашем сапаћенику!«

Трећи дан доспесмо до варошице Пакше. Пред варошицом стражаре граничари. Један од њих искочи пред коње и повика громко: »Халт, вер да? Паспорт!« Пружим му пасош, он га наопачке загледа, види се, не зна да чита. Поврати пасош с громком командом: »Пасирт!«. У оно доба визирао се пасош на свакој важнијој војној тачци. Пријавили смо се ђенералу, који нас непријатно изненади својом изјавом: »Даље не можете путовати десном обалом Дунава, јер су Мађари у Фелдвару; но ако хоћете, можете продужити свој пут на левој обали.« Доцније смо дознали, да се тај славни ђенерал повукао из Фелдвара до Пакше са целом својом бригадом, а у Фелдвару не беше више од 20 хусара!

Шта смо знали друго да радимо, три дана бесмо путовали, не могасмо натраг, морали смо даље. Превеземо се дакле преко Дунава у Дуна-Патај. Ту преноћисмо у врло сумњивој механи. У том великом селу живе све сами овејани Мађари, калвини. Други дан (5. августа) у зору кренусмо се даље. Дивна беше то зора, која је чаробно обасјала ону голему недогледну равницу. Свеж ваздух, а и нада, да ћемо се скорим видети са својим милима. неописаним миљем испуни душу нашу. Давно се није појало ни певало, али се сада нехотице отеше са наших усана побожне песме, орише се песме необичне на тој мађарској пустари. Беше то дан у очи Преображења Христова. Отпојасмо јутрење, литурђију, па и друге црквене песме. Наш кочијаш, калвин, слуша необичне звукове, а на дотле нечувеном језику. Слуша Мађар, клима главом за знак, да му је по вољи то наше појање; и кад ми ућутасмо, пусти и он свој глас и удеси неку тужну мађарску песму. Најпосле, кад је за-

грејало сунце, настаде велика омара, која нас све уђутка. Мало час жестока грозница спопаде оца, сестру и брата мога, па у свом заносу и не опажају, шта се око њих збива.

У један мах угледам у великој даљини коњанике и одмах сам био сам собом на чисто, да су то хусари, а можда и голи синови из чете злогласног хајдука Рожа Шандора, који је за време дебрецинске републиканске владе био вођ коњаничке чете. Док сам ја тако забринуто гледао у даљину и с пажњом пратио правац, којим јахаше коњаници, угледа и наш кочијаш коњанике. Радосно климне главом, лице му се разведри, гурне ме лактом и весело кличе: »Ено их наше браће, гвериле и бећари. Добро би било, да за њима пођемо.« Кочијашу дође воља, да се упути правцем па голе синове. »Е баш красне прилике, да видим свога сина, та одавна га нисам видео!« Ове речи и покрет нашег возара јако ме узнемире. Прикупих сву снагу, да кочијаша од те опаке намере одвратим. Да не би опазио немир, рекох му мирно: »Немој да дангубимо, рођаче, ако Бог да, бићемо сутра у Пешти, тамо су наши, па ћемо лако распитати за твог сина.« Кочијаш нешто прогунђа, па поче звиждукати неку мађарску мелодију, а ја му секундирам радостан, што сам одклонио очиту опасност, а погледито, што су коњаници одјурили у противном правцу.

Тек што мало измакосмо иза неког хумића, угледамо чарду, а пред њом привезане хусарске коње. Мишљах, да је ту крај путу нашем. Лепа посла. Пред нами недогледна равница, на далеко нема живог човека, наши коњи миле по дубоком песку, ту у овом сумњивом крају нађосмо се, само нас храбри и подржава уздање у милост божју. Највише сам страховао за старога оца, та већ његово одело доносило му је опасност. Српски свештеник у сред мађарске пустаре, у близини хусара, а пред сумњивом чардом, а у то опасно доба заиста се могао сматрати као на мртвој стражи.

Кроз дубоки песак једва се мичу коњи, точкови шкрипе, а ја од муке звиждучем кочијашеву мелодију.

Забринут седим до кочијаша, на све стране мотрим и гледам, од куда ће искрснути опасност. Прођосмо чарду. Нит ко излази, нит нас ко гледа. »Боже, помози!« рекох у себи. У том искочи хусар, младо, голобрадо момче, ако му је било 15 година. »Помоз Бог, млади земљаче!« изустим. — »Бог вам помогао! Куда у име божје?« пита хусарче. — »У Пешту на вашар. Шта је ново?« — »Ej, мој млади господичићу, зло је, врло зло по нас. Све је пропало. Једва узмакосмо од Вилагоша. Несрећни Гергеји, Бог га убио, издаде отаџбину, предаде се са силном војском Русима.« — Мало га тешисмо, па се опростисмо с хусаром и замишљеном бедом.

У вече стигосмо на конак у мало сеоце Очу, и ту преноћисмо.

Сутра дан у зору, на сам благдан Преображења, кренусмо се даље. Ако Бог да, стићи ћемо кући својој пред подне. Пођосмо ведри и радосни певамо песме побожне: »Преобразил сја јеси на горје . . .« Но чим је загрејало сунце, а оно сви су, осим мене, у грозници. Најпосле брат и сестра мало се разабраше, али наш драги отац једнако је у грозничавом заносу. Угледасмо већ стрми Герзелез, будимски град, па и саму Пешту. На један пут зачу се потмула рика топова. То за нас беху очајни звуци. Свако је слутио најгоре. После толике патње опет ново искушење. Не знајући, шта значи та рика топова, предадосмо се својој судбини; са страхом ишчекивасмо, шта ће нас још снаћи.

У том страховању ушли смо лагано у Пешту. Топови још грувају са будимских градских бедема. У далекој перспективи широке улице угледасмо силни свет, који се лагано креће. У великој даљини не могасмо разабрати, каква је то гомила људи и шта смера. Кад дођосмо до те светине, а оно римска литија. Беше то прва прослава дана рођења младога цара Фрање Јосипа. Тек нам је сад лакнуло. Ко би помишљао на такав излазак из страховања нашег.

Свратисмо се нашем познанику, да се мало прибере болни отац. Исплатисмо нашег доброг кочијаша, а после

малог одмора пређосмо на каруцама у Будим. После тромесечног заточења, ево нас опет у нашем драгом Будиму. Чујемо и миле звуке звона са наше цркве. Таман бесмо пролазили поред наше цркве, а оно излазе из цркве наши Срби Будимци. За тренутак слегоше се сви око наших кола. Свако хита, да види свог омиљеног старог проту, љубе му руке, питају га за здравље, а нико не опажа, да болан прота нити види, нити кога чује, јер беше у највећем грозничавом заносу. Кад то спазише, на мах се радост искрене у жалост. Испратише болнога проту до блиског његовог дома. Кад чу топот кола и вику светине стара протиница изиђе из куће, и скамени се од страха, кад угледа свог драгога друга, где се болан враћа своме дому. Престрављена гледа, не може се да нагледа, кога је толико месеци жељно изгледала. Од загрљаја своје жене и деце једва се мало прибра болан отац.

После месец дана подиже се наш драги отац из кревета, подиже га још једном нега миле жене и његове деце.

Тек што се прота Витковић опоравио од тешке болести, онако слаб оде у општинску седницу. И ту искуси оно, чему се није никад надао, није ишчекивао, јер то није заслужио.

Таквог узоритог човека и свештеника, кога су и туђинци високо поштовали, увредио је председник српске црквене општине Кузман Пејаковић, сапунџија. Заман су остали чланови несавесног председника корили, а увређеног свог омиљеног проту блажили и молили, да не прими к срцу речи тог глупог човека; али су груби изрази тог несрећника толико силно потресли проту Витковића, да се с тешким болом у души вратио кући својој и по ново оболео. Душа га је болела, кад је помислио, шта је под своју старост доживео, да га Будимац тако горко вређа.

Прота Витковић није више никуд одлазио, но само у своју цркву, где је често сам самцит служио божју службу. Често је куповао и свеће, пошто су тутори терали економију. Своје последње дане посветио је Богу, и по читав дан сеђаше у својој столици, тако нам се

чинило, као да у побожним мислима ишчекује крај свога живота.

Два случаја истргоше га за трепутак из летаргије, и пријатно утицаше на његову болну душу.

Темишварски владика Пантелеимон Живковић, пролазећи кроз Пешту у Беч, дознао је, да је његов љубимац прота Витковић тешко оболео. На тај немио глас одмах је походио свог болног пријатеља. Та посета владичина веома је пријатно изненадила и обрадовала болнога проту. Том приликом владика је поверљиво саопштио проти цел свога путовања. »Идем« рече родољубиви владика, — »идем у Беч, и не знам хоћу ли се жив отуда вратити. Радићу на том, да се испуни све, што је цар обећао нашем народу, или ћу остварити народне жеље или се нећу жив вратити, радићу тако, ма ме стало живота. Или ћу у том успети, или боље да не живим, јер ми сународници моји могу с правом пребацити, што сам их уверавао о доброј намери светлога двора према нашем и сувише верном народу. Ако ли ме патријарх и остала браћа епископи у том не помогну, и ако по несрећи буду кукавице, онда заслужују, да их народ каменьем побије и заспе«.

И овај честити владика и прави родољуб тако је говорио и светлом ћесару. И кад изиђоше с аудијенције, пљеснуше братија рукама, и рекоше честитом и срчаном другу свом: »Господине брате, како сте смели тако говорити благоутробњејшем монарху, та вас ће послати у Шпилберг«. Владика Живковић с презрењем погледа на своју братију, и с правичним гњевом њима одговори: »Ја сам то чинио по својој светој дужности према свом народу, као црквени поглавар; а по заклетви својој дужан сам био да казујем истину свом владаоцу. Исказао сам само основану зебњу, да наш народ не буде по ново обманут, као што је пре тога бивао толико пута превaрен. Ја знам, да је његово величанство наклоњено нашем народу, али друкче мисле његови саветници. У осталом како Бог да. О себи и не мислим. Dixi et salvavi animam meam.«

Овај честити владика није послат у Шпилберг, али се није жив вратио народу свом. Његово мртво тело пренесено је у Темишвар и тамо је сахрањено. Тај савесни архијерej заслужује, да га зна и поштује познији нараштај, и да му од срца рекне: Бог да ти душу прости, и нека ти је у народу, коме си веран био, светао и вечити спомен!

Други је случај тако исто благодетно утицао на болнога проту Витковића. Он је доживео радост, да лично учини услуге човеку, који је његовој ћерки Наталији (Несторовићки) живот спасао. Она је оптужена била мађарском војеном суду због велеиздаје. Тужио је неки несрећник Јован С . . . . . Ево у чему се састојала та »велеиздаја«. Преко од нашег родитељског дома у касарни лежали су тешки рањеници, јадни српски граничари, које је ђенерал Хенци, у свом наглом повлачењу у будимски град, оставио без икакве помоћи, без лекова, хране и послуге на милост непријатељима. Јаук тих несрећника допирао је на далеко, па га је чула и протина ћерка, и не могаше да равнодушно сноси, а да им не пружи помоћи. Оде дакле с понудама међу ове јадне, тешке рањенике, и колико је сама собом могла, она их је напојила водом и вином а нахранила хлебом и јелом. То је било дело човечанског милосрђа, она би тако исто притицала у помоћ рањеницима ма које вере и народности, а нарочито који би тако били срамно напуштени. Нико се не нађе но Србин и рођак да је оптужи крвничком војном суду.

На њезину срећу у том војном суду нађе се племенит човек, Мађар, и председник тог крвавог суда, који је то Наталијино дело оценио и квалификовао као дело човечанског милосрђа. Он је њу бранио срчано па је и одбранио. Тај племенити човек зваше се Ђорђе Ханковић, а родом је био из Великог Варада.

После вилагошке катастрофе, дакле после нашег повратка, тај Ханковић пријавио се писмом проти Витковићу из места, где се крио. Он се обратио и поверио Наталијном оцу. У свом писму молио је проту, да се

за њ заузме код председника аустријског војног суда, Јевте Недељковића. А тај Јевта Недељковић беше православан Србин, који је пре мађарског покрета био више година главни војни аудитор код будимске царске ђенералне команде. Хапковић је знао, да је Недељковић пријатељ проте Витковића.

Ко је био срећнији и радоснији од проте Витковића, што му се дала прилика, да се одужи добротвору ћерке своје. Онако болан одвезе се у Пешту у злогласни Најгебајде, где је становао Недељковић. Речито исприча овом честитом Србину и изврсном човеку, како је Ханковић племенито спасао његову ћерку, и најтоплијим изразима замоли Недељковића, да испуни молбу Ханковићу, који моли, да му се дозволи, да се из слободе брани.

Јевта Недељковић беше човек племените душе. Он је ценио и признавао племенитост и у свом противнику. Он даде своју реч проти, похваљујући његову благодарност према добротвору своје ћерке, и обрече, да ће израдити, што Ханковић моли. Недељковић је доказао делом своју племенитост, и одржао је своју задату реч. Да би данашњи а и будући српски нараштаји достојно уважили племенито дело тог честитог Недељковића, нека помисле, да је у том несрећном и крвавом добу било високих лица, која су давала реч своју гоњеним јадницима, и кад су се ови пријавили војном суду, те високе личности обманули су јаднике, па их после оставише својој судбини. У то доба награђеног издајства уцењивали су главне револуционаре и за поједине главе плаћали су по неколико стотина а за неке и више хиљада форината. Из овога се види, колико је био Недељковић у сред тог крвавог доба ретка појава, човек одличног и челичног карактера.

Кад је Ханковић дошао у Будим, прота Витковић дочекао га је гостољубиво и примио га је у свој дом, док се није уверио, да је Ханковић ван опасности. После очеве смрти његова се деца у пуној мери одужила том племенитом човеку, и живот су му спасла.

На овом месту сматрам за своју дужност, да изнесем на јавност још једно племенито дело Јевте Недељковића. А то чиним из разлога, што је то мени познато, а знају и они мађарски страдалници, којима је Недељковић живот спасао. Но што ни један од тих спасених за 40 година, можда из неких себичних обзира, није изнео на јавност племенита дела једног Србина Недељковића, то ево ја чиним, да се таква дела не забораве и не прећуте. Предајем ову моју белешку, као аманет, сваком брату Србину, а и сваком човеку, ма које вере и народности био, који љуби правду и уме да цени људске врлине, нека сваки својим начином износи на јавност, а и ја ћу се потрудити, да браћа Мађари сазнају, да је у оним крвавим данима било Срба, који се мађарским страдалницима нашли у невољи и живот им спасавали.

Као што већ рекосмо, поменути Ханковић, заузимањем племенитог Недељковића, бранио се из слободе, и ишао је по Пешти слободно. Тај Ханковић и за време, док је био под истрагом, стојао је у преписци са Кошутом, и са новцем, који му је преко пештанског банкара слао прогнани председник републике, радио је на ослобођењу свога народа. За тај потајни рад знао је и један млади Србин, али је при свем том из благодарности то прећутао и сачувао Ханковића. Доцније је пештански првостепени војни суд, истина, осудио на смрт Ханковића, али је Недељковић у спроводу те пресуде преповучио га у милост највишег војног суда, и све је учинио, да спасе Ханковића, као што га је и спасао од смрти.

У јануару 1850., кад је Ханковић првостепеним судом осуђен био на смрт, и то на вешала, замоли нас Ханковић, да му код Недељковића израдимо дозволу, како би отишао у Ердељ, да се венча са својом вереницом. По нашој молби Недељковић дозволи Ханковићу, да оде у Ердељ, само је од њега узео реч, да ће на први позив одмах предстати суду пештанском. Из овога се огледа карактер Недељковића, који пушта на реч човека на смрт осуђеног. Доцније се на позив суда заиста вратио Ханковић, и би осуђен на осмогодишњи

затвор у Јозефштату. Ал' је Недељковић тако исто племенито поступао и према многим мађарским бедницима. Мени није познато, да ли је ма који од тих спасених јавно признао и благодарио Недељковићу. Јевта Недељковић, тај племенити Србин, умрьо је у Темишвару као председник земаљског суда 1857. или 1858. И ја му на овом месту бележим и помињем његова племенита дела, и од срца му велим: Мир пепелу твоме, а твоје племенито име нека остане у лепој успомени на сва времена пред нашим потомством!

Пошто је прота Витковић и ову дужност према добротвору кћери своје одужио, још је шест недеља провео на ногама као у некој летаргији. И онако болан није напустио своју свештеничку дужност. Он је сваког јутра одслужио јутрење и литурђију Последњи пут одслужио је службу божју 18. новембра на дан св. Платона. Борио се у својој свештеничкој дужности и у свом животу са разним незгодама, борио се за свој и за опстанак своје породице. Борио се, па се најпосле и уморио. За њега није имао више дражи тај један живот. Нов је свет настао, нове идеје, а поглавито, што га је највише ожалостило, видео је својим очима, где је међу људима нестало слоге и љубави, па је све то постало себично: груби материјализам задавио је идејализам. У том новом себичном свету није му се више милило да живи или управо да вегетира.

Најпосле надјача болест и обори у кревет проту Витковића. Он је мирно сносио болест у највећој оданости према свом творцу, и спокојно је чекао последњи час живота свога.

Беше дан недељни 27. новембра, кад је телесно са свим малаксао. Пред вече настала је криза: почео је да губи свест. Те ноћи усрдно се молио богу. Тешио је своју драгу и предобру жену, која је над њим дању и ноћу лебдила. Храбрио је и саветовао своју децу, и малаксалим гласом говораше њима: »Децо моја драга, не остављам вам богатства, али поштено и неокаљано име«. Мало час се занео и у том заносу тихо је појао: »На

*

синајстјеј горје видје тја Мојсеј«. . . . И у том појању преузела га самртна мука. Уста је помицао као у молитви. Та самртничка борба трајала је до 8 и по часа пре подне. С руком на срцу а молитвом на уснама стишао се потпуно и уснуо мирно и за навек склопио своје миле очи. У соби је владала мртва тишина. Жена и деца савлађиваху излив својих бурних тужних осећања, да неби узнемирили свети мир драгога самртника.

Један тренутак довољан је био, да узме жени мужа а деци оца им. Црни облак прекрио је светлост очију наших, прекрио нам понос и утеху нашу. Један тренутак учини големе јаде, створи гомилу сирочади.

На дан првозванога Андрије — 30. новембра 1849. сахрањен је прота Јован Витковић (по својој жељи) у будимском српском гробљу, а на оном месту, које је сам обележио за живота.

Над мртвим телом Јована Витковића говорио је архимандрит Исидор Коларовић, млади пријатељ и искрени поштовалац покојников. Он је проту као свога оца љубио, и доцније је велике услуге чинио покојниковој породици.

Силан се свет искупио био из Будима, Пеште и из околине, да свог омиљеног проту Витковића испрати до гроба. А било је и Шокаца, који су старог проту више волели и ценили но своје фратрове. Дошли су на пратњу многи Мађари, Немци па и Јевреји, који су веома поштовали Јована Витковића.

Након себе оставио је своју узориту жену Алку, која му је била верни и достојни друг 46 година. — Алка је умрла 24. марта 1861.

Од седморо деце најстарија му ћерка Марија, по свом умном дару и карактеру насличнија оцу своме, умрла је у Будиму 1866.

Наталија, била је удата за Уроша Несторовића, синовца славног Уроша Несторовића, оснивача наших препарандија и школског фонда.

Јулијана, жена покојног Павла Давидовића, ћурчије. Њихова кћи Марија била је удата прво за Бо-

гобоја Атанацковића, у Бају, а за тим се удала за Фрању Морица, саветника у заједничком министарству финанције у Бечу.

Милица удата је била за Арона Нићина, бившег среског великог судца у Паланци (Бачкој).

Јелисавета, умрла је неудата 1881. у Пешти, а сахрањена је до оца у будимском гробљу.

Никола, адвокат и правозаступник спахија владалачког кнеза Шаумбург-Липе, и вођинског властелина Јанковића, живи у Осеку.

Гаврило Витковић, професор у пензији, живи у Београду.

Четрдесет година биће 28. новембра 1889., како је прота Јован Витковић умрьо. Његово име и данас спомињу са искреним пијететом сви они Срби, који су га познавали; а спомињу га са хвалом и многи чувени људи разне вере и народности.

ЛАЖНИ БРАНКОВИЋИ.[1])

ОД ЛАУША ТАЛОЦИЈА.

Књижица са овим натписом изишла је на великој 8-мини са 25 страна, на мађарском језику, у Будимпешти, 1888. у штампарији »Атенеума«. Писац, г. Лауш Талоци (Људевит, мађарски: Thallóczy Lajos), професор је у бечком Терезијануму и владин саветник. Са његовим допуштењем та је књижица и на српски преведена.

Пре него пустимо, да сама повесничка расправа у тој књижици говори, нека је слободно мени, као преводнику, казати коју о њој унапред.

Већ је сама жеља, са више страна исказана, да се расправа и на српски језик преведе, посведочила, да ће она у добри час доћи Србима, особито онима, који разбирају за српске повесничке ствари.

Што се тиче самога птованог писца, он није уложио свога труда просто прикупљајући градиво и поуздане податке за овај свој посао, него се у томе држао и правила: sine ira et studio, хотевши казати само што је истинито. Дабогме да ће многог Србина и заболети у срцу, што у слици, овде нацртаној, не види свог омиљеног народног трудбеника онако описана, како нам га народна успомена и причање приказује; али се повесница не пише по машти него по правој истини уколико је она знана.

У овој расправи се признаје, да је последњи Бран-

---

[1]) Скраћене речи треба читати овако: стр. = страна; на и. м. = на истом месту; п. д. = поменуто дело. Дани и године су по новом рачунању. Прев.

ковић био уман човек, усталац и добар Србин и домољуб, али се с друге стране напомиње, да је он или више о себи замишљао него што је у ствари, или је био омахнут. Ну ипак ми мислимо, да на ово имамо право казати, да Ђорђе Бранковић, сврх својих душевних врлина, није могао бити ни по племену обичан човек, кад га тако прихватише не само српски народ него и српска госпоштина, особито пећки патријари, који беху ближи прадеду Ђурђу Бранковићу те могаху и о његову колену поузданије премишљати неголи ми. Ова је расправа много светлости бацила како на породицу тако и на радњу Ђорђа Бранковића, али је још далеко од тога, да је ствар посве расветљена. Заиста леп задатак и за учена друштва и за поједине научнике!

Што је писац казао о животу и делима Ђорђа Бранковића, то је казао по подацима, сакупљеним у богатим књижницама у Бечу и Будимпешти, обазрев се у исти мах и на неке српске изворе, који су, као и остали подаци, поименце споменути. За бечке и будимпештанске изворе може се казати, да дојако нису никако или су само овлаш употребљени, дакле су нови. Наиме су нови подаци о пословању Бранковићеву у Ердељу и код Порте до 1680.; даље је боље него доселе осветљено питање: зашто је бечки двор наредио, да се ухвати и затвори Ђорђе Бранковић.

Писац није, истина, описао пространо живота Бранковићева, али му то не беше ни задатак у овој краткој расправи. Намера му беше, да каже главне догађаје живота му и покаже пут, којим ваља да греде писац пространијег описа му. Заиста је желети, да се когод лати посла, па да нам у исти мах опише пространије и српску народну сеобу од 1690. године, на што би у првом реду биле позване београдска и будимпештанска академија, које би тај посао понајбоље свршиле у заједници или узајмице потпомажући се.

Нека је лепа хвала и штованом г. писцу, који је, родом Мађар, и са других својих умотвора познат као пријатељ народа српског, што се својски потрудио око

ове српске ствари не само зачев и пригрлив мисао о њој него и брижљиво прикупив и саме податке ради ње.

Сад ево саме расправе.

*

Деспот Ђурађ Бранковић је главни јунак у оно доба српске историје, када српство, изгубив своју независност на Косову пољу, би приморано, да се колеба између мађарске и османске силе, која све на више тежаше (1389—1457.). С тога је колебљив у свом владању и Бранковић, чија основна политичка мисао бејаше, да сачува бар унутрашњу самосталност своје државе. Док он беше у животу, народ је његов знатну улогу вршио у османско-мађарским бојевима, а на две године дана после његове смрти Србија постане султановом облашћу. Смрт оштроумног деспота буде за Србе већи губитак него пораз, јер због ње је независност државе пала жртвом, а кад престаде сила Бранковићева. тада турска владавина ишчупа и корене српској друштвености.

Сјајноћа Душанове државе већ од сто година поче нагло бледети, на је мораде и сасвим нестати, кад турска ратна сила, тада најснажпија, нападе па њу, и тек после три и по века изиђе за руком тада заосталом народном животу, да ускрсне новим животом. Али између старе српске државе и пове Србије зија дубок јаз, пошто међу њима нема ни најмање свезе повесничке непрекидности. Јер се Карађорђе диже, потлачена се раја огради против силе, али у тој борби не предњаче на разбојишту стихије средњевековне Немањине државе. Старо српско племство или је изгинуло, или се претопило у друга срећнија друштва грађанска.

Многе ли породице уби та машта, што им је име и грб блистао на нападнутом вршку каквог града у светој земљи; данашњим Грцима је само на штету, што се величају споменом Темистокла и Сократа, исто тако као Шпањолцима, који спомињу Филипову владу над светом. Та машта без сврхе извире из тог догађајног правца, који чини те народи у својој спољној повесници

не проматрају критички копче, које их вежу, него раде као кад више племића дају име каквом праоцу, који им недостаје на породичном стаблу.

Тај се повеснички правац врло даје разумети код таквих народа, који хоће да се забораве садашњи јади им са помоћу сањарија о прошлим стварма; али то је опасно, јер тим се стаје на пут делима. Јаднија се судбина не може замислити него што беше судбина раје у турској земљи одмах после освојења великих султана, када се помама победникова трућаше, да све обори. Ко не оста у својој рођеној домовини, тај се мораде спасавати. Растерани одломци народа отпутоваше у Мађарску, али у својој новој отаџбини не заборавише на последњег народног јунака: Бранковића, чија слика узе на се романтичке црте у течају времена, породица му буде као неко обележје српске будућности, која у успомени расташе тим већма што се мање испунише наде, скопчане са војевањима против Турака. Шта је природније него да се нађоше особе, које, нешто добром намером нешто својим частољубљем нагнане, тежаху за водством, употребивши причање (традицију) о Бранковићима. Такви су гроф Ђорђе Бранковић из Подгорице, који је живео 1645—1711., и гроф Павле Бранковић из Јајца.

I.

Ђурађ Бранковић из Смедерева, славан деспот, умрьо је 12 (24.) дек. 1456., у петак. Пре смрти своје повери владу својој жени Јерини са обвезом, да јој синови буду у свему саветници. Он имађаше три сина: Гргура, Стевана и Лазара. Прву двојицу ослепи султан Мурат, да му не би могли шкодити; али уза све то удовица његова беше наклоњена најстаријем сину му Гргуру, што најмлађем сину не буде по вољи те он отрује своју матер. На то оба старија брата одбегоше: Гргур под именом Германа буде хиландарски калуђер и умре 1460; Стеван, проведав пустоловски живот, умре у Италији. Лазар, дошав до власти, проведе у њој само два месеца; јер преста живети већ на крају јануара 1458.

Родопис му на темељу извора овако се може саставити:

Ђурађ[1]) Бранковић, деспот
† 24. дек. 1456.
друга жена му: Јерина.

Гргур	Мара	Катарина	Стеван, жена му: Ангелина	Лазар,
Вук Змај, † 1485.	удовица султана Мурата.	удовица Цељског грофа.	Аријанита, кћи арбанског главара.	† 1458 жена, Јелена Палеологова

Ђорђе (назван Максим архиепис. у Срему).	Јован жена: Јелена Јакшића	Марија муж: Ј. Томашевић бос. краљ.	Ирина, муж: Димитрије Јакшић или Јован Кастриота.	Милица муж: Негоја Бесараба или Сокас артоас. гроф.
	Марија, муж јој: Фердинанд Франкопан.			

По овој сведоџби повесничких података играју улоге на крају XV. века три Бранковића од рода деспотова:[2]) Гргуров син: Змај Вук и два Стеванова сина, Ђорђе и Јован.

Змај Вук дође око 1465. из Турске у Мађарску и као бродарски заповедник учини знатне услуге краљу Матији и држави († 1485.).

Причање, или управо лажни Ђорђе Бранковић православне вере, уврштује још два сина у родопис деспота Бранковића; по њему је Гргур Бранковић, првороћени син деспотов, имао три сина, и то:

Ђорђе Бранковић.

Гргур.		
Змај Вук.	Лазар.	Гргур.

Роксанда, муж: Александар, молдавски војвода.	Димитрије.	Ђорђе.
	Сава, ердељски правосл. владика.	гр. Ђорђе Бранковић, деспот (1645—1711.).

[1]) Ово крштено име старије је, иначе се каже Ђорђе. Тако ћемо и називати позније Бранковиће. Овај и даљи родопис Бранковића је овде краћи према расправи; пространији и потпунији наћи ће читалац у српском преводу Шиковљеве књиге „Срби у Угарској и т. д. 1886., стр. 47. Прев.

[2]) Многи се писац забављао родописом Бранковића: Orbini, Du Fresne, Енгел и Рајић: Историја разних славенских народов наипаче Болгар и Хорватов и Сербов. 1794. III. 140. стр.

По овој породичној таблици био би Ђорђе Бранковић онај, који је делао у XVII. веку, потомак у правој линији првороћеном сину славног деспота.

Овај се попис може на први поглед допасти, али као што је већ Рајић поменуо — који пак Бранковићу јако повлађује — није разлозима поткрепљен. То је права истина, да је Роксанда била жена молдавског војводе Александра, само што та војвоткиња беше Гркиња; истина да је био један Дмитар и један Ђорђе са именом Бранко, али ти нису ни у каквој свези са Бранковићима; они су преци влашким Бранкованима или Бранковенима. Да се прекине питање: да ли је Змај Вук имао браће или не, служи за правац то, што је краљ Матија, после Вукове смрти, подарио његово добро у валковској жупанији: тврдињу Берексово, синовима Стевана, млађег брата Гргура Бранковића (illustri Georgio principi et magnifico Johanni despotae).[1])

Сасвим друкчије показује други лажни Бранковић родопис деспота:

Ђорђе Бранковић, деспот.

Стеван.

Змај Вук
жена: Даница, сестра босанског краља Стевана.

Јован
„haereditarius dominus, in et de Brankovics“,
жена му: Клара Благајева.

Павле	Август, жена Марија Марнавић, нећака Томе Марнавића, босанског владике.

жена му: Јозефа Покрајчића.

Павле 1640.,	Антон, 1643.	Јаков, 1649.

жена му: Прозорска Јованка Брајановића.

Павле Јован (1668—1729.) † (Лажни Бранковић).	Август, 1671.	Фрања, 1673.	Марија, 1678.

[1]) Фридерик Пешти: Имовински односи Ђорђа Бранковића, рацког деспота у Мађарској и титула рацког деспота 60—61. стр. (Brankovics György. rácz deszpota birtokviszonyai Magyarországhan és a rácz deszpota czim).

На први поглед упада у очи забуна овог битног, добро или зло мишљеног родописа, т. ј. овде Вук Бранковић игра улогу као син Стевана Бранковића, другорођена сина деспотова. Не мислимо да јако грешимо, ако посумњамо, да је то тако изопачио Тома Марнавић, који је, да би подичио своју породицу, издао једну књижицу, измешану истинитим и лажним подацима.[1])

Енгел,[2]) спазив противречје а поводећи се за Бакшајем, оставља Вука Гргуру Бранковићу за сина а као његову жену спомиње сестру великоварадског владике Јована. По његову казивању Вук је имао два сина: Валентина (Valentinus Lupus), варадског владику, и Јована, деда католичког лажног Бранковића, рођена 1640.

Ову комбинацију, која је дуго вредила као општа, одлучио је Вићентије Буњитаи,[3]) доказавши, да је сестра Јована Пруиса (Филипеца), владике варадског, Доротеја, била жена Венцеслава Столовајa Хуте. Наследника Јована Пруиса у варадском владичанству доиста називаху на латинском језику »Valentinus Lupus«, али, као што се види из података, он је био Мађар, по породичном имену: Farkas (вук, курјак).[4])

Из свега овога зацело се зна, да је Змај Вук умрьо без порода 1485. и да су у породични ред ђурђа Бранковића придани домеци доцније постали.

Иза другог сина ђорђа Бранковића, Стевана, остало је два мушка детета: старији Ђорђе постао је архиепископом под именом Максима, у Влашкој је основао аргески манастир и до данашњег дана слави се као светац († 1506.). Други син му је и по деспотској титули наследник Стеванов: Јован, смеран и побожан човек († 1503.). Жена му је Јелена Јакшића, од које је рођена Марија, жена Фердинанда Франкопана. Са Јованом Бранковићем прекинута је лоза породице деспота Бранковића.

---

[1]) Indicia vetustatis et nobilitatis familiae Marciae, vulgo Marnavitiae. Romae. 1632.

[2]) Geschichte von Servien und Bosnien, 446. стр.

[3]) A váradi püspökség története (Повесница варадског владичанства) I. 322. стр.

[4]) На и. м. 325—6. стр.

Удовица Јована Бранковића употребљавала је деспотску титулу до 1521., али већ 1505. беше Јован Берислов наименован за деспота рацке (српске) државе (despotus regni Rasciae), за државног барона мађарске круне, те с њим престаде то достојанство.

Од прилике после 150 година опет се појави један српски великан по имену Бранковић, који до своје смрти живи са деспотском титулом и којега течај живота заслужује, да се с њим пространије забавимо.

II.

Ђорђе Бранковић родио се 1645., на земљи, Турцима подложеној, у Јанопољу (Boros Jenő), који припадаше темишварском вилајету. Родио се у свештеничкој породици, која је по причању — како горе поменусмо — постала од Дмитра Бранковића, па је већ у XVI. веку тражила и нашла утецишта у Јанопољу. Ђорђе је имао четири брата, међу којима беше најстарији Симеун а најмлађи Ђорђе. Отац им се постарао за добро васпитање. Прворођени Симеун брзо доспе до тога, да наместо рано преминулог оца запреми место у породици. За млађу браћу своју он се старао, па је васпитао и младога Ђорђа, који беше љубимац материн, те му усело у главу и оне снове, што беху скопчани са старим веком, са породичним старим сјајем. Јер Симеун Бранковић не беше обичан човек. Његова ванредна окретност у источно-православној богословској науци, путовања по балканском полуострву, знање језика већ му зарапа осигуравају улогу међу његовим сународницима. Изнајпре се он не беше спремао за свештеника, али ради своје породице, која остаде сиромашна, запопи се после смрти јанопољског протопопа Гргура те стане служити као свештеник. Живот његов као и породице му, која с њим заједно живљаше, не беше такав, да му се могло завидети. Они не беху под турском влашћу ни за часак сигурни, појединн четници непрестано их глобљаваху, те ко не знаде себи угледа стећи, тај је пропао. С тога и поп-Симеун често мораде оружјем бранити своју родбину.

Глас о његовој учености и душевној снази брзо допре у Ердељ, па кад митрополит Данило захвали на својој служби 1655., кнез Ђорђе Ракоци II. њега именује 16. (28.) дек. 1656. црквеним поглаваром ердељских »Грка, Раца и Влаха«[1]), те се он као такав назове Сава.

Сава, настанив се у Ердељу, одведе са собом свога млађег брата од 11 година, Ђорђа, који у тадашњем посве мађарском ердељском друштву дорасте до момка. Углед старијег брата му и одлични положај њему много користи. Упозна са ердељском господом, дође у свезу са влашким и молдавским бојарима, и својим вештим и погодним владањем стече још у раној младости наклоност прама својој особи.

Ердељска кнежевина допаде жалосне судбине после пропасти Ђорђа Ракоција II. Трошаху је унутрашњи раздори, бечки и турски потраживачи престола ступаху један за другим на позорницу, те се истом опда измениште прилике на боље, када се са помоћу Али-паше оснажи положај новог кнеза Михаила Апафија, прослављена на ченгерском пољу. Судбина даде Ердељу још двадесет девет година (1661—1690.), које је време, истина, век полома, али у својим епизодама показује тако разнолику, тако поучну слику о падању турске државе, каквој ћеш равне узаман тражити.

Кнежевина, као Турској подложена држава, беше у веома незгодном положају према царској сили, која све јача постајаше. Беше она привезана за Турке много тешњим свезама него да је могла махом и отворено пристати уз цара; али политички разум захтеваше придружење са царским двором. У таквим приликама дипломате вршаху главну улогу. Требаше употребити људе оштра погледа и хитра ума, који ће како у Бечу тако и у Цариграду одмах познати положај и без напутака знати делати. Тако се појави читав ред вештих дипломата, који су у том заслужни, што у најтежим приликама тако на

[1]) Рајић н. д. IV. 272—276. стр. и J. Хинц: Geschichte des Bisthums der griechisch-nichtunirten Glaubens-Genossen in Siebenbürgen. Hermannstadt. 18 .0. 26. стр.

дуго одгодише крајну катастрофу. Одлични члан те дипломатске школе беше млади Ђорђе Бранковић, који беше једанаест година пробавио у служби ердељске кнежевине.

Кад Турчин год. 1663. живо навали, да се плати остатак ердељског данка, тада Јован Дацо, одлични главар, буде наименован за главног посланика код порте, а уза-њ се »као ђаци« придаду[1]) Давид Рожњаји и Ђорђе Бранковић из Јанопоља, који последњи добро знађаше турски.[2]) Турски ђак је у реду ступњева ердељске дипломатије вршио посао толмача, учествовао лично у свакој погодби, ишао којекуда да обавештава, преводио списе, па и самосталне поруке добивао, ако би се за то показао врсан и поуздан. Плата таквим ђацима не беше велика,[3]) највише достизаше 300 фор., требало је дакле добро бирати људе, како да у новчаној невољи не примају »бакшиша«.

Дацовљево послаништво, носећи са собом један део заосталог данка, приспе месеца маја 1663. у Темишвар к Али-сердару, а овај их упути у Београд великом везиру, који се тада приближиваше. Бранковић нађе у Београду Петра Јанка, капуђехају (деловођу), па с њим оде напред у Цариград. Али јадни господин Петар Јанко не буде за дуго толмач, јер хотећи себи стећи оне, који му добра желе, или, још боље, пријатеље што ће с њим пити, остави јадник у пићу и овај свет, јер кад се гошћаше са другима и кад му се другови пијанци разиђоше, он врло напит легне, па, како слуге не пажаху на-њ, угуши се окренув се с устима к узглављу.[4])

Ђорђе Бранковић као младић од осамнаест година, изгубивши свога старешину, за неко време без сваког савета и помоћи самостално свршиваше послове. У Ца-

[1]) Давид Рожњаји истор. ост. Издаје Александар Силађи, 7. стр.

[2]) Списак државних исправа из турско-мађарског доба, уређ. Арон Силади и Александар Силађи. IX. 437. стр.

[3]) Конвенција Давида Рожњајија, погл. у „Magyar Könyvszemle“ (поглед на мађарске књиге) свеску од г. 1887.

[4]) Рожњаји, п. д. 477. стр. „A Török-Magyarkori Államokmánytár“ VII. 434—5. стр. саопштава једно писмо Ђ. Бранковића од 19. септембра 1662.; датум мора да је погрешан (уместо 1663.), јер Рожњаји јасно пише, да је Бранковић с њим заједно наименован (п. д. 319. стр., Силађи у предговору 7. стр.

ригораду беху 1663. Ремингер и Киндсперг царски поклисари, који, привукавши на своју страну утицајног султановог толмача, беху врло добро обавештени о стању државе. Упућени на то, да одржавају свезе са »свима хришћанима што стењу под турским јармом«, тим боље изврше тај свој задатак; јер се незадовољне српске, влашке, босанске и арнаутске стихије и нехотице обраћише к бечком двору као природном свом заштитнику. Кад се Бранковић по свом звању позна са посланицима царевим, одмах им понуди своје услуге а ови их не одбију. Султан Мехмед имађаше тада свој двор у Дринопољу, те посланици спољашњих сила тамо иђаху ради подворбе, тамо се прикупљаху главари и путници што долажаху из државе. Између осталих и Максим, пећки српски патријар, свршивши исте године своје поклоништво на св. гробу, па хотећи дознати, како се мисли у султанову двору, и он оде у Дринопољ, где га његов пријатељ Панајот упозна са бунтовним смерима царевих људи и јави му, да је ердељски деловођа портин од одличне српске породице, коме је много стало до користи својих једноверaца и који ужива милости у царских посланика. Тако се позна Ђорђе Бранковић са патријарем, који лично познаваше Саву Бранковића, ердељског митрополита, па се и према млађем брату са потпуним поуздањем владаше.

Ђорђе Бранковић приповеда на двадесет година после ових догађаја, како се патријар Максим, познавши њега, уверио, да види пред собом законитог потомка славног деспота Ђурђа Бранковића, те је у њему нашао закониту главу српског народа. Да би то признавање своје свечано обележио, одржи у дринопољској цркви 28. септ. 1663. божју службу, па на њој »уз пристанак оних, што беху тамо, прогласи Ђорђа Бранковића, по том имену другога, путем избора за славено-српског деспота, и као таквог упише у записник.«[1])

[1]) Тако по Бранковићу приповеда Митрофан Поповић „Primae Justinianae ecclesiae ac totius Slavo-Serborum Illyriae Archiepiscopalis et Patriarchalis exarcha.“ 17. марта 1696. Гласник LXVII. 129—150. стр.

Шта је истина шта ли није у овом владалачком избору, то се не може пресудити. Толико је истина, да у тадашњем извештају царских посланика, посланом бечком двору, нема ни речце о Бранковићу и о његовом деспотству, те и сам Бранковић нађе за добро, да прећути тај обредни избор, о ком можемо само толико веровати колико се чини истинитом његова тврдња, да је вашварски (гвозденоградски) мир учинила порта по његову савету.[1]) Ну као да је ипак једино истина то што се прича, да се Бранковић још од ране младости своје одгојио у том веровању, да му са помоћу своје породице ваља извршити неко послање, па га у том уверењу утврдише и његове простране науке, којих је тековину доцније употребио. Али да је он као турски ђак, који је ступио у осамнаесту годину, вршио какву важну улогу, то сам он знаде. Напротив његови званични извештаји показују њега пред нама као верног слугу ердељског двора, који за време свога четиригодишњег цариградског службовања (1663. до 1667.) врло брижљиво сврпшује поверене му послове. Види се из његових писама, да он има неких веза, али видимо и његову забуну, јер је једанпут »због неких рђавих Чивута у великој невољи«, други пут је »приморан позајмити педесет талира«.[2])

Око среде 1667. врати се Бранковић у Ердељ, где буде врло усрдно примљен. Кнез Апафи не приговори ништа томе, кад га 1668. Сава Бранковић, па како се види, и у стање »расположења« стављени му дипломатски млађи брат замолише, да им допусти, да путују у Москву ради припомоћи за порушене влашке цркве. Два Бранковића врло добро буду примљена у Русији, и сам цар — Алексје Михаиловић — јако их одликује, те они и у материјалном обзиру добро прођу.[3]) С политичке стране

[1]) 1661. Tört. Tár. (историјска збирка) 1881. 538. стр.

[2]) Збирка државних исправа из турско-мађарског доба 26. септ. 1664. IV. 163. стр. — 1665. март 5. и. м. 212. стр. — 1665., маја 26. VII. 434., 465., 467. стр. — 1666. јан. 11. IV. 296. стр. — 1667. фебр. 17. VII. 566. стр. — 1667. јун. 28. IV. 373. стр.

[3]) По Рајићу Енгел 482. стр. — Хинц п. д. 26. стр. и белешке у књижници московског синода, — Хурмузаки : Фрагмента II. свеска.

овај је пут само у толико значајан, што Руси управице дознаше за стање својих балканских једноверaца. Кад се врати Сава Бранковић, настану за-њ тешки дани, наиме на стање цркве му из темеља удари кнежев дворски свештеник Михаило Тофеји (Tóföi), чувен као особити усталац.

Познато је, да већ Гаврило Бетлен шћаше у реформатску веру превести Влахе »који управо не имађаху никакве вере.«[1]) Јако се заузимаху за реформисање влашке цркве Ракоцијеви, али се они свеједнако уверавaху о том, да ће се назатку влашког народа понајбоље тиме доскочити, што ће се преуредити унутрашње ствари православне-источне цркве. Под Апафијом остаде само тај смер, да реформатска државна вера врши само надзорно право над свештеницима источне пркве.[2]) Покрај свега тога, што је ердељски кнез готово са неограниченом силом уређивао источно православном вером, која и онако не беше законито примљена, ипак Тофеји својим трудима не постигне за први мах свога смера. С једне стране Сава Бранковић чврсто брањаше независност цркве, с друге стране Ђорђе Бранковић, који 1668. опет беше ступио у службу Порте,[3]) врло вешто знађаше задобити заштиту влашких и молдавских војвода тако, да Апафи учини крај нападању, те 30. дек. 1675. осигура Власима, Рацима (Србима) и Грцима (Влаховь, Рацовь и Грековь церквей) независност њихове цркве.[4]) Тада се већ могаше опазити утицај Ђорђа Бранковића код двора; влашки и молдавски бојари уопште га познаваху, заслуге му једним добром у Алвинцу (варош у Ердељу) обдарише, 8. окт. 1675. наименоваше га деловођом Порте, у ком послу потпишу у Радноту формулу заклетве.[5]) Год. 1676. својски се потруди он у свом новом звању за корист

[1]) Török Magyarkori Áll. okm (државне исправе из турско-мађарског доба) 2. септ. 1629., — II. 137—140. стр.

[2]) Историјска збирка I. 1878. 204. и 706. стр. и пописник реформатске цркве (a fogarasi ref. egyház leltára).

[3]) Török Magyarkori Áll. okm. tár. V. 40. стр.

[4]) Рајић п. д. IV. 82. стр. — О повластицама влашког свештенства погледа на и. м., даље Hurmuzaki п. д. II. и Erd. o gy. Eml. XII. kötete.

[5]) Török Magyarkori Àll. okm. VII. 559—60. стр.

књежеву, а код Порте је мотрио на Зољомија, потражи-вача престола, над чијим је сваким кораком стражарио.[1])

Ђорђе Бранковић се све до сада верно без приго-вора владао према свом господару. У сваком је обзиру служио користима Апафија, па ако он доцније цени за своју заслугу, што је био у тајном договору са царским посланицима, у томе му до год. 1676. не беше правац против Ердеља. Сва је прилика, да је то радио по упут-ству Михаила Телекија, па том приликом није пропустио да потпомогне и своје особите користи, које тада беху у том, да он задобије повереље цареваца. У том настане покрет Павла Белдија, који у свези са новим нападајем, што га учини Михаило Тофеји против Саве Бранковића, знаменит обрт проузрокује у животу Ђорђеву.

Покрет Павла Белдија — како се види из књиге Фаркаша (Вука) Деака[2]) — управо је пасиван покушај, да се обори силни велики саветник Апафијев: Михаило Телеки. Та побуна, која нигда не настаде, беше за неко кратко време с тога важна, што се сви ердељски не-задовољници прикупљаху око Павла Белдија. У осталом што покушај не изиђе за руком, узрок је тај, што се које од куда сакупљене разнородне стихије брзо зава-дише између себе. С једне стране стајаше ревносни кал-вин Белди, с друге стране пустолов (авантуриста), или језовитски пријатељ гроф Владисав Чаки са својим по-уздаником Криштофом Пашко-вом, о ком Телеки пише: »ко ли би се и у мањим стварма смео уздати у њега.«[3])

Бранковић не беше пријатељ покрету те упаде у-њ због Криштофа Пашко-ва, с којим одавна живљаше у при-јатељству. Кад се Белди и другови му спасоше из Ер-деља, Бранковић много пре, него ће они приспети у Цариград, обавести порту о природи покрета, али ипак само у духу, управљеном против Павла Белдија, чију је појаву он доцније »некатоличким упадајем« карактери-сао. Заклањао је странку Чакијеву и Пашко-вљеву или

[1]) На и. м. 19. јан., 10. марта 1676. V. 364. 370. стр.
[2]) Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál 135—202. стр.
[3]) На и. м. 172. стр.

*

онај део емиграције, што се држи немачко-католичког правца, па је у потаји јако препоручивао њих код посланика царева, у исти мах опремајући њихова писма, упућена двору бечком. Али ипак још не смеде отворено раскинути са бечким двором, шта више, када Фаркаш Бетлен дође к порти, да оптужује Белдијевце, Бранковић му демонстративно стане ићи на руку.

Поради покрета стану у Ердељу нешто сумњати на Бранковића, што Тофеји употреби за нов нападај против Саве; али он ни сада не могне докучити свога смера, јер Апафи 24. окт. 1679. наново потврди повластице источноправославне цркве. Али већ после једне године дана толико се доказа нагомила против старијег Бранковића, да га црквени суд под именом моралног, црквеног и политичког нереда уклони из службе и имање му с тога узапти, што не беше положио рачуна о новцима, које беше скупио пригодом свог другог руског путовања 1675. Кад се пак дозна, да Ђорђе ради код порте за ослобођење грофа Владисава Чакија и да сад већ отворито пристаје уз царског посланика, узму у залогу и његово добро. Сврх тога се разношаше глас, да су завереници скрили големо благо, па да за то и оба Бранковића поуздано знају. Ђорђе, ма да му беху знани ови гласови, ипак, уздајући се у свој утицај, врати се 1680. из Цариграда у Ердељ, да избави свога заробљеног брата. Може бити, да су му Чаки и Пашко поверили тај посао за то, да сазнаду стање кнежевине. Како беху и они оптужени те се и о њима којешта проносило, није чудо, да и њега брзо затворише и наредише истрагу против њега због политичког владања му.

Као што Ђорђе Бранковић прича, Стеван Налаци, дворски управник, свакојако је тежио за тим, да га наведе, да прими коју од четири припознате вере, али како тога смера не докучише, а никаква му греха не могоше открити, најпосле га пусте на слободу. Он видевши, да се иде за тим, да им се узапти имање, понуди велику откупнину за ослобођење свога брата, којега за то време однесоше у Раднот. Кнез не прими понуђене

своте, и пошто се покаже, да је узаман сваки даљи покушај, Ђорђе са својим шуром Јованом и његовим сином Савом, нежно опростив се од заробљеног митрополита, оде кроз Вулканову клисуру у Влашку, па се најпре стани у Краљеву код Нестора Радула, доцније оде у Трговиште к Шербану Кантакузину, који га гостински прими.

Кад се Ђорђе Бранковић удаљи, Апафи имаде право бојати се, да из те ствари — из које Власи грађаху верско питање — могу настати многе неприлике. За то хтедне с једне стране навести Саву Бранковића на попуштање, али кад се крути поп не хтеде изравнати, најпосле га пусте.[1]) С друге стране хтедне Ђорђа Бранковића на леп начин склонити на повратак, али то бе доцне, јер деспот беше већ сасвим прекинуо са княжевим двором и веза своју судбину са судбином Чакијеваца. Сад већ са правом се могаху њега бојати, е ће са помоћу веза његових до њега стајати, да што више компромитује ердељску владу. Тога ради дадоше 30. септ. 1680. Андрији Секхалмију, посланику код порте, овај напутак:[2]) »Ако буде разговора о Бранковићевој ствари, можете казати, да је он покрај свега тога, што ми бесмо милостиви према њему, ипак био помешан у завери Павла Белдија, па је и одбегао бојећи се законите казне, јер се по својој савести кривим осећао. Даље, ако би било помена о ствари Саве Бранковића, влашког владике, можете по истини казати, да је обавештај о његовој осуди лажан, јер је он на законитој скупштини мађарских и влашких свештеника осуђен, па је за тим његова ствар дошла пред световни суд, и да је он толика зла починио, да би многоструку смрт заслужио. Пресуду (т. ј. црквену. — Прев.) можете и показати као сведодбу.«[3])

[1]) Hinz п. д. на 29. страни спомиње један влашки извор, по ком су Саву Бранковића у Јачу, у торданској жупанији, (1680) посекли. Али је већ Хинц показао, да то није истина. Сава је 1680. умрьо. О том пространије говори Хурмузаки II. 16—17. стр. по Шинкају.

[2]) Török Magyarkori Állam. okm-tár VI. 101. стр.

[3]) Ђорђе Бранковић је и тим оптуживао Апафија, да су му брата по његовој наредби осудили реформатски свештеници, и то само с тога, што он беше одан својој вери.

(Овај напутак је по старом службеном мађарском језику састављен, па за то је овде српски слободније преведен. — Прев.).

III.

У год. 1680. почиње знаменита дипломатска улога Бранковићева. Дотле могаше он само у другом реду унапређивати своје личне користи, али кад се избави из Ердеља, измени се политичко стање његово и он са вештом руком употреби сваку згоду која га води ближе његовом смеру. Колико се види из података, што су нам при руци, он је у два правца делао. На темељу доказа, сакупљених за време друге радње му код порте, он увери Бранковане из Влашке, да је с њима по деспоту Ђорђу Бранковићу у сродству, 1681. војвода Константин Бранкован га отворено назива »драгим сином«, »рођаком«.[1]) Тај је свој смер лако могао докучити, јер у Влашкој и Молдавској беху похватани докази пустолова Јакова Хераклида, који лажним путем дође до војводства (1561—3.). Хераклид, додуше, већ на сто година пре, него ће се појавити Бранковић, беше за своје смерове употребио и изопачио истините и измишљене податке. Узимајући на ум, како је Бранковић о историји мислио како ли родопис саставио, можемо као истину веровати, да је он набавио Хераклидове рукописе, који би требало да су остали на влашкој земљи. Сврх тога му припомогне незнање савременика и јако користи потлачено стање сународника, који у својој невољи гледаху у њему спаса. Кад са помоћу брата Саве задобије српско свештенство, поче се из дана у дан проносити глас му, па и пећки патријари: Максим, за њим Арсен Чарнојевић — како последице доказују — озбиљно мишљаху, да је он од знатнога племена.

Али морално признање не беше поуздан темељ, на ком је он могао зидати; требаше му задобити царски двор, да се може са потребном снагом показати. За то се даде

[1]) Török Magyarkori Áll. okm. tár. VI. 149. стр.

као најбоља помоћ католичка емиграција гроfа Чакија, која тежаше прећи на цареву страну. Пре свега је ишао за тим, да влашког војводу задобије за користи емиграната, па га тим путем приведе на цареву страну. Емигранти се надаху, да ће против Апафија, како је оружани устанак ради турске ствари, који је због ратног спремања цареваца живо журио султан, јако непопуларан у Ердељу, настати озлојеђеност, те ће они са влашком и турском помоћу својој власти подврћи тропшну државу. С тога Владисав Чаки већ зарана — 21. августа, год. 1681. — беше склопио савез са војводом Бранкованом, обећав му добра у Ердељу што дођу под његову власт.[1]) Наде им се не испунише, јер се Турци, унаточ сваком очекивању, озбиљно спремаху и Кара-Мустава велику снагу развије у кретању ратне војске; Апафи требаше да иде а Ердељ се не побуни. При таквим приликама Владисав Чаки и Ђорђе Бранковић отворено буњаху за царску корист са оном снагом што је имађаху, а овај последњи међу својим сународницима удешаваше побуну.

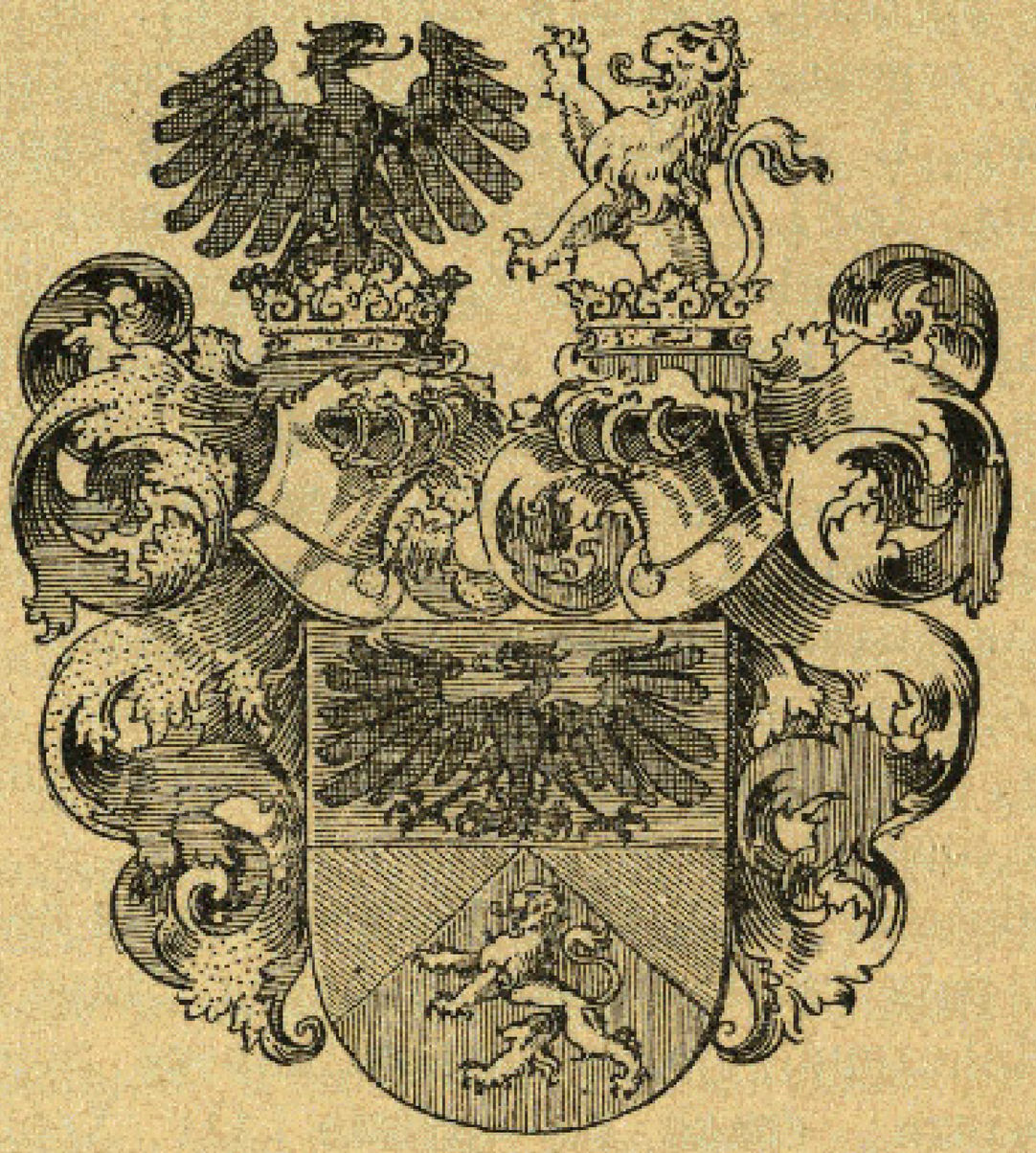
Ослобођење Беча 1683. сасвим измени положај. Балканска се раја силно одушеви: народ Старе Србије, Арбаније, Маћедоније једва чекаше цареве војске што ће их ослободити; сваки се оружао. Од Херцеговине до Призрена, од Призрена до Варне побунише се Хришћани, Турци дрктаху. Требаше још само војвода, који ће умети дати правац покрету.

И тада се сасвим изненада појави главар српски, који са одушевљењем спомиње своје превелико поштовање према цару, износећи доказе, да је он већ водио народ на верност цару. Напомене, да ће и одјако са пуном оданошћу служити цара, тим боље, што су и његов преднак, славни деспот Ђурађ Бранковић, и овога синови били поданици мађарског краља. Није чудо, да се у овим кобним приликама уздаше у речи овог провиденцијалног

[1]) Török Magyarkori Áll. okm. tár VII. 598. 599. и т. д. стр.

човека, да му историјске доказе за верљиве прими канцеларија (бечка), која и онако не беше скрупулозна, а цар Леополд, да би сасвим придобио тога човека од великог утицаја, одликује њега и Саву Бранковића још исте године мађарским баронством.[1])

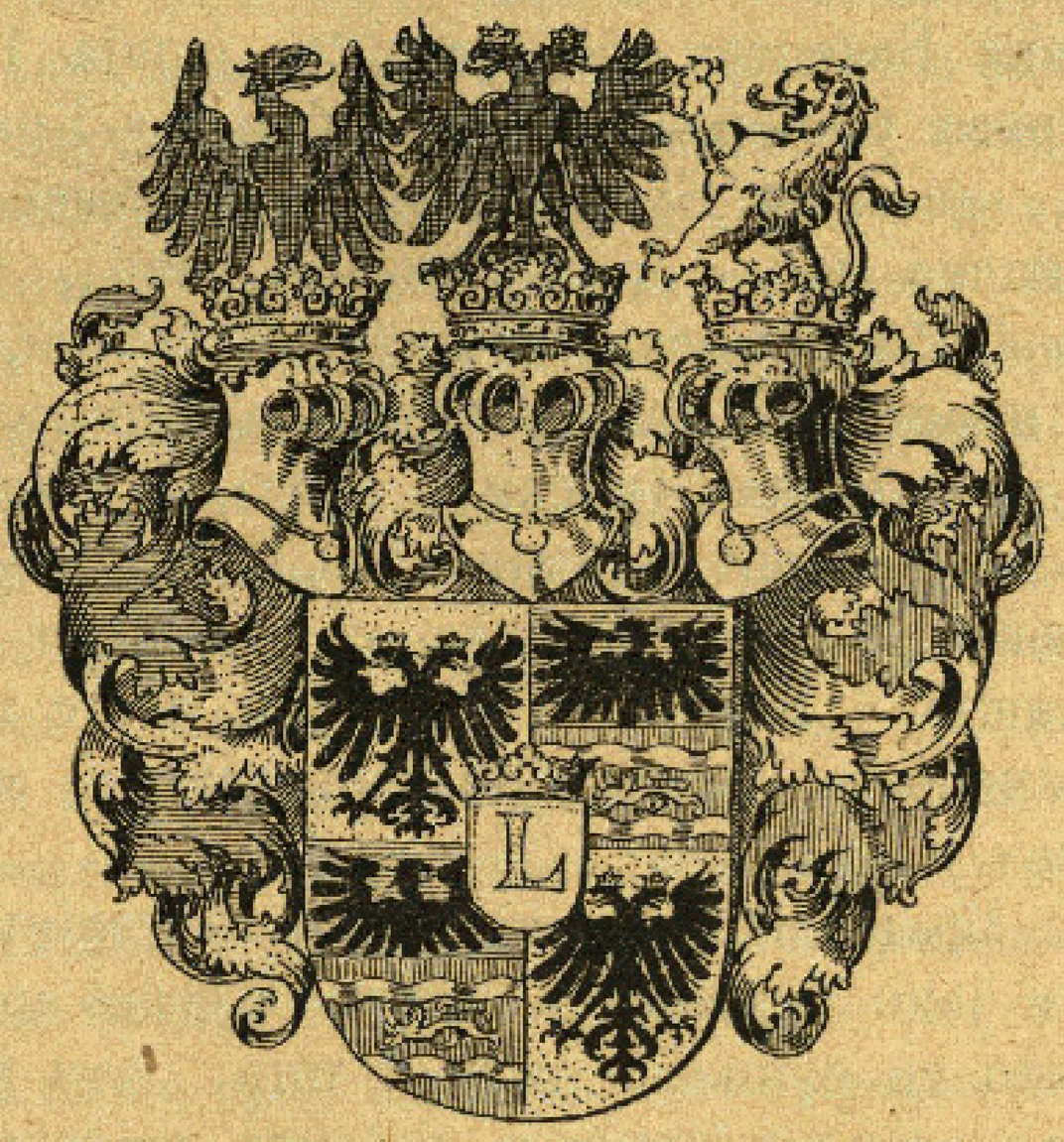
Барон Ђорђе Бранковић сада је већ поуздан човек царског двора, признат велики господин, којега срйство

једногласно држи за потомка великог деспота. Он удешава дописке између царских војвода и балканских незадовољника, на његову реч слушају на доњем Дунаву и у Пећи чекају на његову лозинку. Али он то све чини у царево име, наглашујући као свој смер, да балкански Хришћани треба да пређу у верност цареву. Победе царских војска, натраг-освојење Будима, мухачка велика победа још умноже одушевљај раје, те се не само

[1]) Liber Regius 18. p. 78. 7. јун. 1683. Баронски грб је: просечен штит, на горњем плаветном пољу једноглави црни орао, који гледа на десно, на доњем зеленом пољу у црвеном украсном додатку златан лав, који иде с лева на десно. Огртач с десна: златно-плаветан, с лева: црвено-сребрн. Урес шлему је црни орао, који гледа с десна на лево и златан лав са црвеним језиком, који гледа с лева на десно.

Срби него и Власи одушевљавају за идеје Бранковићеве. 1688. приспе у Беч изасланство од главних српских и влашких људи, које вођаше барон Ђорђе Бранковић. Цар их срдачно и свечано прими, уверавајући их о својој милости, кад му вођ њихов објави покорност свих балканских Хришћана. За уздарје тих заслуга буде барон подигнут на достојанство мађарског грофовства (са надимком:

Подгорички) а у дипломи даде му се то уверење, да се »у наследству својих дедова« потврђује.[1])

Овде започиње обрт судбине му. Права му је признао цар, народ је уза-њ, не остаје друго, него да заиста заузме »своје наследство«. Али удес не хтеде, да син јанопољског српског (rácz) попе докучи свој смер. А царска војска поче управо у почетку 1689. озбиљно

[1]) Lib. Reg. 19.376 p. 1688. Sept. 20. Грб: штит од четири дела. 1—4 двоглави орао са златном круном, 2—4 просечено поље, горе све већи једноглави црни орао, који гледа на десно, у доњој црвêни два сребрна лава који трче напред на деспо у таласастом савијутку. На среди штита: на сребрном пољу прво слово L од царева имена. Три шлема, с десна украс шлему: једноглави црни орао, који гледа на лево, у среди двоглави црни орао са круном, с лева: златан лав са црвеним језиком који гледа на десно. Огртач с десна: сребрно-црвен, с лева златно-плаветан.

војевати на босанском и српском земљишту. Маркграф Лудовик Баденски, главни војсковођа, намераваше, да освоји Босну и Србију, у војсци његовој служаше многобројна српска (рацка) устаничка војска, која дође из земље што је требаше освојити. Ђорђе Бранковић, опремљен дипломом и новцима, не дође к царевој војсци, него, хитајући напред, стане на Доњем Дунаву бунити Влахе и Србе на устанак.

Лудовик Баденски, који се 26. јулија 1689. беше код Смедерева утаборио, чувши о буњењу Бранковићеву, јави цару, »да неки Бранковић у овој држави разашиље отворена писма и на оружје позива народ, издајући се за деспота Србије, Босне, Мисије, Бугарске, Тракије и свеколике просторије између Осека и Цариграда, над којима хоће и фактички (у самом делу) да влада. Ђенерао Хајслер већ ме давно опомиње, да пазим на-њ, јер није мање сумњива његова дописка са влашким кнезом; ја не знам ништа о њему и не познајем га; с тога, док не добијем заповести Вашег Величанства, не могу ништа наређивати.«[1])

Ђорђе Бранковић доиста се могао својим новим достојанством јако понети, па уза све његово доцније правдање морало се сумњати на-њ с тога, што је он самостално, без знања царског главног војсковође, позивао народ на оружје, како — он вели — ради цареве користи. Ево овако је писмо разашиљао на све стране:[2])

»Георгїе вторїи Божїею милостїю къ семъ їллирїуескимъ, тракїискимъ, и инымъ костоуинимъ областемъ, прадѣднаго отеуества наслѣдни деспотъ, киштшон и инжион Мусїи херцегъ, и велики князъ скатон рїимской области: такожде же державы скатаго Савкы,

[1]) Fr. Ph. Röder von Diersburg: Des Markgrafen Ludwig Wilchelm von Baden Feldzüge wider die Türken. 1842. II. 76. стр.

[2]) Гласник LXVII. из писмохране Монастерлијеве. Оригинал на црквеном народном језику. (Ово је управо била прокламација деспота Ђорђа Бранковића, коју је он написао у Оршави 12. јунија 1689., у њој позивајући свеколики народ српски и бугарски на оружје против Турака. Уместо српског превода извадили смо овде сам оригинал из београдског „Гласника“ год. 1887., књ. 67., стр. 120., на славено-српском језику. — Прев.)

и Црне Горе, деднуїи же господаръ херцеговски, и сремски, Їоанополски, и Оугарскаго кралекстка и странамъ ихъ грофъ, и проуих:

Приклоуникшоуся и намъ приближити се ка праздненмъ нашемъ отачаствїю: и к вашим милостемъ предкараемъ сїимъ нашимъ любазно цѣлованнымъ писанїемъ: желаюште ѿ съ киште данноую благодатъ, како да здравственно и благодушественно обрѣт ки са касемъ подкоуїемъ вашимъ милостемъ. По сихъ настоюшїи скоро посланыхъ дѣлъ ради самотрїхомъ спабдѣнїи православнїе наше вѣры, и ради изкавленїи народа нашего Сербо босанно и българославкно славенскаго изыка, и инихъ обрѣтаюштимсѧ къ касои костоуноп и сѣверион Панрїи, Тракїи, Мисїи и Проу: Сего ради подобно естъ намъ кларужатисѧ, и ка Рашкѣ граду приближитисѧ: Паки ѿ тѣдъ Бога вседержителѧ и помоштъ призкавше, и на обштаго съпротивника Исманлта на крага крстъ господнюю встремимсѧ: идеже все конистко рода нашего ожидаемъ: тоуїю скоро да посѣшште са вашемъ подкупнемъ вашен милости, и прилежаштїю помоштїю прїнти, како да предате сїе наше посланїе: и изкѣстивше ✝ и всесватѣншаго оца нашего Арсенїѧ Патрнарха православномъ и архїепископъ Пекскомъ класною рѫкою скитителства его къ намъ посланнкю Єпистолїю, иежде изкодъ прислахомъ къ вашон милости: И милость Божїи да прѣкждетъ касегда са кашимъ милостемъ, о Хрїстѣ Исусе. Аминъ.

Дано ѿ Рашвы града Июних .кї. лѣта господнн ,ахпѳ (1689).

Георгие Бранковичь, с р.“

Чим дознаше у Бечу за овај проглас, одмах поче-ше сумњати на хвалисава састављача му. Цар, примивши писмо Лудовика Баденског, јави своме војводи у одговору посланом из Линца 5. авг., да је то онај исти Бранковић, који је као влашки изасланик ишао у Беч; за то нека га »на леп начин и под изабраним згодним изговором позове к себи, јако мотри на њега, па, ако нађе за потребно, и уапси га.«[1])

За време, док маркграф и цар писаху један другом, Бранковић настави купити војску (врбовати). Док царев одговор још не беше стигао у главни ратни стан (2. авг.), Лудовик Баденски добије сумњиве гласове.

[1]) Röder п. д. 78. стр.

Бранковић, позивајући се на своју грофовску диплому, свуда налази вере; више стотина оружаних људи иде за њим било као за правим деспотом или као за краљем, тако »да се то ради користи цареве даље не може трпети.«[1])

Колико положај Бранковићев повољнијим постаде код сународника му, толико се у чуднијој светлости показа у Бечу. Сврх тога он учини неку велику погрешку; његов поуздани пријатељ, влашки војвода Бранкован, не беше се баш показао наклоњен царским војскама, кад они имађаху свој табор на Доњем Дунаву. Колебљивост његову довођаху од владања Бранковићева, па то не без сваког основа. Сам деспот, ништа не сумњајући, вршаше своју улогу, настављаше своје везе са пећким патријархом Арсеном Чарнојевићем и своје хвалисаве грбове јако истицаше. Он и не слућаше, да у Бечу позорно прате његову радњу. Само се из тога може истумачити, што је он, кад га је Лудовик Баденски позвао у главни ратни стан у Кладово (7. нов. 1689.), вољно тамо отишао. Тада маркграф, одведав деспота у сјајном руху, пребаци му, да зло употребљава диплому Његовог Величанства, заводи прост народ, и против сваког права »назива се деспотом Сервије, Илирије, Мизије, Босне, Срема и других крајева.« На то се Бранковић почне правдати, али се то не узме у обзир, него му се одузме диплома, и њега махом затворе. Најпре га опреме у Оршаву а отуда у Сибињ.[2])

Глас о његову затвору сваког јако упрепасти. Изнајпре нико то не хте ни веровати; војници његови не знадоше, шта да чине. Арсен Чарнојевић, који Бранковића сматраше за световног поглавара српства (рацког света) сасвим се збуни. Влашки војвода, узевши у обзир тај догађај као и неке мање победе турске, промени своју политику и стане сметати царским војскама да им се не доноси храна.[3]) На срећу цареваца српски покрет се

---

[1]) Bécsi titkos levéltár (бечка тајна писмохрана). Turcica. 2. авг., 1689.

[2]) Röder п. д. 176. стр., Гласник LXVII.

[3]) Angeli: Die kais. Armee unter dem Obercommando des Markgrafen Ludwig von Baden in den Feldzügen 1689—92. Mittheilungen des k. k. Kriegs-Archives I. 181. стр.

беше већ тако јако раширио, да за Чарнојевића, удружника Бранковићева, не беше другог спаса, до ли да раскрсти са Турцима, пошто се беше много више истакао него да би још даље могао остати у држави. Он, додуше, беше учинио све и сва ради ослобођења Бранковићева, али за то ипак стане на пут, да не букне буна, која се уз деспота показиваше. Пошто се страсти мало по мало стишају, Чарнојевић могне извршити своју сеобу, ради чега разбирање за Бранковића изгуби много од своје жестине.

Бранковића, којега бечка влада сматраше за државног апсеника, одведу на крају 1690. у Беч, одредивши му 1000 фор. за издржавање. У затвору — који беше као неки притвор у гостионици грађанина Андрије Донера са натписом »код златног медведа« на старом Fleischmarkt-у — могао се доста слободно кретати и преко писма слободно разговарати са својим пријатељима. 1691. преда он цару подужу споменицу, у којој разложи, како га је 1688. само Величанство обдарило за стечене заслуге, како је маркграф, кад је он, знајући да је невин, дошао, наредио, да га ухвате, и како га већ три године дана држе у затвору, а он не зна, за што?[1]) Влада беше у забуни, шта да ради са деспотом, који заиста може постати опасним ако се пусти на слободу. Чарнојевић и милитарски официри одрешито проговоре за-њ, што Колонић прими и за зло патријарху. Цар нареди, да се одговори 1692. на молбу то, да Бранковић за онај мах остаје у Бечу, а доцније ће моћи ићи у Будим или у Осек, па се тамо настанити.[2]) На исти се начин одговори и милитарним изасланицима што дођоше на доњо аустријски земаљски сабор.[3]) У томе други гроф Бранковић — о ком ће доцније бити реч — протестује против породице Ђорђеве, те двор, хоће ли неће ли, спозна своју пометњу, што је тако олако поступао издајући

[1]) Гласник LXVII. и Marczali: Regesták a külf. lev. Tört. Tár. 1881. 538—40. стр.

[2]) Гласник 1875., свеска 7. 10. бр.

[3]) На и. м. 17—19.

грофовску диплому. Та се пометња не могаше отворено признати, те тако Бранковић, да не би међу својим сународницима забуне чинио, остане до 1700. притворен; узаман проговори за-њ наново Чарнојевић 1696., узаман протестују војводе 1699. против дарованја (донације) Срема Одескалхијевцима, »пошто Срем припада Бранковићима.«[1]) Кад Ђорђе Бранковић замоли руског цара Петра, Леополд додуше обећа му, да ће ствар његову правично пресудити,[2]) али се за то ништа не одлучи за његову судбину. Напротив како неугоднима посташе молбакања што стизаху у Беч а домаћин Бранковићев тужаше се, да не види новаца, хтедну га предати ратном већу. Али се ратно вéће огради против тога, рекавши, да Бранковић није ратни него политички заробљеник. После трогодишњег одуговлачења најпосле тако прекину питање, да се »raitzischer Oberst« опреми у Јегар (Хеб), у Чешкој, а за издржаване његово упути се прашка ризница, да му сваке четврти године исплаћује на годину 1000 фор.

Девет година потраја јегарско ропство Бранковићево. За тамошњи живот му може се казати да је био горак прама бечком. Он не могаше бити у договору са својим земљацима, новаца за издржаване не добиваше уредно.[3]) 1705. обраћа се пруском краљу Фридерику I. ради заузимања за њега, моли се бајрутском маркграфу који долази у Јегар,[4]) узда се у руског цара,[5]) ради за-њ син Јован му, али све узаман. Лепа реч му се каза, али јој не беше послетка. Најпосле 1711. огорчен је: »Већ је двадесетдруга година — пише он, како ме далеко од моје деспотовине држе, а до овог часа не знам узрока томе. Хиљаду форината дадоше ми за издржаване, али, не могав живети отуда, морадох се задужити. Сада не

[1]) Гласник LXVII. и 1875. св. 83. стр

[2]) Московска стара писмохрана. Извештај бечк. посл. и догађајна збирка п. м. 541. стр.

[3]) Дотични списи находе се у писмохрани ц. и кр. општег министарства финансије. Nied.-Oest. Hofk. и Böhm. Kammer. На молбама, својима навек се потписује: Ђорђе деспот.

[4]) Tört. Tár. п. м. 542. стр.

[5]) Гласник п. м. 208. стр.

добивам ни тога новца, ма да сам из такве куће, која беше сродна са источним царевима.« Писање му беше једина утеха. Написао је повесницу Србаља на свој особити начин, али за то му рукопис и прикупљени подаци и данас послужују као извори за потребу. Кад се што не тиче њега самога, може се човек ослонити на његово разлагање и према свом добу имађаше он на све сасвим пространог погледа.

Кад му робовање буде све несносније, обрати се царици Елеонори,[1]) да би се побринуло за-њ како приличи његову положају, »dass ich nicht entlich miserable vor Hunger und Noth crepiren müsse.« Службене власти, навластито чешка канцеларија спозна, да му је молба праведна, те 17. нов. 1711. предложи, да Бранковићу треба да се годишњи новац одјако тачније издаје. Али велики пађеник деспот већ не могне отуда користи имати, јер 19. септ. 1711. премине.[2])

Тако доконча свој живот тај без сумње великог ума човек. Да ли вртоглава или невина жртва? Мучно је на то одговорити. Зацело се зна, да Ђорђе Бранковић није имао потомства, али сва је прилика, да је он течајем времена свикао, да живи у лажном веровању као у фикси идеји (окорелој мисли). Грех му беше у томе, што је своју улогу лажним гласом започео, а испаштање греха у том, да је онда пао, када му већ почеше веровати. Али невоље његова ропства, патња без пресуде пробудише неко учешће према његовој судбини, које и до данашњег дана живи у његовом народу.

---

[1]) Мати Карла III. Прев.

[2]) Енгел п. д. 486. Пепео му почива у Крушедолу. Слику му чувају у двору карловачког патријара. Списе његове предали су 1715. сину му Јовану, који је грофовску титулу, као што се види, носио неузнемирено Последњи гроф Бранковић Подгорички умрьо је 1856. у Новом Саду. Magyar Sajtó (мађарска штампа) 1856. 189. бр. Син му Јован Бранковић пристао је доцније уз Јосифа Ракоција, који га се сећа у тестаменту (препису) што се чува у бечкој државној архиви: Item, á Monsieur le Comte de Brancovicz cent piastres pour s'en retourner dans son pays“ (исто тако, господину грофу Бранковићу сто пијастара да се може вратити у своју земљу), дакле је био емигранат (ускок; — 7. нов. 1738.).

Успомену му до данашњег дана сачуваше у убавим фрушкогорским дољама, те смерни калуђери често истичу питање:

»Није ли он ипак имао право!«

IV.

Што се судбина лажног деспота Ђорђа Бранковића обрнула, много поможе томе, како поменусмо у овој расправи, и појава католичких Бранковића.

Године 1688. три одлична католичка Бошњака: Павле, Антун и Јаков Бранковић, који давно потпомагаху царске користи у својој постојбини, с обзиром на своја у царској служби изгубљена добра и на своје племе од српског деспота Ђорђа Бранковића, замолише, да се они потврде у добрима своје породице и у свом племству.

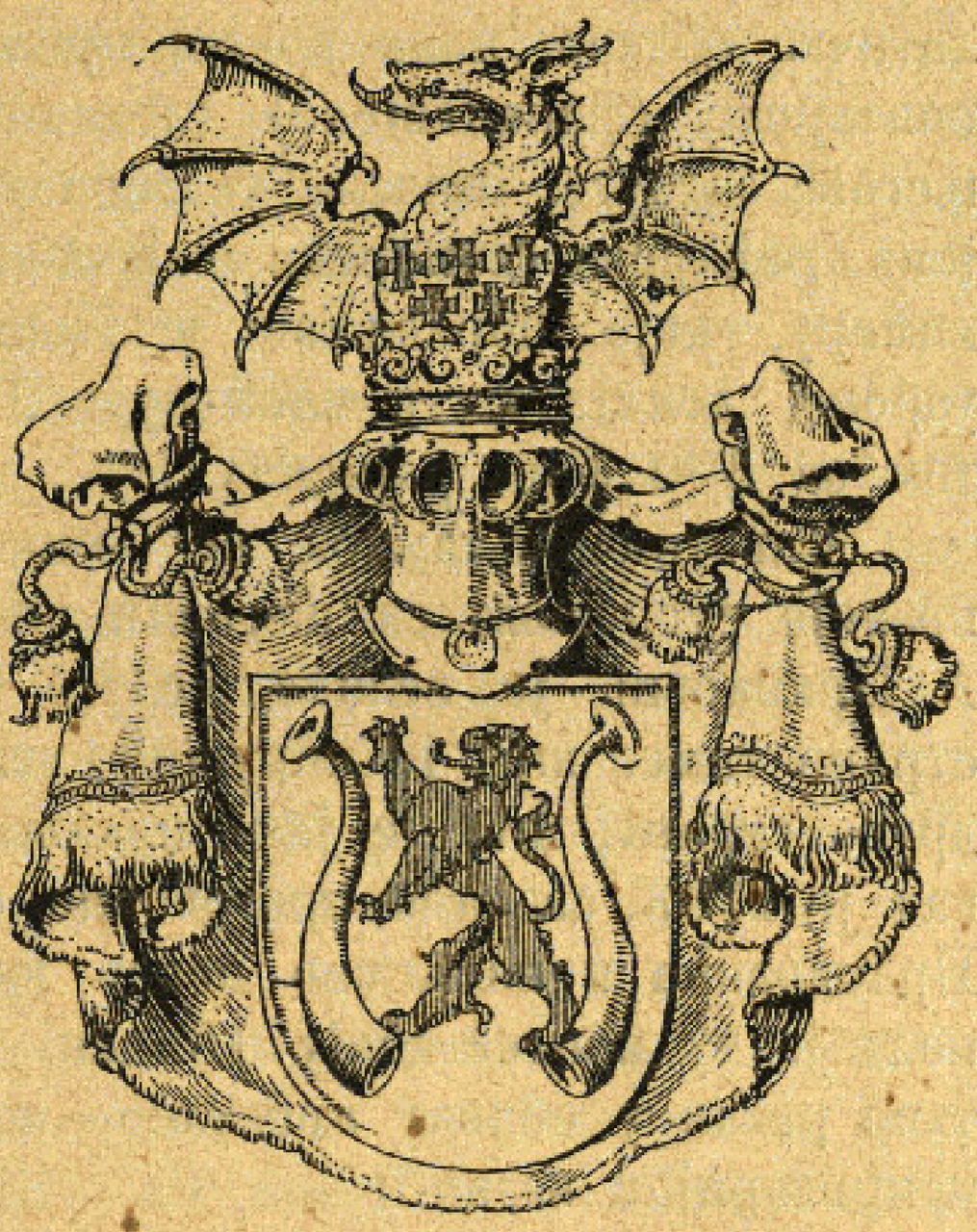
Ни цар Леополд, који поверова подацима Ђорђа Бранковића, не одбије ових молилаца, који своје племе довођаху од Вука, унука Ђурђа Бранковића. Угарска канцеларија објави на то молиоцима највишу одлуку од 11. дек. 1698., да они могу употребљавати јајачку грофовску титулу и достојанство; само што се тиче босанских добара, која држаху њихови стари, цар ће наредити, да се пространије развиди ствар.[1])

28. јунија 1689. и ту ствар величанство повољно одлучи, јер дворска комора јави грофовима, да им цар, признајући заслуге њихове, дарује сва захтевана босанска добра (руднике и њиве око Сарајева и Крешева у просторији од неке четири немачке миље), али само тако, ако у своје време, кад Босна дође под власт династије, докажу своја права на њих. Код царскога двора знађаху већ тада о дољодунавском покрету »грофа Ђорђа Бранковића Подгоричког«, те овај други Бранковић баш у добри час дође; за то врло радо примише његове понуде. Да би са другог Бранковића скинули образину и Србе обавестили, тога ради са топлом препоруком по-

[1]) M. k. orsz lvt. kincst. o. N. R. A. 88. 4.

шљу најстаријег брата Павла у кладовски табор Лудовика Баденског.[1])

Види се, да је гроф Павле одговорио том очекивању, јер у име одобравања заслуга његових и његове браће, заједнички стечених око католичке вере и откупа хришћанских заробљеника, буду јајачким грофовима наименовани Павле Бранковић и браћа му Антун и Јаков, исто тако и њихови потомци. [2. маја 1690.].[2]) Ово свечано признање може се казати да је потекло из оне доказне препоруке Лудовика Баденског, у којој главни војсковођа топлим речима оцењује ревност Павла Бранковића [13. маја 1690.].[3]) На то Леополд обећа путем угарске канцеларије и то, да ће честитим јајачким Бранковићима дати и хасновите службе, »ако му Босна са помоћу Божјом дође под власт.«[4])

Само што Босна не дође у цареве руке и што посред очекивања без сваког иметка осташе три брата Бранковића, који се у Босни и у светој земљи[5]) тако живо заузимаху за католичке и царске користи и сви-

[1]) 5. авг. 1689. н. д. 79. стр.

[2]) NRA 88. 4. Ову је диплому издала царска комора. Грб је: на сребрној пољани између два плава извијена рога греде с лева на десно златан лав са црвеним језиком. (Бечка збирка илирских грбова XXII. златан век). Украс шлема је: златан змај, који гледа на десно, на грудима му (3—2) 5 плаветних звезда. Огртач грба: плаветно-сребрн.

[3]) Orsz. lvt. N. R. A. 88. 12.

[4]) На и. м. 88. 13.

[5]) Павле витез светога гроба.

колици јељаху у Мађарској прогнанички хлеб. На препоруку Ветераниja, Лудовика Баденског и Естерхазија добише они додуше службе. Након шест година, 1696., замоли гроф Павле, не могавши даље чекати, за коморску саветничку службу у Пожуну. Царска дворска комора, која редовно не имађаше обичаја гледати на политичке обзире, ипак у овој прилици подвргне политици новчарско (финансијско) гледиште, те Бранковића за његове заслуге, стечене у Босни, препоручи за небројена мађарска коморска саветништва, и то за сепешку комору, која борављаше у Кашави. Леополд, одобрив узроке, доиста га и именује 2. јунија 1696. са платом од 300 фор. рајнских.[1])

Саветничка служба не помогне му много, јер се и позније сусретамо са његовим именом у реду молилаца. А Бранковић је велике услуге учинио двору с једне стране тиме, што је порушио углед лажног деспота, с друге стране, што је јако олакшао положај Леополдов, кад је 1703. свечано проговорио свима захтевима Ђорђа Бранковића и њега као неког варалицу истакао. Леополд је ту протестацију 18. дек. исте године свечано — тако рекав у облику пресуде — потписао и са мађарском канцеларијом издао.[2])

Павле Бранковић, запремив своју службу, брижљиво је радио код коморе.[3]) Како сепешка комора због Ракоцијева покрета није радила, те су званичници остали ван службе, он неуредно добиваше плату. Покрај свега тога је он пригодом опсаде Кашаве велике услуге учинио царским војскама ваљевинама у готову новцу, за што је доцније добио неколико винограда и делова од неких добара.

Кад се 25. јануара 1712. поврати сепешка комора, гроф Павле Бранковић буде наново потврђен у својој служби.[4]) После шест година састајемо се са његовим

---

[1]) Списи су у писмохрани ц. и кр. заједничког министарства финансије.

[2]) N. R. A. 88. 14. Гласник, 1875. св.

[3]) 27. јул. 1702. гроф Никола Берчењи врши улогу при попису унгварских покретнина (Archiv. Rákócz. VIII. 365. стр.).

[4]) N. R. A. 88. 7.

именом у Будиму, где сродник му »барон« Антун Брајановић, као последњи изданак његове породице, набрајајући своја босанска добра, пише их грофовима Бранковићима ради своје захвалности.[1])

Али ова грана католичког Бранковића не беше за живот. Нежењени гроф и коморски саветник умре 13. јан. 1729., смерно примивши самртну свету тајну. Две трећине свога иметка већ давно беше оставио свом брату Антуну а једну трећину својој сестри Марији, која беше грофица De Amicis. Али му брат Антун умре пре њега,[2]) те за то фискус хтеде само једну трећину његова добра издати Марији Бранковића, а две трећине жељаше узаптити за државу. Царска комора, разилазећи се с њим у мисли, ипак по највишој одлуци краљевој од 6. јан. 1730. изда цело имање — које беше са 31.500 фор. дуга оптерећено — сестри грофа Павла.[3]) О породици за тим знамо само толико, да је грофовима Хугу и Франи De Amicis, синовима Марије грофа Бранковића, допуштено 1746., да могу носити титулу, надимак и грб Бранковића. (Lib. Reg. 40. 542. стр.).

Павле Бранковић са исто тако мало права постаде јајачким грофом као и сународни савременик му Ђорђе Бранковић подгоричким. Не може се одрећи, да је он постао из одличне католичке босанске породице, која је у друштву са Римом срчано бранила католичанство Босне и савесно се хтела ослободити испод турског јарма, али је и верно пристајао уз хапсбуршки дом. Беше он као званичник разуман и вредан, те се свакојако виђаше на њему утицај ујака му Томе Мрњавића, славног босанског бискупа. Док Ђорђе Бранковић беше заменик српских повесничких тежња упатраг, Павле Бранковић беше један од претеча босанске окупације.

С мађарског

Др. Ст. Павловић.

---

[1]) N. R. A. 88. 12.

[2]) Јаков 1700. †

[3]) Ц. и кр. заједнич. финанс писмохрана Hung. 7—1. Nro 19.

---

*

ДОБРЕ ВОЉЕ.

ШАЉИВА ИГРА У ЧЕТИР ЧИНА.

НАПИСАО МИЛАН САВИЋ.

ОСОБЕ:

Марић, Мариħка, Јелена, Стојић, Пајић, Пајиħка, Јовић, Јовиħка, Перић, Периħка, Трбић, Јсциħка, Панић, Служавка.

ПРВИ ЧИН.

Лепо намештена соба код Марића.

(„Десно“ и „лево“ од гледаоца.)

ПРИЗОР ПРВИ.

Јовић и *Перић* долазе с лева.

Јовић. Је л', брате, да је вечерашња забава прекраспа?!

Перић. Особита! Друштво бирано, вечера деликатна, вино одлично —

Јовић. Домаћи пријатни, гошћа лепа и млада; брате, све као што треба —

Перић. Само да не морам играти!

Јовић. Па није ни то баш тако страшан кулук.

Перић. За мене јесте.

Јовић. Иди молим те! Облетиш једаред, двапед двопану, па си учинио своје. Та ми мушкарци ваљда морамо и играти.

Перић. То се тиче само нежењених. Та тога ради их и зову. Ми пак, који већ имамо терет на леђима — ја мислим брак — не морамо се строго држати друштвених закона. Колико има управо сати?

Јовић (гледа на сат). Поноħ је превалила. Зар би хтео кући?

Перић. Ја?! Док је пуне совре у Марићевој трапезарији, — не идем. У осталом, ни жена ми не изгледа, као да би оставила друштво.

Јовић. Брате, хајдмо да играмо! Знаш, кад гошћу обухватим . . .

Перић. А шта вели на то твоја „слачајша“?

Јовић. Мислиш ли да ћу јој рећи?!

Перић. Ха, ха! Али збиља! Где је то остао Лаза?

Јовић. Отишао, брате, бележнику Трбићу у село. Има посла.

Перић. Та и он је позван.

Јовић. Зар не знаш Трбића! Појавиш ли се само у селу, већ те хвата на ручак или на вечеру. А Лаза је отишао још јутрос.

Перић. Но, и тај ће бити леп.

Јовић. Бити? Брате, поноћ је, он је већ у велико леп. А штета, бога ми! (Пође на лево.)

Перић. Не иди где играју! Хајдмо боље у трапезарију, да се мало поткрепимо.

Јовић (патетички). Брате, важну си реч спокојно изустио!

Перић. Нешто сам ти слаб . . .

Јовић. Ал' ћемо се скоро вратити?!

Перић. На сваки начин. Само хајдмо. (Оду на десно.)

ПРИЗОР ДРУГИ.

Јовићка и *Перићка* долазе с лева.

Јовићка. Јеси ли видела само Драгину хаљину?!

Перићка. Накарада.

Јовићка. Па та боја!

Перићка. Па тај крој!

Јовићка. Ја бих је кројачу вратила.

Перићка. Зар мора кројач бити крив! А њен укус!?!

Јовићка. Да, да. А јеси ли видела, какву нам је питу изнела та наша нобл домаћица?

Перићка. Само сам је погледала, па ми је већ доста било.

Јовићка. Наравно, кад се и у кујну иде у рукавицама.

Перићка. Ако се у опште и иде у кујну! Та куварице не знају француски!

Јовићка. Па како ти се свиди гошћа?

Перићка (слеже раменима). Не могу ти рећи. Кажу, да је добра прилика.

Јовићка. Маријеви немају деце.

Перићка. Мхм! За то је непрестано Драга око ње.

Јовићка. Гле, слатка, нисам ни мислила на адвоката Лазу.

Перићка. Драга му је сестра.

Јовићка. Није баш разговорна.

Перићка. Данас је дошла, први пут је у лепом друштву.

Јовићка. Та већ што се тиче „лепог“ друштва —

Перићка. Ћути, ево Мариће.

ПРИЗОР ТРЕЋИ.

Мариħка с лева. *Пређашње*

Мариħка. У пријатном разговору, као што видим.

Јовићка. Баш кажем својој пријатељици, како је све дивно и укусно —

Перићка. И како смо сретне, што смо добиле позив.

Мариħка. А кога бих позвала, ако не бих своје искрене пријатеље, mes bien aimées amies.

Перићка. На што се радујемо, што сте нам довели вашу лепу нећаку!

Јовићка. Тако скромну и питому девојку!

Мариħка. Била је до сад у институту. Сад сам је узела к себи, да научи и код мене мало savoir-vivre.

Јовићка. Биће јој већ осамнаест година.

Перићка. Иди, молим те! Та млада је још!

Мариħка. Толико има, у деветнаестој је.

Јовићка. Требало би, да се већ обазирете —

Мариħка. Има времена. Али pardonnez, mes dames! Знате — домаћица. (Оде на средња врата.)

Перићка. Како забашурује!

Јовићка. Као да смо слепе! (Чује се с *десна* куцање чаша и „добро здравље!“) Аха, ту су нам мужеви.

Перићка. Да видимо шта раде! (Оду на десно.)

ПРИЗОР ЧЕТВРТИ.

Пајиħка, Јелена с лева.

Пајићка. Јесте ли се, госпођице, већ научили на весело друштво наше?

Јелена. Не умем вам рећи, госпођо; толико знам, да да ми је све необично.

Пајићка. Код нас већ није друкче. А госпођа Маријка хтеде, да вам први корак у овој кући буде весео.

Јелена. Моја тетка је тако добра.

Пајићка. Она вас воли.

Јелена. Бићу јој захвална док живим.

Пајићка. Познајете ли већ сваког госта?

Јелена. Тетка ме је приказала свима; сви су тако пријатни, особито госпође.

Пајићка. Па то се разуме.

Јелена. А тек ви, госпођо. Усред овог страног света тако ми годи срцу, што се тако пријатељски заузимате за мене.

Пајићка. То је наклоност, Јелена. Дозволићете ми, да вас тако зовем?!

Јелена. Хтела сам и сама да вас замолим, али нисам знала, како ћете примити.

Пајићка. Ми ћемо бити пријатељице, и ако нам се године прилично разилазе. (Чује се с *десна* куцање чаша и: „да бог поживи домаћина!“) Чујете ли, Јелена?

Јелена. Друштво је весело.

Пајићка. Рекох вам, наш обичај.

ПРИЗОР ПЕТИ.

Марић, доцније *Пајић*, с десна.

Марић (говори у кулисе). Хвала, господо, хвала! Али ја не могу сваку чашу на искап. Е, некада! (Окрене се.) А, госпођо! Па и ти, Јелице! Дед покушајте мало место мене у трапезарију. Ви бисте већ могли савладати, то јест, укротити оне тамо. У осталом, друштво ми је баш по вољи.

Пајић (долази брзо). Не иде то тако, драги домаћине! Здравицу сте примили, а кад треба испити а ви... шуман-геле Јово!

Марић. Не могу, драги пријатељу, не могу; мало после.

Пајић. Нема ту: „мало после“! Ваше је место у трапезарији.

Пајићка (Пајићу). Та остави домаћина и у нашем друштву!

Пајић. Па добро, кад баш хоћете да сте заједно, а оно ходите и ви у трапезарију!

Марић. Хе, хе, хе! Ви'ш ти мајстора!

ПРИЗОР ШЕСТИ.

Јовић, Перић с десна, носе пуне чаше.

Јовић. Ево га! Зар тако, домаћине! Је ли то добар пример! Ово је још ваше вино. Морате га испити.

Марић. Али, господо!

Перић. Нема ту „али“! Ваше је вино а у ваше је здравље.

Јовић. Узмите само, мора бити.

Марић (узме чашу). Из ове коже ни куда, већ видим.

Јовић. }
Перић. } Добро здравље! (Куцају се и пију.)

Пајић. Тако ваља. А сад хајдмо натраг.

Марић. Е да богме!

Перић. Морате! А где је „многаја љета“!

Марић. Али, господо, које ће то већ бити!

Пајић. Још ћете и бројати!

Марић. Господо, али... (*Перић* и *Јовић* ухвате га и одведу га, ма да се отима. *Пајић* за њима.)

Пајићка. Ето, видите, Јелице, тако је то.

Јелена. Мало ми је смешно, како су га силом одвели. А зар баш мора пити?

Пајићка. Мора, Јелице, мора.

Јелена. Али ако му шкоди?

Пајићка. Не бојте се. Нису наши људи тако слабуњави.

Јелена. Вино ће га збунити.

Пајићка. А он ће се испавати.

ПРИЗОР СЕДМИ.

Марићка, на средња врата. *Пајићка, Јелена.*

Марићка. Тамо је весело. Зар не ћете у друштво?

Пајићка. Ја бих вас, госпођо, замолила, да употребите ваш уплив, те да их доведете. Треба мало и играти.

Марићка. Право велите. Још би могли, effroyable! више пити, него што се пристоји. Сад ћу их довести. (Оде на десно.)

Пајићка. Сад пазите малко!

(Чује се *Перићев* глас: „Само још једну чашу, драга домаћице!“ *Марићкин* глас: „Треба играти.“ *Перићев* глас: „У

ваше здравље!“ *Марићкин* глас: „После игре, здраге воље.“ *Јовићкин* глас: „Домаћица има право као увек.“ *Пајићев* глас: „Не помаже ти ништа, мораш играти.“)

ПРИЗОР ОСМИ.

Перићка с *Јовићем*, за тим *Јовићка* с *Перићем*, па *Марићка* с *Пајићем*, на послетку *Марић*, с десна.

Јовић. То је управо насиље, али љубазно и пријатно.

Перићка. Ваљда смо и ми што год завредиле. Доста смо биле у вашем друштву, треба сад да сте ви у нашем.

Јовић. Па зар то није свеједно? (Оду на лево.)

Јовићка. Ја се надам, господине, да сте драговољно пошли.

Перић. Још сумњате, госпођо!

Јовићка. Али она једна чаша...

Перић. Па не би нас убила ни та. Дошли бисмо који трепутак доцније до играња. (Оду на лево.)

Пајић (у шали). Драга домаћице, ви већ морате бити кварента.

Марићка. Какав је то израз!

Пајић. Молим, молим, нисам тако мислио.

Марићка. Та моја је дужност забављати све. Да је ту господин Стојић, тај не би ни улазио у трапезарију. Он би забављао даме. (Оду на лево.)

Марић (долази). Хвала богу, што могу мало одахнути. Ала су ме заокупили! Па све на бело! Но ја сам се момачки држао. Хе, хе! Стари сам ја војник! Малко сам, до душе, усуо и у другу чашу; али то није нико приметио. Ви опет немојте ме издати.

Пајићка. А шта мислите, домаћине!

Јелена. Ја за цело не ћу рећи ником, драги течо.

Марић. Та но, но. Само где ми је тај Лаза? А звао сам га тако лепо!

Пајићка. Не знам где је; али сумњам, да ће још доћи.

Марић. Жао ми је; но сутра ћу му очитати буквицу, да ће се пушити. Можете му то рећи.

Пајићка. Ако се састанем с њиме. Он не седи у нашој кући. (Чује се лево свирка.)

Марић. Тамо се већ игра. Хајдмо и ми! (Одлазе. На пред Марић, па Пајићка, па Јелена. У тај се мах појави *Стојић* на средњим вратима.)

ПРИЗОР ДЕВЕТИ.

Стојић сам.

Стојић (пијан; спазио таман још Јелену). Охо! Та ово је нека нова појава на обзору Марићевог салона! Ко то мора бити? Баш добро што сам дошао. Морао сам. Марић ме је тако лепо звао. (Смеје се.) Тај Трбић! Пре би човек утекао ђаволу него њему. — (Замисли се.) Каква је оно удовица била поред мене? (Смеје се.) Није се срдила, није нипита. — Ху, ала је на пољу зима а овде врућина! (Свлачи зимски капут, скида шешир и остави све па диван.) Тако. Сад ми је лакше. Десет сати се то пило! Оштро! Али — ја подносим! (Посрће.) — Ту као да свирају? Треба да играм, а, треба! Где је то огледало? (Тражи га и намешта се пред њим.) Тако. Сад још рукавице. (Тражи по џеповима, и нађе само једну.) Где је само друга? С једном не могу! Аха! (Извади из зимског капута дебелу зимњу рукавицу.) Овако је добро. Ала ћу их све изненадити! Старац Марић радоваће се као луд. Само да ми се мадама не бекељи! (Застане и премишља.) Тај Трбић! Овамо на десно као да је Марићева трапезарија. (Смеје се.) Како би било, да се мало поткрепим. Ова врућина! Добро што сам дошао. Марић би се срдио!! А мадама — oh, je vous prie! Ја ћу се сакрити у трапезарији, и тако ћу их већма изненадити. Морао сам доћи. Не смем Марића расрдити Ни за живу главу. Клијенат ми је. (Оде на десно.)

ПРИЗОР ДЕСЕТИ.

Пајићка, Јелена доцније *Марић*, с лева.

Пајићка. Овде је пријатније; тамо је и сувише топло.

Јелена. И мени се тако чини. Да се мало одморимо. (Седну.)

Пајићка. Ја се чудим, Јелице, што ви баш не волете играти.

Јелена. Нисам никад ни марила.

Марић (улази, Пајићки). А, ту сте, госпо; не ћете ми утећи. (Кицошки). Молим за игру.

Пајићка. Али, господине!

Марић. Нема ту „али“. Ја сам домаћин, па кад могу с вашим мужем пити, могу ваљда с вама и играти. (Понуди јој руку.) Молим дакле!

Пајићка (устане, пружи руку Марићу, Јелени). Извините, Јелице, шта је ту је. (Оду на лево.)

ПРИЗОР ЈЕДАНАЕСТИ.

Јелена сама.

Јелена. Нисам знала, да ми је теча тако добре воље. И госпођа Драга је расположена, кад игра с њиме. Ала се радујем, што ће ми бити пријатељица. Ја је тако волим! Имала сам у институту другарица; али ни једну нисам тако заволела, као госпођу Драгу. — Баш сам радознала, да видим њеног брата, господина Лазу Стојића. Сви га хвале — но данас већ не ће доћи. Морају се стрпити. Штета, што га нема. (Чује се *Стојићев* глас: „Зар баш нико не долази амо!“) Ко то може бити! Баш да видим. (Приступи вратима.) Некакав странац седи сам. Наслонио главу на руку, те му се не види лице. Сад устаје. (Одбегне.) Ко то може бити?!

ПРИЗОР ДВАНАЕСТИ.

Стојић, Јелена.

Стојић (улази натрашке). Баш никог! А за што да нема никог? (Посрће.) Сад бих тек знао празнити чаше! (Осврће се и спази Јелену.) А ко је то? А!! Та то је нова појава на обзору. Клањам се! Примите уверење мога поштовања. (Почивка.) Ви ћутите! А за што ћутите? Ја баш пазим на пристојност.

Јелена. Извините, господине! (Пође на лево, *Стојић* јој стане на пут.)

Стојић. Не, ни пошто! Већ видим, да сте примили кућевни „bon tón“. Да вам се прикажем! Ја се зовем Лаза Стојић, адвокат сам. Тако, сад смем молити за игру? (Вади опет рукавице.)

Јелена (за себе). То је дакле тај — боже мој, ко би мислио.

Стојић. Шта заповедате? Молим! (Нуди јој руку.) Та познат сам ја овде. Чекају ме. (Гледи је.) За иста, ви сте лепи.

Бога ми! Хоћете ли, да подигнем три прста? (*Јелена* хоће да се уклони, али јој не да он.) Ви се клоните мене! Та то је упорство! Видите, госпођице — јер за цело сте госпођица — такве лепе појаве не треба да муте обзор намрштеним лицем. Ваша су уста створена за (маркира устима пољубац) а не за јогунасту реч.

Јелена (за себе). Ко ће ме избавити!

Стојић (приближује јој се.) Да вам кажем паметну реч, трезвену —

Јелена (у највећој неприлици обзире се на све стране и спази *Пајићку,* која се с лева појављује и притрчи јој.)

ПРИЗОР ТРИНАЕСТИ.

Пајићка, Јелена, Стојић.

Јелена. Избавите ме, госпођо!

Пајићка. Од кога? (Спази Стојића) Од мог брата?

Стојић. Којешта! Као да сам страшило. (Посрће.)

Пајићка (види тек сад, да је Стојић пијан). За име бога, шта је с тобом?!

Стојић. А шта си се ти опет нарогушила! Та нова појава не ће да чује, да је и лепа —

Пајићка (приступи Стојићу). Та, Лазо, ти си ... .

Стојић. Но па шта сам? (Пази да Јелена не утекне.)

Пајићка (Стојићу на ухо). Та ти си трештен пијан. Како си могао доћи?

Стојић. Дужност. Позван сам.

Пајићка. Иди, молим те, кући.

Стојић. А, то не иде, могао би се домаћин наћи увређен.

Пајићка. Не ће, не ће. Ми ћемо ћутати, а сутра се извини, што ниси дошао.

Стојић. Али кад сам ту! Ша онда, госпођица појава. (*Јелена* хоће да се уклони, *Стојић* одгурне Пајићку и ухвати Јелену за руку.) А, не ћеш!

Јелена. Господине, ја на то нисам научена.

Стојић (смеје се). Ша ово је красна прилика, да се научите.

Пајићка. Лазо, то је и сувише. Ако не пустиш госпођицу —

Стојић. Дакле госпођица. Врло добро!

Пајићка. Звађу друштво у помоћ.

Стојић. Марим ја!

Пајићка. Твоја је срамота.

Стојић. Та мани се већ једаред. (Јелени.) Не бојте се, госпођице, ви ми се допадате.

ПРИЗОР ЧЕТРНАЕСТИ.

Марић, Пређашњи.

Марић (види Стојића, радосно). Но, хвала богу! Јесам ли казао, да ће доћи! То је лепо — (спази, да је Стојић пијан), да, то је . . . а шта је (убезекнуто) управо то?!

Стојић. Није ништа, добра старкељо! А шта ће бити? Ова госпођица појава — (Јелени) Само да вам изразим своју љубав!

Пајићка (стане међ њих). Лазо, за име бога! (*Јелена* се отима, *Стојић* не пушта.) Помозите нам, господо!

ПРИЗОР ПЕТНАЕСТИ.

Пајић, Перић, Јовић, за тим *Јовићка* и *Перићка,* с лева. *Марићка* с десна.

Пајић.
Перић.
Јовић. } Шта је, шта је?!

Стојић (Јелени). Не помаже ништа! (Привуче је к себи и пољуби је. *Јелена* врисне, *Пајић* и *Јовић* узму Стојића из под руке и изведу га.)

Марићка. Fi donc! У мојој кући!

Завеса падне.

ДРУГИ ЧИН.

Стојићева канцеларија.

ПРИЗОР ПРВИ.

Панић **сам, седи за столом.**

Панић. Десет сати је прошло, а мог младог принципала још нема. Иначе је уредан и тачан, да је чешће и пре мене у канцеларији. До душе бива и то, да — као на пример

данас — мало доцније дође. Хе, хе! Али има и то свога узрока. Та млад је, па ко му не би гледао кроз прсте, ако и прекардаши који пут. А сутра дан — ни лука јео, ни на лук мирисао! Само је мало пуст. Та — хм, хм, заборавим се и ја овако стар! Па кад ме нема у канцеларији, он ни речи. Преписује сам. Као да неко долази! То му је ход.

ПРИЗОР ДРУГИ.

Стојић. Панић.

Стојић. Добар дан! Како је?

Панић. Хвала богу — мож' поднети.

Стојић. Ја мало закаснио. Има л' што новог?

Панић. Данашња пошта на вашем је столу. Још нешто. Јуче после подне донео дечко неки рачун. И тај је на вашем столу.

Стојић. Какав рачун? (Тражи га и нађе га.) Од Гаје бирташа! Већ две недеље стар Приличан је. Али кад сам ја то! Да није... Частили се, па сам се развеселио — ето ти рачуна. И не знам, да нисам платио. То ми је немило. (Панипићу.) Молим вас, исплатите рачун, ево вам новаца. (Вади новце и даје их Панићу.) Нек салдира на рачуну.

Панић. Добро, добро. (Оде.)

Стојић (сам, прелази руком преко чела). То би било у реду. Али шта се то јуче све десило?! Био сам код Трбића, то знам; ручали смо до у ноћ, и то знам; друштво било расположено, и то знам; до мене је при вечери седела нека госпа, удовица, шта ли је. Изгледала ми је лепа, ваљда и јесте — то већ не знам за цело. Чини ми се, да сам је — пољубио. Сад, е сад почиње хаос, тмина, док се нисам јутрос нашао у свом кревету. Једи ме, што не знам, шта радим. Ето, и овај рачун; ја мислио, да је исплаћен, а оно... Требало би управо, да једаред направим ужасан шкандал, па бих онда боље пазио на себе. (Спрема се да ради.) Овако јефтино пролазим. (Неко куца.) Слободно!

ПРИЗОР ТРЕЋИ.

Пајићка. Стојић.

Стојић. А гле Драга! Од куд ти? (Устане и пође јој на сусрет.)

Пајићка. Дошла сам да видим шта радиш.

Стојић. Та ето спремам апелату; хитно је, до душе, али можемо се разговарати. Седи малко!

Пајићка (седне). Пропла сам твојом улицом, па кад сам дошла до твоје канцеларије, уђем, да те видим.

Стојић. Хвала ти, сешо. Ниси ми била већ давно.

Пајићка. Та кад си сваки дан код мене; а ту је и друштво — (мотри га).

Стојић. Да, друштво! И јуче сам био у друштву.

Пајићка. Знам, знам.

Стојић. Код Трбића; знаш га?

Пајићка. А, код Трбића! А ја сам мислила —

Стојић. Шта то?!

Пајићка. Ништа, ништа. Настави само!

Стојић. Дакле код домина. Знаш, како је на селу! Ту се чаше не броје! До мене било неко румено створење, мени ђаво не да мира, већ — цмок! Лудорија!

Пајићка. Ти се мораш заборавити!

Стојић. Право имаш, што ми замераш. Не ће више бити.

Пајићка. Ниси ти то једаред казао.

Стојић. Али никад тако озбиљно.

Пајићка. Па шта си радио онда?

Стојић. Онда? По свој прилици дошао сам кући.

Пајићка. Али ако ниси!

Стојић. На послетку — враг би ме знао. Какав сам био —

Пајићка (за себе). То би чудно било, да не зна. (Гласно.) Промисли се!

Стојић. Та шта да мислим! Не знам. — Пробудио сам се у свом кревету.

Пајићка. А јеси ли био где год позван?

Стојић. Гле! Код Марића. Но, ваљда нисам — (*Пајићка* маше главом да је био.) Дакле био! (Скочи.) А јесам ли учинио какав русвај?

Пајићка (за себе). Видим да не зна, не ћу му ни рећи. (Гласно.) Та био си добре воље.

Стојић. Ништа више? Онда још подноси! Морам се извинити.

Пајићка. И треба; али немој данас, узбуђен си.

Стојић. За пресним трагом. Ако данас не одем, у овом мамурлуку — не ћу им доцније проћи ни кроз сокак. (Хода горе-доле.)

Најићка (за себе). Поручише ми, да Јелица данас одлази. (Гласно.) Иди сутра. (За себе.) Да л' да му кажем?

Стојић. Не, не!

ПРИЗОР ЧЕТВРТИ.

Панић. Пређашњи.

Панић. Добар дан, госпођо! Ево наплаћеног рачуна. Све је у реду.

Стојић. Добро, добро Метните га на сто.

Најићка (за себе.) Зар је морао овај доћи! (Гласно, устане.) Иди сутра.

Стојић. А за што сутра? Сутра имам посла.

Најићка. Имам свог разлога.

Стојић. Добро. Промислићу се.

Најићка. Обрадовао би ме. (Оде.)

Стојић (Панићу). Можете ићи. И тако ће скоро подне.

Панић. Молим, док свршим овај акт. (Седне и пише.)

Стојић (за себе). За што да одлажем? Сутра имам посла; рочиште, важно рочиште. Ја се надам, да ће ми драговољно опростити. Идем још данас, сад одмах. Само да се пресвучем (Панићу.) Ја идем. Не морате ме чекати.

Панић. Чим свршим посао. (*Стојић* оде.) Отишао је? Јесте. (Устане.) Посао није жаба да одскочи. Дочекаће ме до после подне. (Спрема се да иде.) Канцеларију не ће однети нико — (Одшуња се.)

Завеса падне.

ПРОМЕНА.

Соба код Марића.

ПРИЗОР ПЕТИ.

Маријка и *Јелена* спремају и удешавају ствари у торбу. Повелики сандук стоји на страни.

Маријка. Мени је жао, искрено ти кажем.

Јелена. Зар могу остати после ноћашњег догађаја. Та мени је, да пропаднем у земљу.

Маријћка. Имаш право, тако је. И ја сам била frappée, consternée.

Јелена. Можете дакле, драга тетка, мислити, како је онда мени.

Маријћка. Ја опет не могу никако да се начудим, што се тако заборавио. Он, човек изображен, научен, угледан! Хајде, кад un paysan —

Јелена. Боље је да идем. За мене је то увреда, и да ме не оговарају, уклањам се.

Маријћка. Доћи ће на сваки начин, да се извини. Ја имам un faible према њему. Као да ми је рођени. А већ сестра његова!

Јелена. Жао ми је, што остављам госпођу Пајићку.

Маријћка. Ја ћу му рећи своје мишљење. Нека зна, да у свакој прилици треба остати онај исти, то јест, смислен и васпитан.

Јелена. Добро би било, да запамти ваше речи; треба да вас пољуби у руку.

Маријћка. То ће и учинити. Он то увек чини. Restez! Остани!

Јелена. Никако, драга тетка. Једном се још пријатноме надам: да се не ћемо у животу никад више видети.

ПРИЗОР ШЕСТИ.

Марић. Пређашње.

Марић (у шлофроку, са увезаном главом, стење). Ех, ех! Није то за мене. Откијам свако веселје. А казао сам да не ћу више!! Ама нису ми дали данути — прави Аламани. Ишао сам из руке у руку. (Гледи, како спремају.) А шта ви то управо радите?

Маријћка. Марићу! Наша драга нећака иде кући.

Марић. Молим те, жено. кажи ми још једаред! Уф, ала ми штреца глава!!

Јелена. Драги течо, ја идем кући, и то још данас, с првим влаком.

Марић. А, ти хоћеш кући! А за што?

Маријћка. Због неуљудног понашања господина Стојића — зар не знаш?

Марић. Бого моја! (Смеје се.) Баш је враг!

Јелена. Зар је то све, што примећујете!

Марић. Та молим те, био је добре воље! А таквом се човеку и на суду гледи кроз прсте.

Маријка. Није требао доћи, кад је био тако — како да кажем —

Марић. Пијан, је ли! Море, жено, да није био „тако — како да кажем“, не би учинио онај калабалук.

Јелена. Ја ипак идем, како било.

Марић. Та не бој се — не ће он опет — (маркира пољубац.)

Јелена. Течо! Мене вређају а вама је до шале!

Маријка. Марићу, молим те, поштуј осећање наше нећаке Јелице!

Марић. Та но но! Ваљда не мислиш, да хоћу да је вређам! Очитаћу ја већ њему — уф, глава! Ти дакле баш идеш?

Јелена. Морам, течо, срамота је.

Марић. Жао ми је, врло ми је жао. Али — кад баш хоћеш. (Маријки.) Јеси ли се постарала, да нам Јелица не оде гладна? Влак иде баш у подне.

Маријка Марићу, ја знам шта је моја дужност!

Марић (за себе). Ове се данас састоје из самих увреда! (Гласно, Јелени.) А зар се не бојиш сама?

Маријка. Mon Dieu! Па зар је не ћеш ти пратити?

Марић. Моја глава! —

Маријка. Онда идем ја. Не можемо ваљда нашу нећаку пустити саму.

Јелена. Није то баш тако далеко. За три сата сам код куће.

Марић. Идем ја већ с тобом. Не би те иначе мати никад више пустила к нама. Могу ја, могу. (Хвата се за главу.) Сад ћу доћи! (Оде.)

Маријка. А ја идем да видим, шта је куварица спремила! Забрави дотле сандучић! (Оде.)

Јелена (сама). Мој добри теча! Како се претвара, да му је боље, само да не идем сама. (Седне.) А како сам се радовала, да проведем које време у вароши. Јуче нисам могла ни помислити, да ћу се данас већ вратити! Како су га хвалили! А он — грозим се, и кад помислим! Целу ноћ нисам

тренула од тешког плача. Па да останем?! Не, никако! Ми се у животу не ћемо више видети. (Неко куца.) Слободно!

ПРИЗОР СЕДМИ.

Стојић, Јелена.

Јелена (за себе). За име бога, та то је он! (Устане нагло.)

Стојић. (Поклони се врло учтиво). Извините! Ја тражим госпођу Мариħку.

Јелена (усиљено). Моја ће тетка одмах доћи. (Пође.)

Стојић. Ваша тетка? Онда ми дозволите да се прикажем: Лаза Стојић, адвокат.

Јелена (за себе). Он је још дрзак. (Гласно.) Сад ћу вас пријавити мојој тетки. (Оде.)

Стојић (сам). Ово је врло лепа, али и врло хладна девојка. Она је Мариħкина нећака!? Онда је и она морала бити синоћ овде. Но, прекрасно смо се онда упознали! Али за што ми Драга не рече ништа. Могао сам се спремити на дочек и с те стране. (Гледи око себе.) Овде се или одлази, или се дошло. Ако је ово друго, онда ме није видела; ако је пак прво — њена је хладноћа врло чудновата. Да нема ту неке свезе са Драгиним речима, да дођем тек сутра? Ко да ми реши ту загонетку! Најрадије бих одавде одбегао и запитао Драгу. (Обзире се и хоће да иде.)

ПРИЗОР ОСМИ.

Мариħ с десна. *Стојић.*

Марић (обучен, без мараме). Охо, amice! Кад дођосте ви?

Стојић (поклони се). Овај час.

Марић. Зар нисте никог нашли ту?

Стојић. Нашао сам госпоћицу вашу нећаку.

Марић. Тако! Па онда сте ваљда већ и на чисто?

Стојић. С госпоћицом? А од куд с њоме? Та дошао сам, да се код вас, господине, а особито код госпоће извиним, што сам ноћас и дошао амо.

Марић. Код мене? А шта ћете се мени извињавати! Мислите ли, да ја нисам научен бити добре воље? Ја вам не замерам ни оволико! (Откине нокат о зуб.) Какви сте ви били у дванаест сати, такав сам ја био у три. Чудна ми посла! Но

ипак вам замерам нешто, а то је, што се нисте овде тако удесили.

Стојић. На сваки начин морам се извинити код милостиве госпоће.

Марић. Е, то је шта друго. Моја жена, знате, пази на ред. Још кад бисте се извинили француски —

Стојић (смеши се). То ми је жао; али ја тај језик не знам.

Марић. Хе! Онда ће теже ићи. Но ипак мислим, да ће се и она склонити. Само пазите на израз и — како ћете стати.

Стојић. Право да вам кажем, господине, нисам мислио, да ћу тако олако проћи.

Марић. Олако? Зар мислите, да сте готови с вашом извином? Три пут бог помаже, и три пут кара. Имате још да хаузирате.

Стојић. А код кога?

Марић (гледи га зачуђено). Зар не знате?

Стојић. Ништа. Не бих знао ни да сам ноћас био ту, да ми није то казала сестра.

Марић. И ви збиља не знате?

Стојић. На моју реч!

Марић (прсне у смеј). Е, то је и сувише! Баш морам дозвати жену! Жено! Жено!

ПРИЗОР ДЕВЕТИ.

Мариќка с лева. *Пређашњи.*

Мариќка (улази, *Стојић* јој приступи и учтиво је пољуби у руку; она му се милостиво захвали). Шта је?

Марић. Помисли само, господин Лаза не зна, шта се ноћас збило, а не би ни знао, да је био ту, да му није казала сестра!

Мариќка. C'est ne pas possible!

Стојић. Смем ли се, милостива госпоћо, надати опроштају и с ваше стране? Мени је врло жао, што сам онако дошао.

Мариќка. Ја се с моје стране не срдим, та ви сте mon enfant gâté.

Стојић. Милостива госпоћо, ви сте тако добри! (Пољуби је у руку.)

Марић. Не знам, хоће ли и она трећа странка бити тако добра. Судећи по овим сандуцима и кутијама — сумњам.

Стојић. Ја врло лепо молим, да ми кажете, шта је у ствари. Стојим овде — и себи сам некако луд. Једим се на сестру, што ми није казала све. Само ми рече, да бих боље урадио, кад бих сутра дошао амо.

Маријетка. Госпођа Пајићка је врло деликатна.

Марић. Та знам; али —

Маријетка. Морате се, господине, обратити и на моју нећаку. Тешко ми је, да вам кажем; али се мора. Ви сте је увредили.

Стојић. Ја? Али како?

Маријетка. Ви сте јој у вашем заносу и сувише близу дошли.

Стојић. Не разумем, милостива госпођо!

Маријетка. Ви сте се ње мало и дотакли.

Марић. Тако не ће никад дознати. Ти си је, синовче, загрлио и пољубио — — (*Стојић* пренераженн.) Да, али морам вам и то рећи, да немате рђав укус.

Маријетка. Марићу! Како можеш —

Марић. Шта ту ваздан! Што се збило — збило.

Маријетка. Те нам нећака хоће данас да се врати кући. За то је и мислила госпођа Пајићка, да дођете сутра.

Стојић. Ви ме видите, милостива госпођо, у највећој неприлици. Ја не смем ни помислити, да ће ми госпођица опростити! Како да јој изађем пред очи!

Марић. То је ваш посао. Ја сам своје свршио — нисам се на вас ни срдио. Само ми је неправо, што овако мамуран морам на пут. Како би било, да је ви пратите?

Маријетка. Марићу! Шта је сад опет то?

ПРИЗОР ДЕСЕТИ.

Јелена с лева. *Пређашњи.*

Јелена (Маријетки). Драга тетка, ми ћемо се још задоцнити.

Маријетка. Vous avez raison! (За себе.) А нисам удесила ma toilette! (Гласно.) А revoir! (Оде на лево.)

Стојић (поклони се, за тим). Господине, ја ћу бити тако слободан, и други пут —

Марић. А за што и други пут? Ово је она трећа странка. Драга Јелице, господин Стојић. (За себе при поласку.) Сад ако је малко, оволицко, промућуран! (Оде на десно.)

Стојић (приступи нагло *Јелени,* која мирно спрема ствари). Госпођице, не могу, не смем ништа друго рећи, до: опростите! Ја сам био луд, манит, а доказ је томе, што се, живога ми бога, не сећам ништа, ни најмање. Овде сам дознао за све. (Почивка.) О, да можете погледати у душу моју, госпођице, не бисте за цело остали при ћутању вашем. Ја вас молим, ја вас преклињем: опростите!

Јелена (хладно). Моја је намера, господине, да заборавим и да сам била у овој вароши.

Стојић. Увреда је тешка, признајем; ал' је и казна горка. Ви ме презирете, госпођице!

Јелена. Рекох вам, господине, да ми је чврста намера, да заборавим на све.

Стојић. Немам дакле никакве наде?

Јелена. Господине, ја за који тренутак путујем. (Поклони му се и пође.)

Маријка (улази). Ја мислим, да сам брзо свршила своју тоалету!

Стојић (поклони се). Милостива госпођо!

Маријка (помаже Јелени да се обуче). Драга нећако, морам те обрадовати, да нам је поручила госпођа Пајићка, да ће нас дочекати на станици.

Јелена. Госпођа Пајићка је врло добра. Само се бојим, да ћемо се задоцнити Где је то теча?

Марић (иза кулиса). Ево ме, ево! Тек што нисам! (Уђе, у бунди, у шубари, у оперваженим чизмама, у руци држи велику мараму плед; чутура му виси о рамену.) Но, јесам ли се удесио?

Маријка. Марићу! Та не ћете у Сибирију!

Марић. Човек не зна, шта му се може десити. Ко носи — не проси!

Служавка (улази). Молим, кола су већ ту.

Маријка. (Стојићу). Хоћемо ли се видети на станици?

Стојић. Ако дозволите, милостива госпођо! (Пољуби је у руку. *Маријка* оде, оде и *Јелена* а не гледи Стојића.)

Марић. Моја је жена ипак паметна. Дођите дакле на станицу; управо, можете са мном, јер и тако имам кола за себе. (Нуди га руком да пођу.)

Стојић. Не морате ми два пут рећи! (У поласку спази како се служавка мучи са сандуком.) Ха! (За себе). Било лудо, било паметно! (Гласно служавци). Остави то! (Зграби сандук, баци га на раме и оде.)

Марић. Охо! Но, сад ти мора опростити! (Оде.)

Завеса пане.

ТРЕЋИ ЧИН.

Соба код Пајића.

ПРИЗОР ПРВИ.

Пајић. Пајићка.

Пајић (у зимском капуту, са шеширом у руци). Идем баш да га чујем. То му је прва кривична парница, и ја сам уверен да ће успети.

Пајићка. Само да му не смета душевно расположење. Све се бојим, да ће више мислити на Јелену него на одбрану.

Пајић. Ја се тога не бојим. Лаза није тако сентименталан, да поред љубави заборави на своју дужност. Уз то иде још и случај — та знаш да је остала овде.

Пајићка. Задоцнили се на железницу. Они таман тамо, а влак оде. Само да се није лудио с оним сандуком.

Пајић. Јелена му то није замерила; бар није ништа споменула. Ама реци ми, како сте успеле, да не оде ево данас.

Пајићка. То је наша мајсторија. Доказале смо јој, да сам случај хоће да остане ту. Марић је онда по свом обичају окренуо све на шалу, и Јелена ево не ће ићи. Шта више, доћи ће ми данас у посету.

Пајић. Ја бих се и чудио, да нисте успеле. Две жене да не изађу с младом девојком на крај! (Гледи на сат.) Крајње је време; можда сам се већ и задоцнио. С богом! (Оде.)

Пајићка (сама). С богом! Баш се радујем, што Јелица остаје ту. Можда ће се тако остварити моја жеља, да пође за Лазу. Он да богме да не зна о том ништа. Да слути, био би

за цело хладнији. Овако — скоро да је добро, што је ономад био тако, но, тако добре воље. То ће их ték зближити. И Јелена је већ попустила мало. Увиђа, да Лаза у кривици својој ипак није крив. (Неко куца.) Слободно!

ПРИЗОР ДРУГИ.

Јецићка. Пајићка.

Јецићка. Добар дан, злато моје, добар дан!

Пајићка (не позна је одмах). Драго ми је — о, гле, госпође Јецићке! Од куд ви?

Јецићка. Са села, злато моје, из најближег комшилука. А зар могу доћи у варош а да не видим, шта ми ради стара дрýга. Боже мој, нисмо се виделе већ давно!

Пајићка. Заиста, баш давно. Седите, молим вас!

Јецићка. Ах, од кад сам изгубила свог драгог мужа — остављена сам, злато моје, као лађа без крмила. Тешко је бити удóвица, и ако ми је, хвала богу, сермија у реду.

Пајићка. Давно је већ, како је умрьо господар Јецић?

Јецићка. Богме, већ пет година. После њега изгубила сам и своје дете, те сам тако самохрана сама. Али сад се надам, да ће опет бити добро.

Пајићка. Том се радујем, од срца радујем.

Јецићка. Та, злато моје, свако тежи за оним, што је боље. Нашла ми се лепа прилика — није до душе једина — о! имала сам и имам вазда; али ова ми се баш свиди.

Пајићка. Онда честитам, честитам.

Јецићка. Хвала, злато моје, јер знам, да вам иде од срца. Та како и не! (За себе.) Чини се и невешта.

Пајићка. На сваки начин. Ја се увек радујем, кад се што добро догоди.

Јецићка. Па и не питате, ко је!

Пајићка. Не знам, да ли га познајем.

Јецићка. Злато моје, ја се чудим, што тако говорите. Та морате га знати.

Пајићка. А од куд! Овде се мало што чује из вашег села.

Јецићка (за себе). Игра се жмуре. (Гласно.) Та прилика је одавде.

Пајићка. Па ни ту није лако дознати баш све. У осталом, радујем се, видићемо се бар по кад-кад.

Јецићка. Зар само по кад-кад? А ја баш мислим врло често.

Пајићка (за себе). Не разумем је. (Гласно.) Па да богме, у једном смо месту.

Јецићка. Ја се баш чудим, злато моје, да *ви* о том не знате ништа. Или можда не ћете да знате!?

Пајићка. Како то? Мени није казао нико ништа.

Јецићка. Дакле да вас изненади! И то је лепа досетка од њега. Бадава, пун је духа.

Пајићка. Али ко је? Ја га за цело морам познавати, кад сте дошли к мени, да говорите о њему. Ако што год знам, за што вам не бих рекла.

Јецићка. А како да га не познајете! Ви га баш познајете, да *ви*.

Пајићка. Па ко је онда?

Јецићка. Да знам, да озбиљно говорите —

Пајићка. Најозбиљније.

Јецићка. Дакле оставио је, да вас *ја* изненадим. Опет досетка од њега.

Пајићка (за себе.) Шта хоће само?

Јецићка. Слушајте ме, злато моје, и радујте се мојој али и његовој срећи. Моја прилика је — Лаза, ваш брат.

Пајићка (изненађена). Мој брат!?

Јецићка. Да, ваш брат. О, како је то красан момак! О, како ћемо обоје бити сретни!

Пајићка. Молим вас — ви се ваљда шалите?!

Јецићка. С таквим се стварима не шали нико, а ја понајмање. Слушајте ме само, злато моје! Ономад је био код нашег бележника, који је, мимогред буди речено, такође мој обожатељ. За вечером седило смо једно до друго, и Лаза, — баш је несташко! — рече ми, да му се допадам, и —

Пајићка (за себе). Та то је онда она —

Јецићка. И — (стидљиво) пољуби ме пред целим друштвом —

Пајићка (смеје се усиљено). Да, приповедао ми је.

Јецићка. Па што сте ме онда пустили, да говорим толико!

Пајићка. Извините, али ја сам заборавила.

Јецићка. Али ја нисам заборавила, о, никако нисам!

Пајићка. Та то је било при чаши вина! Био је добре воље.

Јецићка. Злато моје, пред целим друштвом! Није то тек тако. О, знао је он шта ради! Па онда, сви су тапшали, а то значи, да сви одобравају — ствар је дакле свршена.

Пајићка. Драга госпо, зар не би боље било, да се оканемо тог разговора?

Јецићка. Охо! За мене нема важнијег разговора! Пољубити ме пред целим друштвом, то — та и ви сте жена! — значи другим речима: Хоћеш ли поћи за мене?

Пајићка (смешно јој). Али — ви сте старији од њега!

Јецићка. Маленкост, управо није ништа. Ах, ко би то узимао у обзир, кад љубав говори. Срце је моје младо —

Пајићка (држи се шале). А јесте ли већ говорили с мојим братом?

Јецићка. А шта имам много да говорим с њиме! Да утврдимо време венчању, то је све! Сватови ће бити красни! Преписаћу му сермију.

Пајићка. Ипак не знам, шта ће рећи. Он је сад нешто рђаве воље, није више — добре.

Јецићка. О, кад ме само види! У осталом, може се он и веселити. Ја не ћу бити строга — Но сад идем. Видела сам леп шешир код машамоде. У њему ћу га изненадити. Да види, како се радујем његовој срећи. Ја ћу опет бити тако слободна, злато моје!

Пајићка. О, молим, молим.

Јецићка. Знате, злато моје, не могу још к њему — момак је. С богом, с богом! (Оде.)

Пајићка. С богом! (Сама.) Ова жена није при себи. И да цела ствар није тако смешна, управо луда, још бих се јединла. Лаза и Јецићка! Али нека Лази — нек се мало уплаши, бар ће се боље излечити од вина. Наравно, да не може бити ништа. Гадна ми је та жена. Каква разлика између ње и Јелене! Само да ми је да видим, кад се састане с Лазом! Ако буде расположен, удариће у шалу, ако не — али ко ће се још с њоме озбиљно забавити! (Неко куца.) Слободно!

ПРИЗОР ТРЕЋИ.

Перићка, Јовићка, Пајићка.

Перићка. Ако хоће човек да вас види, мора баш доћи к вама.

Пајићка (поздрави се с њима; поседају). Немате право, што ми замерате. Нас не везује ваљда етикеција?

Јовићка. Не мислимо ни ми баш тако озбиљно.

Перићка. Ни на који начин. Али — смемо честитати?

Пајићка. На чему?

Јовићка. Ама, госпођа Пајићка, немојте с нама тако!

Перићка. Кад се и тако говори по вароши.

Пајићка. Ја пита се то говори? (Смеши се.)

Перићка. Да се ваш брат жени —

Пајићка. Мој брат?! То ви онда, госпођо, знате више него и ја и мој брат.

Јовићка. Боже мој, ваљда још није са свим свршено!

Перићка. Онда разумемо ваше ћутање. Али ипак, пријатељици —

Јовићка. Избор је добар.

Перићка. А прво познанство тако занимљиво!

Пајићка (за себе.) Да није та Јецићка говоркала по вароши! (Гласно.) Сад је на мене ред, да вас питам. А кога узима, молим вас?

Јовићка. Та госпођицу Јелену, Маријкину рођаку.

Пајићка. То ми је што ново. Брат ми није говорио ништа. (Држи се шале.) Само нек ми дође! Баш ћу га питати.

Перићка. Ја вас не разумем! Та говори се по целој вароши, а ви да не знате.

Пајићка. Кад би се веровало сваком гласу, било би много чуда по свету.

Јовићка. Само, за што хтеде јуче отпутовати?

Перићка. Та невеста се мора спремити!

Јовићка. И то је истина.

ПРИЗОР ЧЕТВРТИ.

Маријка, Јелена, Пређашњи.

Пајићка (иде им мало на сусрет). Добро ми дошли!

Перићка (лагано Јовићки), Да останемо још, ваљда ћемо што год дознати. (*Госпође* се поздрављају и поседају.)

Јовићка (Јелени). Јесте ли се, госпођице, већ научили у нашој вароши?

Јелена. Помало, госпођо; слабо излазим, а тек што сам овде.

Маријћка. Ово нам је прва визита. Ми ћемо бити већ тако слободне. (*Госпе* се клањају.)

Перићка. Радујем се од срца!

Јовићка (Маријћки). Сретна мисао, госпођо, да уведете баш ви госпођицу у друштво. Има се чему научити.

Перићка. То је као што мој муж вели пракса, а институт је теорија.

Маријћка. Vous avez raison. Са свим је тако.

Јовићка (устане после кратког договора очима са *Перићком*). Препоручујемо се.

Перићка. До виђења дакле. (*Маријћка* се поклони ћутке, *Јелена* устане, *Пајићка* их допрати до врата. *Перићка* и *Јовићка* оду.)

ПРИЗОР ПЕТИ.

Маријћка, Пајићка, Јелена.

Пајићка. Е, сад да вам се искрено захвалим, драга госпођо, што сте ми дошли и што сте довели Јелицу!

Маријћка. Моја нећака је и добра и паметна. Тај комплименат смем ти казати пред госпођом Драгом.

Јелена. Моја драга тетка није ме требала много наговарати, да дођем к вама, госпођо. Ја врло радо долазим.

Пајићка. То ми је мило, врло мило.

Маријћка. Њезина симпатија није ни најмање претварање. Синоћ је била ведра и расположена, а то је учинила ваша јучерашња посета.

Јелена. Ја управо и не тражим даљег познанства. Али кад ви, драга тетка, мислите, да је умесно посетити још коју породицу —

Маријћка. C' est non devoir. То је дужност. Госпође нас очекивају; оне су биле тако добре, те су дошле ономад на мој пријатељски позив.

ПРИЗОР ШЕСТИ.

Марић, Пајић, Пређашње.

Марић (с врата). Победа! Победа!

Пајић. Богме, тако је.

Марић. Је л' те, пријатељу, да је сјајна победа?

Пајић. За иста, морам признати.

Марић. Добили смо процес. Кривац је ослобођен и одмах и пуштен.

Маријетка. Али, молим те, Марићу, о коме је разговор?

Марић. Пајић ме нађе на улици, па ме одведе у судницу —

Маријетка. Али, Марићу, ја сам те већ једаред молила —

Пајић. Мој шуре Лаза имао је данас кривичну расправу, и добио парницу.

Марић (наставља). У судницу. Сто пута сам му већ казао: хвала! Је л' те, биће сто пута?

Пајић. Ја баш нисам бројао —

Марић. Та сад, десетак мање или више не чини ништа. Да сте га чули! Жепо! Госпођа Драга! Јелице! Хтео сам већ тамо да га загрлим; али није ишло.

Пајић. И судци су му честитали.

Маријетка. Молим те, Марићу, пусти господина Пајића да говори —

Марић. Господин Лаза је бранио оптуженог — и то сјајно. (Пајићу.) Знате кад је казао — о, то сам запамтио! — „Овом човеку опростио је бог већ давно. Зар људско срце може друкче? Законик је овом приликом само за то ту, да буде — заклопљен. Судчево срце говориће чистије него сто законика —“

Пајић. Па тек жена оптуженог!

Марић. Да! Тек жена! „Ја сам му већ давно опростила, јер није знао, шта је радио.“ Тако је она говорила.

Пајићка. Али шта је у ствари?

Марић. У ствари?! (Пајићу.) Приповедајте ви то. Ја сам и сувише узбуђен. (Седне поред Јелене.)

Пајић (седне.) То је врло занимљива кривична расправа. Један надничар ударио — у напитом стању — своју жену сикиром. Али на срећу тек само олако. Њега затворише и данас му судише. Бранио га је Лаза. Кривац је био слика оча-

јања. Иначе миран и трезвен човек, заборавио се тако, да хтеде убити свог јединог искреног пријатеља, своју жену. И она је, да како, дошла на расправу, и то с дечицом. Кад им се поглед сукобио, могло се из његових очију читати: опрости! а из њених: опраштам. (*Маријка, Пајићка, Јелена* дирнуте.) Већ тај тренутак утицао је добротворно на све —

Марић. Па тек говор адвокатов!

Пајић. Тај је био ремек. Судци ослободише оптуженог једногласно. Жена је од радости пала у несвест, и кад је дошла к себи, загрли мужа у највећој срећи. Муж је ћутао, и само што му се крупне сузе крунише низ образе. —

Марић. Па онда одоше обоје с дечицом заједно адвокату, да му се захвале — и то је било, да ти срце дирне.

Маријка. Ja vous remerçie. Не могу вам рећи, како ми је мило

Пајићка. Лаза је дакле и говорник.

Марић. И то те какав! (Брише се марамом.) Ал' сам узбуђен!

Пајић. Чашица ракије и цигара не ће шкодити?

Марић (устане). Не ће никако. Предлог се прима.

Пајић. Ако је по вољи, — у мојој соби! — (Оду на десно.)

Пајићка. И ви сте, госпођо, узбуђени. Смем ли вас понудити чашом воде?

Маријка. Vous avez raison. Том приликом показаћете ми и ваш нов шешир (устане).

Пајићка. Ако је по вољи! (Оду на лево.)

Јелена (сама, замишљена.) Како ме је чудновато дирнула та расправа! Шта да мислим о целој ствари? Ах, онда морам мислити и на — њега. За што писам отпутовала!

ПРИЗОР СЕДМИ.

Стојић, Јелена.

Стојић (стоји неко време на вратима, за себе). Она сама? Срце ми јаче бије него у судници мало пре. Да л' ће ми опростити? Данас сам сретан. Чега се латим, иде ми од руке. Ја морам покушати! (Ступи напред.)

Јелена (чује ход, подигне главу и устане нагло, кад спази Стојића. Стојић се поклони. Почивка.)

Стојић. Ваше ћутање, госпођице, доказ ми је, да вам је личност моја још једнако непријатна. Дозволићете, да се удалим. (Пође.)

Јелена. Ја немам права гонити вас из ове куће. Изволите само остати, ја идем —

Стојић. То никако! Ви сте, госпођице, у кући моје сестре. Зар онда *брат* да буде узрок вашем одласку?

Јелена. Ипак је боље да идем. Тетка ми је у другој соби. (Пође.)

Стојић (стане јој мало на пут.) Моја је дужност дозвати госпођу Марићку. Али — ја госпођу не ћу звати, ако — дозволите. (Почивка.) Ви ћутите, госпођице! Кад бих у том видео и најмањи зрачак наде!

Јелена (узбуђена, колеба се). Не могу да вас разумем, господине!

Стојић. О, та знао бих ја говорити тако јасно, тако јасно — кад се не бих бојао, да ћу бити можда досадан. (Почивка.) Госпођице! Дапас сам видео, како се прашта грешнику. Срце ми је заиграло у том тренутку, јер сам помислио на себе, а у нади, да ће се можда и мени опростити. — Госпођице! Ја осећам, ја разумем ваш понос, — а тај је тек, који ме тако силно привлачи и ако ме одбија. (*Јелена* покрила лице марамом, у највећем узбуђењу.)

ПРИЗОР ОСМИ.

Јецићка. Пређашњи.

Јецићка (у чудном шеширу). Једва сам те нашла, драги мој Лазо!

Стојић (изненађен уступа од ње, *Јелена* још јаче покрила лице.

Јецићка. Шта уступаш, Лазо? Некад је било друкче: долазио си ми.

Стојић. Извините, али ја се не сећам —

Јецићка. Не сећаш? А зар си заборавио онај часак радости! (*Јелена* их зачуђено гледи и ступа натраг.) Ја га

нисам заборавила. Твој жарки пољубац! (Стојићу поверљиво.) Ко ти је то? Немој да будем љубоморна!

Стојић. Ја се чудим вашем говору! (Јелени.) Госпођице, ја вас уверавам —

Јецићка. Лазо, зар то да дочекам од тебе! Зар мислиш, да ја не знам више, шта је било прексиноћ! (Јелени.) Пољубио ме је, и то пред целим друштвом! (Стојићу.) А ја знам, да си ти човек, да ћеш то поправити пред олтаром! (*Јелена* клоне на диван.)

Стојић. Госпођице, за име бога, немојте слушати, шта ова жена говори! (*Јелена* устане, окрене се од Стајића и пође лево.)

Јецићка. „Ова жена!“ Зар то, Лазо!

ПРИЗОР ДЕВЕТИ.

Марићка, Пајићка с лева, *Марић, Пајић* с десна. *Пређашњи.*

Јелена (падне Марићки око врата). Драга тетка, хајдмо одмах кући!

(*Јецићка* шири руке *Стојићу,* овај узмиче. *Остали* се групирају брзо: Око Јелене *Марићка* и *Пајићка,* око Стојића и Јецићке, *Марић* и *Пајић. Марић* разрогачио очи.)

Јецићка. Лазо, сад има још више сведока, и то твојих рођених —

Завеса падне.

ЧЕТВРТИ ЧИН.

Соба код Марића.

ПРИЗОР ПРВИ.

Марићка седи, *Марић* хода.

Марић. Ово је данас већ дести пут, што те молим — јер и ја умем бити галантом — да се оканеш суморности. Доста ми је, што већ Јелица од јуче не говори ни речи. Сад још ћути и ти — ја — ја нисам научен на женско ћутање.

Марићка. Да знаш, како је детету!

Марић. Као да ја опет нисам никад био млад! Сећаш ли се пре —

Маријка. Марију, немој спомињати године! Ја сам те молила већ толико пута! Ти знаш, да ја то не волим. Али теби је у души спомињати моје године! Па на послетку, кад смо на само; али теби пада на ум, и кад смо у друштву — то ће ме још убити, Марију!

Марић (с неким уживањем). Не ће, не ће. У осталом, хвала богу, што си опет проговорила! Видиш, тек сад те познајем.

Маријка. Марију, ти настављаш!

Марић. Слушај ме сад! И ти и Јелица треба да сте паметне. Знаш ли, жено, да све то мораш метути на рачун *једног* ђ̈ора! Био човек код Трбиња, тамо положио ваљан темељ — море, жено, и ја ти знам, како се тамо полаже темељ! Кад му се већ очи намутиле, нашла се та набељена Јецићка близу њега. Само се чудим, што је Трбић њих двоје посадио једно до друго — ако није то сестра његова удесила! Та он ти је љубоморан као ђаво — знаш, Јецићка је имућна удовица ако и времешна, те мој домин шпекулира, да је добије! Сад, како се збило, да се збило! Лаза, човек млад, главе прилично пуне — те ти је тако ту набељену лорфу држао за бог зна какву лепотицу. Она пак прилику за кике! Као да јој се боље свиди млад адвокат у вароши, него заматоријевши натарош у селу! Е, сад узми само! Тако добре воље дође амо, спази за иста лепу девојку — и — оно друго знаш.

Маријка. Horrible! У мојој кући! Пред толиким друштвом!

Марић. А шта би ти хтела? Да је пољубио тебе!?

Маријка. Марију, mon epoux — ти си луд!

Марић. Ја сам још најпаметнији!

Маријка. Али, помисли, Марију, он је обрекао Јецићки, да ће је узети за жену!

Марић. Којешта!! Г'де ти је памет!? — На послетку, већ ми је довде! Нек Јелица иде кући, а Лази ћу поручити, да нам не долази више. То је онда за ваша нежна срца још жалосније — чисто слушам твоје уздисаје . . .

Маријка. Немој тако, Марију! Ја сам, видиш, уверена, да Јелица не мрзи господина Стојића, и већ му је опростила — у срцу бар. Али што је пољубио и удовицу Јецићку — Марију! — то не опрашта ни жена ни девојка.

Марић. Па добро, шта мислиш дакле?

Маријка. Да пречекамо —

Марић. Да, да дође и госпођа Драга, па да удесите концерат! — Али ја то не ћу. Пре свега пе ћу да се једим, јер ми онда преседне ручак.

Маријка. Марићу, ти си данас врло нежан —

Марић. Ја се једим, што сте такве! — Идем на свеж ваздух, хоћу да дођем до апетита — јер овај јед — (оде на средња врата).

Маријка. И боље да идеш, само немој тако лако обучен! (*Марић* се врати и оде ћутке на десно.) Такав није био никад! А то је све, што воли дете. Да је мање јогунаст, могло би се изаћи на крај (*Марић*, врати се, у зимском капуту, са шеширом на глави, прође ћутке кроз собу и оде на средња врата.) Ето га! Ни с богом? Шта да се ради? Je suis au désespoir! Не знам ни сама, шта ћу . . . (Оде лагано на лево.)

ПРИЗОР ДРУГИ.

Јелена на средња врата.

Јелена. Како да разјасним себи целу ствар?! Тако се питам већ по толико пута. Веровала сам му речима, и у себи сам му већ и опростила. Та у мом је срцу говорио неки гласак њему у прилог: „Није знао шта ради! Није те познавао!“ шаптало ми је срце. „Али да се изображен човек тако заборави!“ беше ми одговор срцу. „Та видиш да се каје, видиш, да је сад са свим друкчи; он те можда љуби!“ шаптало ми је опет срце, а ја — ја му на то нисам одговорила ништа више. Била сам срстна у том тренутку! — Али онај призор! О боже! Зар се могао обрећи оној жени? Ко је она? Има ли заиста права на њега? Говори л' истину? То није могуће! Али, ако је ипак могуће! Он ме је до душе уверавао. (Седне и замисли се.)

ПРИЗОР ТРЕЋИ.

Маријка, Пајићка с лева. *Јелена.*

Маријка (тихо). Ето, гледајте! Таква је од јуче.

Пајићка (тихо). Сирото дете! А жао ми је и брата! Оно, да како, да нема ни разговора о венчању с Јецићком; али — била ми је данас опет.

Маријћка (тихо). Није ни мени до Јецијћке; мени је до (покаже на Јелену).

Пајијћка (гласно). Добар дан, Јелице!

Јелена (тргне се малко) А ви сте, госпођо! Добро нам дошли.

Пајијћка. Дошла сам управо, да вас мало изведем на свеж ваздух. Хајдмо у шетњу!

Маријћка. C' est une idée! Спреми се, Јелице!

Јелена. Ево ме одмах! (Оде на лево).

Маријћка. Нек се мало прође по ваздуху. То је свакако добар лек. Чисто бих и ја.

Пајијћка. Изволите, драга госпођо!

Маријћка. Не могу. Хоћу да дочекам Марића. Није нешто расположен — па је боље, ако мене нађе код куће. Ја му најбоље знам нарав. Али, ви рекосте, госпођо, да је Madame Јецић била данас код вас!

Пајијћка. Тако је, и ја се не бих ни најмање чудила, кад би дошла и овамо.

Маријћка. Mon Dieu! Тако се ваљда не ће заборавити!

Пајијћка (слеже раменима). Ја не тврдим — али она је чудна!

Јелена (улази обучена). Ево ме, госпођо, ја сам спремна.

Пајијћка. Врло брзо Онда хајдмо! (Опросте се с Маријћком и оду.)

Маријћка (сама). Како ми је Јелица веселија, од кад је дошла госпођа Пајијћка. Још је права срећа, што тако симпатишу. (Иође на лево, *Марић* улази на средња врата.)

ПРИЗОР ЧЕТВРТИ.

Марић, Маријћка.

Марић. Доста ми је и шетње. А куд одоше госпођа Драга и Јелица?

Маријћка (мало шаљиво). Да се шетају место тебе, mon cher epoux.

Марић. Ти канда заједаш!

Маријћка (шаљиво). Ја не знам, Марићу, шта је с тобом! Кад ћутим, није ти право; кад говорим, није ти право!

Марић. Није ми право ни што си тако угрејала собу!

*

Маријћка. Али, Марићу, ти си у зимском капуту! — (*Марић* се намргоди и оде на десно.) Чисто сам и ја расположена, како сам видела Јелицу добре воље. Али, не ћу га више дочекати — све има своје границе, не могу ни ја баш све ћутати. (Оде на лево.)

ПРИЗОР ПЕТИ.

Стојић на средња врата.

Стојић (гледи око себе). Никог. Видео сам је отићи с Драгом, па дођох, да ме жеља мине. Немам никако мира. Уф, шта урадих! (Лупи се по челу.) Али морам се измирити с њоме — та ваљда не мисли . . . (Спази на асталчићу албум.) Ту ћу наћи малу накнаду. (Отвори албум и тражи по њему.) Њену слику морам украсти, па ма шта било. (Нађе је.) Ево је! Ала је лепа! А ја — ала сам луд! (Вади слику. У тај се мах појави *Марић* и види, шта Стојић ради. Стојић журно трпа слику у џеп а *остави албум отворен.*)

ПРИЗОР ШЕСТИ.

Марић, Стојић.

Марић. Зар вас баш нико није дочекао?

Стојић. Нико. У осталом, тек што дођох.

Марић. Чудновато! (Прави се озбиљан.) Нико вас није дочекао, а опет сте у друштву.

Стојић. Молим, како то?

Марић. Та ове лепе слике у албуму —

Стојић (шепртљи). Молим, ја нисам дирнуо —

Марић. Нисам то ни казао. (Гледи у албум.) Ту нема слике —

Стојић. Уверавам вас, господине!

Марић. У опкладу, да ћу погодити.

Стојић. Можете, али ја не знам —

Марић. У кратко да вам кажем: Овде нема слике моје нећаке Јелице. А била је још ту, синоћ, гледао сам је.

Стојић. Ја не знам —

Марић (пецка га). То није лепо од вас! Ви, који се жените, и који узимате тако младу и красну удовицу —

Стојић. Господине!

Марић (задиркује га). Младожења! Заручен с тако младом и красном удовицом, и то од скора, па већ лептировић! Чувајте се, казаћу вашој невести, и ако нисам рад, да сплеткарим.

Стојић. Господине, ви за цело не говорите озбиљно.

Марић. Ја? Хе, можда се и варате!

Стојић. Онда ми не остаје ништа друго, него удалити се. Извините, не ћу вам више досађивати. (Поклони се и пође.)

Марић. Добро, добро, а слика!

Стојић (врати се). Опростите! (Извади слику и преда му је.)

Марић (гледи слику). Нисам се преварио.

Стојић (поклони се ћутке и пође. *У тај мах уђе Трбић* на средња врата.)

ПРИЗОР СЕДМИ.

Трбић. Марић. Стојић.

Трбић (одмах с врата Стојићу). Ха, баш добро! Тебе и тражим, господине мој! Је ли то лепо, је ли то у реду кварити срећу другом човеку па још и пријатељу! Реци ми!!

Стојић (зачуђен). А шта је то с тобом?

Трбић. Још питаш! Куд си дено Тајсију?

Стојић. Какву Тајсију? Ти ниси при себи!

Трбић (Марићу). Опрости, Перо, али морам овом очитати, да се све окреће! (Стојићу.) Шта се чиниш невешт! Било ми је доста већ у почетку! Гледим вас, а ви све: цилимили! Но кад си и сирће превалио —

Стојић (нестрпљиво). Молим те, говори о ствари, и немој завијати! Реци, шта имаш!

Трбић (Марићу). Јеси л' га видео! Зовем га као брата, а он — уф! — он ми мами Тајсију!

Стојић (мало срдито). Та ко ти је та твоја Тајсија!

Трбић. К'о бајаги! Зар се не сећаш Јецићке, коју си — пољубио!

Марић (седи и гледи шта ови раде). Баш сам му мало пре казао.

Трбић (Марићу). Помисли само! Већ други дан није била код моје сестре. Јутрос пошљем сестру њојзи, кад тамо: отишла у варош. Одмах сам се досетио јаду, те на кола па у

потеру. Одем к њему — нема никог. Одем у једну гостионицу, у другу — никог. Сад дођох к теби, Перо, да те питам, шта да радим. Ту се нађем с њиме —

Стојић (врло озбиљно). Ја сам вас, господине бележниче, слушао и слушао, али ви прелазите границе пристојности. Изволите госпођу Јецићку тражити где год хоћете, али код мене не. Ја вам забрањујем улазити у мој стан. Што сам код вас појео и попио — пошљите ми рачун; исплатићу вам. С богом, господо! (Поклони се Марићу и Трбићу, и оде.)

ПРИЗОР ОСМИ.

Марић. Трбић.

Марић (за себе). Пољубио бих га за то!

Трбић (окрене се Марићу). Шта је сад опет то!

Марић. Па видиш: расрдио си га, те је отишао.

Трбић. Он је канда мени очитао буквицу.

Марић. Тако изгледа.

Трбић. Онда он није крив.

Марић. И мени се чини.

Трбић. Он рече, да је код њега не тражим. Он дакле не зна —

Марић. Тако и јесте.

Трбић. Па што си онда ти ћутао!

Марић. Ниси ме питао, а почео си одмах зипарати.

Трбић. Али она је ипак одбегла за њим!

Марић. Тако и јесте.

Трбић Дакле ипак имам ја право!

Марић. Немаш.

Трбић. Али он је њу пољубио код мене!

Марић. Тако и јесте.

Трбић. Онда ипак мора бити, да је нешто у ствари.

Марић. Није ништа.

Трбић (срдито). Је с' чуо, Перо, ти правиш од мене дедака.

Марић. Ја?! Боже сачувај! Ти си тај, који се дедачиш без невоље.

Трбић. Сад ми реци, шта је управо, јер иначе — ја ћу се данас још потући ма с ким.

Марић. Најпре седи и утишај се. Хоћеш цигару? Не ћеш, добро. Слушај ме! Дакле, та твоја Тајсија или кајсија осетила пољубац младог, ватреног момка; тај пољубац мора бити да јој је врло пријао, те га је запамтила, добро запамтила. Али — шта се врпољиш!? Буди миран! Хоћеш мало воде?

Трбић. Та говори, молим те!

Марић (пали полагано цигару). Дакле, она је пољубац запамтила. Шта је даље мислила, бог би је знао. Тек она се створи у вароши, хоће Лазу да грли и љуби, говорећи, да јој је обрекао узети је за жену —

Трбић. Ви'ш ти шкорпије! А овамо смо, тако рећи, заручени.

Марић. Што је млађе, то је слађе, вели наша пословица.

Трбић (поверљиво). Знаш, Перо, она је имућна, управо богата. Ја сам, брате, мало посрнуо, те би ми њен новац добро дошао.

Марић. Измирићете се ви, ни бриге ми није!

Трбић. Само да Лаза —

Марић. Уверавам те, да Лаза и не мисли на њу. Онда? Е, онда је вино радило. Него, казаћу ти нешто. Ево гледај! (Показује му слику Јеличину.) Ову он воли.

Трбић. Фајн девојче!

Марић. Моја нећака.

Трбић. Тако! А шта велиш ти на то?

Марић. Дајем свој благослов.

Трбић (врти главом). Ово је читав дар-мар! Али кажи ми —

Марић. Није ни ту све тако на чисто. Узрок је та твоја удовица; али — удесићу ја то. (Устаје.) Мораш ми помоћи.

Трбић. Како не! Али и ти мени!

Марић. На сваки начин. Него — то се боље даје рећи при чаши пива. Како би било —

Трбић. Не марим. Да ви'ш, баш добро ће бити. Знаш, мало ми је лакше!

Марић. Само да узмем капут. (Оде на десно, говори.) Сад ћу, ево ме. (Излази а облачи још капут.) Сад можемо! (Оду на средња врата.)

ПРИЗОР ДЕВЕТИ.

Маријка с лева.

Маријка. Оно до душе није лепо, што сам прислушкивала. Али — ја управо и нисам прислушкивала; та они су тако викали, да сам баш морала чути сваку реч и да сам била у трећој соби, а не — близу врата. Дакле тако стоји ствар! Ја сам одмах знала, да се та удовица не може узети озбиљно. Само се чудим, што господин Трбић није запитао за мене, да ме пољуби у руку. Његов рукољуб — si ridicule, si comique!

ПРИЗОР ДЕСЕТИ.

Пајићка. Јелена. Маријка.

Маријка. А, баш добро, што дођосте. Дознала сам много, али вас уверавам, против своје воље. Човек дође кад кад у situation — те мора остати тако до краја, да не би од злог горе постало. Ту је био Трбић.

Пајићка. Који Трбић?

Маријка. Знате, госпођо, то је онај бележник са села — vous me comprennez . . .

Пајићка. Ша шта вели?

Маријка. Седите, молим вас! Господин Стојић хтеде да буде un aimable voleur — хтеде твоју слику да извади из албума, Јелице; али Марић наиђе на то. У тај мах дође и господин Трбић. C' eté une scène! Господин Трбић устражи од господина Стојића госпођу Јецићку — разумете ме госпођо Пајићка! Господин Стојић одбије од себе сваку помисао, и оде расрђен. Сад се њих двоје договорају. Твоје слике ено на столу, Јелице!

Пајићка. Видите, Јелена, да мој брат није тако крив.

Маријка. Шта ће они да удесе, не знам. (*Јелена* замишљена.)

Пајићка (тихо Маријки). Да је оставимо саму —

Маријка. Са својом сликом — (Оду на лево.)

Јелена (сама, скида шешир с главе). Како су доброг срца! Остављају ме саму, да не дођем у неприлику пред њима. Да сам ономад отпутовала, ипак би боље било.

ПРИЗОР ЈЕДАНАЕСТИ.

Јецићка. Јелена.

Јецићка (улази лагано на средња врата, гледи Јелену, за себе). Једва очи у очи са супарницом! Можда се не би ни нашла с њоме, да је нисам видела ући у ову кућу. (Гласно.) Службеница!

Јелена (тргне се, устане, поклони се ћутке и хладно.)

Јецићка. Дошла сам, фрајлице, да се поразговарам са својом супарницом, због које се мене туђи мој младожења. Да, он је *мој* младожења. Мислите ли, да се тако лако долази до младожење? Мислите ли, да је мени до оклевања?! — И не нудите ме, да седнем. (*Јелена* је ћутке понуди, али не седне сама.) Ви ћутите — да како, чему се од супарнице могу и надати! Слушајте паметну реч! Он је пред људима већ мој, а биће скоро и пред олтаром. Ви и не знате, какви су то осећаји у мени. Ја их знам, јер су ево по други пут у мени. (На лево се укажу *Марићка* и *Најићка,* и стоје зачуђене. На среди појави се *Марић, Трбић, Стојић. Марић* шапће нешто *Трбићу.*) Ви треба да знате, да ја љубим њега само! Ах, да је сад ту, он би посведочио!

ПРИЗОР ДВАНАЕСТИ.

Марић, Трбић, Стојић, Марићка. Најићка. Пређашње.

Трбић (ступи напред нагло и клекне пред Јецићком). Ево га, ево га! Он посведочава! Ја сам најсретнији!

Јецићка (скамењена). Шта — је — то! За — име — бога!

Трбић. Зар не познајете вашег верног Трбића, који вас љуби од кад вас памти!? Али превелика радост вас је збунила. Но, ја сам уверен, да ви само *мене* мислите, и да *мене* тражите од ове лепе госпођице! Немојте на њу сумњати — она не ће мене, не ће заиста! А ја? Ах, кад вас љубим, како могу на друге и мислити! (*Јецићка* се колеба и предомишља.)

Марић (Јецићки). Тако је, госпођо; Трбић и не мисли на моју нећаку, а не мисли ни она на њега. Мало пре ми је признао све — немојте га тако строго казнити за то, што га

ви нисте разумели. (*Јецићка* већ попушта. *Јелени* тихо): Немој, душо, више! Сад сам га довео из крчме, хтео да се опије из очајања. (Намигне *Стојићу,* да се приближи Јелени. *Јецићки* тихо): Овога она воли, а и он њу. То је свето! Али, да како, то се вас ништа не тиче; ви само кад сте себи отели ваше Трбића!

Трбић (мењао колена). Је л' те, да ми опраштате, и ако нисам крив!

Стојић (тихо. Јелени). А смем ли се надати и ја, госпођице?

Јелена (колеба се неко време; за тим му пружи своју слику). Јесте ли задовољни, ако добијете моју слику из моје руке?

Стојић. А руку, госпођице!? (Узима слику и руку њену у исти мах.)

Трбић (показује међу тим на њих). Они се већ измирили!

Јецићка. Опраштам ти све! (Падне му око врата.)

Марић (хоће Марићку да загрли, ова не ће. То све збива се тако рећи у исти мах: измира Стојића с Јеленом, Трбића с Јецићком и Маријев покушај.)

Завеса пане.

ДОДАТАК

ПРИРОДОПИСНОЈ И МЕДИЦИНСКОЈ НОМЕНКЛАТУРИ.

ПРИБРАО ПРОФ. МОЈО МЕДИЋ.

„. . . . књижевност, кад се не разликује у језику од народа, налази у живом говору овога свагда нове силе . . .“

П. Будмани (Rad, LXXX., 166.)

Кад човјек узме у руке »Нѣмецкій и сербскій Словарь . . .« од J. Кѳрцбекь-а (Во Віеннѣ вь лѣто 1790.) па га листа, чисто се зарадује, кад наиђе на коју народну ријеч, али кад га замијени Вуковим »Српским рјечником«, онда му је истом срце на мјесту, јер тада му се чини да је у сред села, па да слуша жива уста, да се разговара с народом. Ко је покушавао савјесно прикупљати ријечи и њихова значења, па још да их и акцентуише, а при томе помишља па неприлике, које путника престизаху путујући Вуковим трагом у оно доба, тај од прилике може да процјени големи рад и труд Вуков само око овога извора наше новије књижевности.

Жив народ ствара нове ријечи, а јер ни Вук не доспједе сам да завири у свако сеоце, с тога се сачувало у народу још много другијех ријечи, које нам понајвише објављује »Rječnik hrv. ili srp. jezika«. И тако ћемо, ако Бог да, за коју годину имати већу ризницу народнога блага, којом ће се користовати књижевници од сваке руке, кад зажеле, да се поразговоре и о научним стварима са народом својим. Али мало ће их бити, који ће то огромно дјело да проуче од корице до корице — та колико их има, што су Вуков рјечник по-

мњиво прочитали? — За то би већ сада ваљало да се пребира градиво за поједине науке, као што га до сада имадосмо у »Jugoslavenskom imeniku bilja«, од дра Б. Шулека, раштркано по листовима, за »Пчеларство«, од проф. Живановића, па ево и за »Медицину«, од дра М. Јовановића-Батута.

Вук каже: »Може бити да ће се најпре наћи погрјешака у превођењу ријечи, које значе траве, дрвета и животиње, али у нас за сад, док немамо само о томе књига и то од људи, који се особито око тога посла труде, друкчије не може бити.« Прем он имена латинска и њемачка није уза све ријечи овакове пометао, опет му хвала и на њима, јер ћемо значења њихова и сами да дознамо, само ако се својски трудили будемо; а ако се који пријевод његов и не потврђује у народу, није му ни замјерити, јер ни данас нема филолога, који би све науке свладати могао.

Ко зна, што у коју науку засијеца, тај ће лако из свакога рјечника одабрати, што је за њ, али свакако ваља да буде опрезнији од Шулека, јер у његовом »Jugoslavenskom imeniku bilja« узалуд тражимо многе ријечи из Вукова рјечника (н. пр.: поскурњача, пострнак, пронъача, разаклија, рскавац, виловњача, сарајлика, седак, такиша, сурац, топузлија, памуклија, пандара, пеца (бијела бундева [која се у Јадру зове Мачванка, у Босни Будишка, у Сријему Бугарка], пјаштаница).

Није баш ни лако вадити из много књига што коме треба, а многи писац мисли, ако је њему позната која ријеч, да је и другима, за то се не срдимо ни мало, што не налазимо у »Грађи за медицинску терминологију« добричак ријечи из Вукова рјечника и из других извора. којима се г. др. М. Јовановић-Батут служио.

Када бисмо имали у овакоме послу при руци све књиге, у којима се говори о нашем предмету, доиста би нам резултати бољи и јаснији били. Али што није ишло од прва пута, може се и послије исправити. Овђе осо-

бито мислим на дјело: »Руководитель к' повраћаню изгубљёног здравља, списан Константином Пеичић, друго изданіе, у Новом Саду 1840.« У овој књизи има с прије̂да лијепе грађе за природопис, а остало крије много бисерно зрнце за медицинску терминологију.*)

Смијешао сам медицину с природописом, јер се ове двије науке на много мјеста рукују; а уплео сам нешто и о оруђу рибарскоме, да тиме раширим драги нам чланак »Рибе у Србији«, од дра Ј. Панчића (Гласник српског ученог друштва, књига XII., стр. 500—667.).

Окраћења:

М. Јов.-Бат.	мјесто	Др. М. Јовановић-Батут (у чланку »Грађа за медиц. терминологију«).
Жер.	»	Жеравица, покојни пуковник из Панчева. Он је оставио иза себе лијепу збирку начканих животиња, а одавно је списак свију поднио овдашњој реалци, тобоже да откупи од њега, што би требала. Из тога именика вадио сам имена.
Вук	»	Вук Стеф. Караџић у »Српском рјечнику«.
Rječnik	»	»Rječnik hrvat. ili srpskog jezika.«
Етингер	»	»Sriemsko-slavon.-hrv. divje životinje, zvieri i ptice. Zemun 1857.«

Анача, f. »маторка« или »старац« у пчеларству.
Бабиља, f. cf. бабица, примаља (Вук) vide бабине.
Бабине, f. pl. Кад се жена растане срећно с бременом, па њен човјек хоће коме да каже то, говори: »Молим решпет, пала ми је жена у сламу« или »Срушила ми се пећ«, а кажу и »Породила се« (у Лици), а у Сријему најчешће се чује »Побабила се« (има и Вук).

---

*) Види „Јавор“ за год. 1887., стр. 238.

У Лици бјеше отприје код сваке кумпаније по једна бабица, али ријетко је ишла у друга села, а тако је сада и са котарскима. Кад наиђу приноси, долети из комшилука која вјештија жена, која се зове б а б и љ а. Она се послије хвали, како је примила дијете на своје руке, везала му пупак... и задојила га својим млијеком. То прво млијеко зове се з а д о ј. Једном приликом прибиљежио сам и ову пјесмицу:

Шетњу међу око младе,
Да им млади трбух виде.
Кад им млада д'јете рађа,
Ни ту није млада сама,
Већ је с њоме стара мама;
Ту су ујне, ту су тете,
Ту су стрипе, — све родбине.
Ту се млади коке туку,
Ту се млади ноге вуку
И чутуре на циваре.
Лежи млада покривена,
Јер се стиди што је жена:
„Ђувегија, нови ћаћа,
Донес' вина од бабина,
Да ти млада не дангуби,
Да ти чедо не погуби."

Својта иде на бабине и понесе јела, пића и дјетету какав дар (у Сријему зове се ово све повојница, а жене, које их донесу, зову се п о в о ј н и ч а р е, те се договоре и дођу све у један дан). Шта онда с тијем буде, кажу најбоље ове реченице: »Што донијеле, то појеле«, или: »У руци донијеле, у г..зи однијеле«. (Испореди код ове ријечи у »Rječ. hrv. ili srp jez.«)

Бажњача, f. у свиња f e m u r с месом око њега. »Бажњача је оно до кичме изнад праве шунке.« Сријем.

Балавац, m. Acerina Schraitzer Cuv., Земун. Види ш р а ц.

Батак, m. Fibia + fibula с месом у живине птичјега рода. У Вука је батак »die Hüfte nebst dem Fusse

beim Geflügel«; по Сријему је femur = забатак или карабатак, а »Hüfte« се зове коританце.

Бена, f. Lycium barbarum. У Привиној Глави има бријег један према Бачинцима, који се тако зове, а ту и још од једнога Бачинчанина чух, да се и тај грм тако зове.

Бионица, f. »Навукла му се бионица на очи.« Ја се сјећам, како је хећим скидао бионице »златном иглом«, па су људи прогледали. cf. беона (М. Јов.-Бат.).

Бјелавица, f. риба Abramis ballerus Cuv., види беовица (Панчић, рибе у Срб., стр. 587.). Земунски рибари разликују њу на први поглед од сродне јој Abr. sapa, јер су у ове очи много веће.

Бјелоборика, њеко дрво у Васојевићима; није га прибиљежио ни Шулек, пити га нађох у »Rječniku«. (М. Ђ. Милић,: »Нешто о Васојев.«, стр. 68.)

Бјелогуз, m. »Некака птица у једнога писца прошлога вијека« (Rječnik), а у Лици (на Тромеђи) и данас се тако зове птица Saxicola oenanthe, Bechst. Ја сам ове бјелогузе чешће виђао код нас, а кад прне који, онда му се текар види бијела тртица и бијелило око репа. Ево, како бјелогуза описују моји сељани: »Бјелогуз је бијел око врата, по трбуху и испод репа: озго је мало вран и назелен; леже у камену, у гредињаку под плочом, гнијездо прави од траве и од вуне, а кад стоји на камену, маше репом горе доље.«

У Вукову рјечнику спомиње се птица бјелогуза, с додатком, да се говори у Црној Гори и да »ове птице зимују у земљи у реду, туривши кљун једна другој у перје.« Признајем, да до сада нијесам читао, е би птице могле зимовати не једући ништа, а јамачно је ово сродица нашег бјелогуза, коју и др. А Фрич у »Naturgeschichte der Vögel Europa's« напомиње: »Sehr häufig traf ich diesen Steinschmätzer (Saxicola stapacina, Koch.) auch auf dem Hochplateau von Montenegro beim Dorfe Njegusch« (стр. 194.). А свакако је вриједно прибиљежити, да и Чеси ове птице зову „bělořit“ с разним придјевима (обични и јужни).

Водорка, f. Leuciscus rutilus Lin. Земун. — Панчић једини спомиње ово име, али ни он није могао да га »научно испита«. Г. Лазић у својој »Простој народној историји« назива ову рибу црвенперком (синон. Cyprinus rutilus, Lin.) а Панчићу је црвенперка Scardinius erythrophthalmus, Bon. — Панчићево тумачење потврђују и земунски рибари; те према он вели: »Сви је (т. ј. Leuciscus rutilus, Lin.) народи сматрају за обичну црвенперку са блеђим перајама, пак је зато ретко особитим именом разликују« (стр. 607.), ја сам се неколика пута освједочио, како их земунски рибари на први поглед распознају; а да их и не замјењују, потврдише и тако звани »дробећи зуби«, од којих бјеше у бодорке у ждријелу с лијеве стране шест, а с десне пет, сви у једноме ретку и без зубаца као што их опазих на црвенперкиним, који су још у два реда са сваке стране поређани.

Болест, f. јелења болест, коњска болест, која се немачки зове »Starrkrampf, Maulsperre, auch Hirschkrankheit«. Ово име чуо сам од преч. г. Д. Руварца са описивањем боље, које се подудара са онијем, што Милер у своме »Landmann als Thierarzt« о њој пише.

Брљак, m. Cinclus aquaticus, Brehm. У »Rječniku« брљак значи исто што и чворак, а тако је и Етингеру. Ја сам на Уни код манастира Ръмања, гђе су ражљеви близу језера, видио брљка како по њој тражи себи хране. Моји пратиоци описаше ми га као што је у свакој књизи описан, и ако је био подалеко од нас, опет му се добро видјела бијела цјега испод врата. По томе је брљак=Cinclus aquaticus, а чворак=Sturnus vulgaris.

Брушкеле, f. pl. Кад ко пушти браду, па је избрије, онда оно што му остане с обје стране до бркова јесу брушкеле. Добросело.

Бундек, m. Кад болесник бунца, говори којешта од муке, каже се, да је у бундеку. »Лежи као у бундеку од љуља« Добросело.

Вашица, f. Кад се дјеца изувају, чешу се по гњатима;

оно што се чеше пита обично које друго: «Знаш, шта је нова?« Ако ово одговори: »Што?« — рекне му се: »Моја вашица на твојој ножици.«

Велчар, m. види вељчер (Грађа, додатак). Лика.

Видриол, m. види зелени камен. »Господару, има ли у вас видриола.« Добросело.

Вија, f. Кад болесник посве ослаби, каже се »ено нема само вија«, а чује се и »вија божја«. Добросело.

Виљушкан, m. Тако се зове лептир Papilio Podalirius Lin. Ово име чух од својих ђака у Земуну.

Вимобојан, adj. »Кад је вимобојна овца, коза или друго које (домаће) живинче, т. ј. кад му удари у виме, тадај дође власник до »Радина узмака«, одбије унчу камена и однесе кући, те њиме помаже по вимену. Веле да ће оток на мах спласнути« (Јавор, 1881, с. 1132). Кад је добра паша или храна, а младе не може да посиса све млијеко, онда удари млијеко у виме те оно забрекне, а послије и распукне се. Овца болује од тога, заостаје иза блага те ерљуда све до под јесен; онда се угоји као прасе. Ако није јагње обје сисе посало, онда је послије посата сиса крађа, а така овца зове се кривосиса. Добросело.

Витица, f. Кад се извали дроб из бравчета и исучу ријева, па кад дође ред да се опорњаци раставе са тијелом, онда завуку нож па их одрежу, а што оста око отвора, то онда озго (с поља) изрежу, и то је витица. Кад запита које дијете: »Шта ћу ја добити«, рекне му се у шали: »Твоја је витица, па је патакни на прст«. Тијем именом могли би се звати округли мишићи око разних отвора (н. пр. очна витица, усна витица . . . .). Вук је прибиљежио »тврде петље; слабе петље«, али народ каже још: »Изгубио је кључе« и »Распасао му се суд« (у Лици), но ја мислим да је витица бољи израз од петље, јер је витица са свијем округла, а два краја од петље (какове су па сељачким кошуљама) јесу утврђени на порубу, не слијевају се у једно као код витице (бурме).

Вићуре, f. pl. Трешње самониклице, које су горке. Сријем.

Влак, m. рибарска прећа, коју Панчић добро описа, али у Земуну зову доњи крај од влака (што је дубље у води) »доњаком«, а горњи крај »горњаком«. Оно »топовско ћуле«, које прећу на дно воде вуче, јесте »постављац«.

Влас, m. Strongylus filaria Rud. »То је њешто живо, ситно као конци, има их у бијелој цигерици. Од власи може да скапа овца«. Види власац под бр. 2 у »Грађи«, али Панчић пише овако: »Strongilus filaria, која борави у душњаку оваца и причињава овчији кашаљ«; стр. 281., па онда спомиње Trichocephalus dispar и Trichina spiralis, те надовезује: »Као да су ове животињице и нашем народу познате под именом власца, који, као што ми казаше, станује у плући јагањаца«. Из овога се не разабире на коју животињу пишани Панчић, али у свом наслућивању има право, јер др. А. Келер пише: »meist findet man in den Lungen dann einige derbere graulichrote oder gelbliche Entzündungsherde, in deren Mitte Schmarotzer mit ihrer Brut stecken«. (Die Schmarotzer, München und Leipzig 1880, стр. 135) Кад још кажем да ту стоји: »er (влас) erzeugt heftigen Katarrh mit Schleimabsonderung«, онда се види, како се ово Панчићево описивање власца допуњује с оним што рече о »Strongilus«-у, те да је влас и власац доиста Strongylus filaria, Rud.

Воденичар, m. М. Дамјановић (види код ријечи »ковач«) спомиње »воденичарке« као »њеке бубе«, а по казивању мојих ђака у Земуну воденичар је Hydrometra lacustris, Lin.

Воденјак, m. Вуку је воденјак=amnion, али ја сам од једнога Бошњака у Бихаћу чуо гђе приповеда њеком господару, како му једна крава, што је код њега на паши, има крвопишу. »Ништа јој него у воденјаку има усирите крви, стеона је и одавно топи крв, тешко да ће пресјећи болест. Кад мокри, од муке се згрчи.« По овоме био би воденјак=vesica urinaria, али да је Вуково тумачење основано, и ја сам

чуо по Сријему, јер говоре: »Пукао је воденњак, сад ће и дијете изаћи.«

Воље, n. ingluvies у птица, cf. воља и гуша (Вук) и »путања, путача« (Грађа . . .). Говори се у Лици. »Јеси ли извадио воље?« Тамо је ingluvies=Vormagen, а то није, већ је њемачки Kropf, а Vormagen је proventriculus (Leunis, Syn. der Thierkunde, I. Band, стр. 313; Hannover, 1883.).

Главић, m. glans penis. Јамачно свуда. Има и др. Н. Сремац.

Глогоњача, f. Anser segetum, Naum. — У свом првом приносу (Летопис, књ. 139., с. 96.) напоменух ово име, али без значења. Моји сељани описују глогоњачу овако: »Она је колик' и гуска, а далеко дуљега врата; перја је синњава, а лопатица њена баш је као и у гуске. Оне начине уже велико кад уз божићњи пост кроз Лику иду у Далмацију, али кад их магла смете, падну к земљи. Тада пуцају на њих, а ако су им крила прелеђена, хватају их рукама. (»Помели се као и глогоњаче«.) Оне се враћају око Благовијести на лежење«. Још кад кажем, да се ругају човјеку, коме је врат дугачак а танак, »да је отегао врат као глогоњача«, онда је по свој прилици ово име добро означено.

Госпојињача, f. »суврст крушке« (Im. bilja). То и јесте, али оне крушке које су зреле о Госпојини великој. Сријем.

Гргеч, m. 1. Acerina vulgaris. Cuv., Земун. По Вуку је гргеч Perca fluviatilis, и то по Линеовој номенклатури, по којој је наш гргеч Perca cernua. 2. црвени гргеч, Perca fluviatilis. Земун.

Гркица, f. Coronilla varia, L. Кад жетеоци жању пшеницу, пазе да не би с њоме пожели и гркицу, јер кад се с њоме пожење и оврше, онда је крух од таке пшенице грк (горак) као да је замијешен чемером или пеленом. Можда значи исто то и »грчица« (Вук).

Грозбоја, f. Rhytolacca decandra L.; Лазић и Панчић спомињу ову биљку као »гроздбоју«, ма ја онај »д« не чух. Сријем.

*

Дангуба, f. Етингеру је дангуба Ardea purpurea, а Жеравица забиљежи то име за Ardea nycticorax L. — Баш за то што и први писац о пошљедњој птици пише: ».. леће у први мрак и по ноћи, а оглашујућ(и) се виче: квак, квак!«, ја бих рекао, е је боље њу дангубом звати (испореди ријеч: »радован«.)

Длака, f. жива длака, Gorgius aquaticus. Земун; cf. водени конац.

Дна, f. cf. костобоља, улози (Rječnik)

Домуз, m. »Њекакав оток на коњу, у Вукову рјечнику с додатком да се говори у Сријему. Биће иста ријеч што пређашња, али се не да разумјети свеза у значењу« (Rječnik). Пређашња ријеч је домуз, и јесте турска ријеч те значи свиња, прасац Ја сам многе таљигаше и ратаре распитивао за ову болест, сви без разике рекоше: да домузи најприје покажу се на плећима као отоци, који су више пута велики као »лепчић«; њеки тврде, да се послије појаве и по свему тијелу. Ти отоци јесу тврди, кожа се преко њих мицати може. Њеки људи усјају комад гвожђа, па њиме жегу ове домузе. (Бјежанија). Боље је, кад се само испече од »ватрене болести«. Гђекоји опале божићњом свијећом длаке око домуза и унакрст преко њега, а њеки намажу кошчурину »јутроклеком«, па њоме онда натару ове домузе. Земун.

Ђетлаш, m. Papilio Machaon L. Кад сам ухваћена лептира показао једном сељанину своме и упитао, како га они зову рече ми: »Како би га звали другоначије него Ђетлаш.«

Живац, m. Кад која животиња из обитељи Cavicornia ма на који начин свргне рог (Horn), онда оно што остане зову у Доброселу живцем (Stirnzapfen).

Жила, f. жучна жила, ductus hepaticus. Од куда иде жуч. »Ако у жучну жилу не дође, предура бравче.« Сријем.

Житњача, f. њека врста крушака која зри са житом (пшеницом. Сријем).

Жујка, f. Oriolus galbula L. (Жерав.). Вук јој каже

жуја, Етингер »жута шуна«, а Сријемци и »жутоволька«.

Жура, f. Вук забиљежи »(у Сријему) некака коњска болест. Кад коњ има журу, он је као бијесан (као човјек кад се зграње).« И ја сам чуо јесенас за ову болест, њу Нијемци зову »wahre Stättigkeit«.

Жуњан, m. Casarca rutila Bp. Ову птицу не спомиње Етингер, а Папчињу је Anas rutilla Pall. Ове их зиме бјеше доста у околини Земуна, а лако их је из далека распознати по перју, јер »im Gefieder ist Rostfarbe vorherrschend« (Fritsch). Другима је опет Mergus merganser L. (мужјак).

Жутиоица, f. cf. жутица. »Жуте очи, руке, ноге, све. Пију вино и воду са дуката, да се од ње излијече.«

Забатак, m. femur у жив. птичј. рода; cf. карабатак. Сријем.

Зазубице, f. pl. Вук записа: »ulceratio gingevarum: скидају коњу зазубице (кад му некако месо нарасте око зуба па га режу ножем«). — Кад насије месо над зубе, то су зазубице. Кад у Лици скидају коњу зазубице, одсијеку од дебела огранка комад, који је њешто дужи од ширине главе му. С оба краја зарежу около њега ножем, па око зарезотине једне свежу мртвоузице један крај од подугачке узице. Ово дрво са узицом зове се жвалъ. Кад коњу увале овај жвалъ међу вилице, онда му преметну узицу преко главе, па оним слободним крајем обмотају њеколико пута око жвалъа. Зажвалъавши га тако, разглавише му вилице, да се може радити око зазубица. Ко ће да скида зазубице, засуче рукаве и узевши дубач у руке (чим се жлице дубу) мора с њиме два три пута да се хити док ишчупа месо изнад горњих зуба. За тијем трима прстима изгони крв из те ране, па је онда опури врућом машом. Дотле се зоб упари у гвозденој пеци, па му се натакне мјесто жвалъа млака зоб у коњозобици. Коњ два три дана поболијева, али онда је потпуно здрав.

Зажољак, m. »у бравчета на грлу оно мјесто где је заклано« (Вук).

Зарез, m. У рогатих животиња почну се правити на рогу до главе бразде, не знам право да ли се прва бразда или зарез начини кад је н. пр. во добњак и крава првотељкиња, али послије се сваке године сврх старијега зареза начини по један. По зарезима гледају колико је која животиња стара.

Звијезда, »ударио га по звијезди, т. ј. по челу« (Вук). Ја бих рекао да је звијезда оно угнуто мјесто на челу изнад повија. Долази и у њекаквој приповијеци, како је жена капетану хтјела да покаже како је њена кобила убила туђег коња.

Зврк, m. (Ник. Косан., Грађа). »Оно место у коси, што је на врх темена, а изгледа као вртлог.« Љепше је ово описано у »Rječniku« код ријечи »цвијет« (866, б), а и у Лици се каже исто оно. (Код нас још веле, да ће се два пута женити, ком је доња вилица рашљаста, т. ј. има на бради јамицу).

Зеитињача, f. јабука кисела, доста велика; кад се устоји љуска се сија као да је памазана уљем, а и кад се разреже често је и на резотини така. Сријем.

Зјеница, f. Der Hahnentritt, cicatricula у јају птичијему. Сријем. Чини ми се да се у Лици зове око.

Зуб, m. »Падају зуби« каже се кад дијете мијења зубе. Гњилозуб веле код нас (надимак) онима којима зуби поцрне, а лопатари су у Сријему широки сјекутићи. У њекој старинској тјералици (Steckbrief) нашао сам гђе очњаке називају подочњацима. Курјачки зуби; на више мјеста около Земуна, а и у њему зову се тако зуби у млада прасета, који су шиљасти и на врху црни те не расту као други зуби на поље, него окомито, тако, да ови зуби, кад израсту, надвисе остале кутњаке те онда боду и чешу десни да све крв лопти из њих. Прасица (крмача) не да таком прасету да је сиса, а оно скичи онда, па ако што и почне да једе, не може да смеља него скоро цијело баца из уста. Овако прасе скапа та прије та послије, ако му курјачке зубе клијештима не сломе. »Die Wolfzähne (stehen im Oberkiefer dicht vor

den Backenzähnen, im Unterkiefer ziemlich in der Mitte zwischen Hacken — und erstem Backzahn) sind oft schon mit 14 Tagen unter dem Zahnfleisch bemerkbar, doch kommen sie erst mit 6 Monaten völlig zum Durchbruch; . . .« (Der Landmann als Thierazt von G. Alfred Müller, . . Weimar, 1880., стр. 178.). Јесу ли ово курјачки зуби, или други који, за сада не могу да стално ријешим. Испореди »сјекаћи« (код ријечи »кловашче«).

Излазник, види одвојеник (М. Јов.-Бат.). И ова је ријеч из Црне Горе. »Кога ова болест (губа људска) нападне одвоје га на само и ту га хране док не умре. Такав болник зове се: излазник (изишао из људи, боже сачувај). То отпада месо са њега жива и распадају му се сви гуштери (мишићи) до саме кости«. (М. Ђ. Милић: Нешто о Васојевићима).

Истезаљка, f. види пуздра у Вука. Добросело.

Јадичац, — тако се у селу Могорићу у Лици зове Colchicum autumnale L.; биљка та цвјета у јесен (Дим. Вурдеља, кр. жуп. школ. надзорник).

Јаловац, m. у опће стабло које не роди. Сријем.

Јечам, m. 1. голић, Hordeum distichon nudum; 2. мали јечам или кошанац (јер се коси), каже му се и дворедац, Hordeum distichon L.; 3. велики јечам, иначе и шесторед и шесторедац, Hordeum hexastichon L. — Добросело.

Јечмењача, f. крушка, која с јечмом доспијева. Сријем. Види јечмача и јечменка под бр. 2) у »Jug. im. bilja«.

(Свршиће се.)

ГОВОРИ

У СВЕЧАНИМ СЕДНИЦАМА КЊИЖЕВНОГ ОДЕЉЕЊА „МАТИЦЕ СРПСКЕ“.

У СПОМЕН МИТИ ПОПОВИЋУ

О СВ. САВИ 1889. ГОД.

ГОВОРИО МИЛАН САВИЋ.

Књижевни рад Мите Поповића био је довршен у оном несретном тренутку, кад је тамни облак лудила покрио и затрпао свеж разум, живу фантазију и смело одушевљење његово. Нема сумње, да је Мита Поповић и у последњем склоништу свом настављао разговор свој са вилама; али саломљена крила његове бујне фантазије нису била више у стању да се одрже у опом правцу, којим управља и разум. Његове мисли беху испрекрштане, без опредељеног правца и свесне мете — он је за навек утонуо у мрак несвести и у црну ноћ лудила. Управо тужно и очајнички се борио против навале оне страховите утворе, којој је на послетку и подлегао. Његова последња песма, у којој већ слути, да ће га задесити ужасна судба, утиче неизмерно на сваког — види се борба, али се види и подлегање.

Смрћу његовом пак умукоше и престадоше и она слаба и несвесна трзања. „Борило се, па се уморило“ — један српски одушевљени песник мање на свету. Али он остави за собом многа чеда свога песништва, а та ће му име носити и у свежилу одржати до у недогледне даљине српске будућности. Та чеда ће у ведрим и у тешким данима синове и кћери народа српског веселити и одушевити, она ће им казати, како и шта треба да се ради, јер чисто врело великог одушевљења песниковог свежиће и храбриће их на реч и на рад.

Није задатак данашњег говора мог упустити се у критичко оцењивање песничких дела његових. То је у многом већ учињено са више стране, и на сваки начин имаће се још много рећи, кад једном и драмска дела његова изађу из штампе. Ја хоћу на овом месту да одам поштовање песничком духу његовом, узимајући у обзир правац и суштину његове појезије.

*

Прва песма Митина изашла је године 1862. у „Даници“. Та је песма „Oj !“

Oj, поточе, oj, поточе мали,
Куда хитиш са сребрни вали?
Oj. поточе, oj, поточе мали!

Са сребрни'. чисти' твоји вали
Њојаи иди, oj, поточе мали —
Са сребрни, чисти твоји вали! итд.

Не ћемо погрешити, ако у тој песми видимо већ душу и откуцај његове појезије, каква нам се у главном приказује све до последње песме његове. Она нежност и осетљивост, која се истиче из те прве песме, онај сетан, елегичан звук остао је веран свима песмама, и слободно се може рећи, да су му оне песме понајбоље, којима је суштина тај елегичан, осетљиви звук. То је са свим природно, јер Мита је и у животу нагињао некој сентименталности. Био је врло осетљив и лако се дао од те осетљивости завести, да у даљем развитку његом пређе у сéту, у елегично расположење. Он није био раскалашне или чак насртљиве нарави; он се у животу дао више наводити од прилика, него што је такве прилике сам изазивао. Није ни чудо дакле, што се човек такве, управо пасивне, нарави понајбоље осећа у опој питомој сфери, у којој се не зна за големе страсти и нагле преврате. Па ако се кад кад и таласи ускомешали, то је више произвела његова уобразиља, него можда душевна му потреба

Да је тако, доказују нам најбоље баш оне песме, у којима пева о страстима и превратима, о бојевима и крви. Те песме није му диктирала душа, нити их је стварало уверење. Оне су у главном производ његове уобразиље, његове фантазије. Такве песме морају имати свога ослонца, морају базирати на реалној, на стварној основи, да могу утицати неодољиво.

Али Митина уобразиља није била тако снажна, да им даде чврста темеља; она им је баш тај темељ одузела, те су тако лебдиле у ваздуху, и сваки поветарац могао им је дати друкчи положај.

У још већој мери види се то у његовим трагедијама. Догађаје и особе узимао је, до душе. из наше историје, дакле са реалнога земљишта; али мека и осетљива душа његова није била у стању, да у те особе улије животворне снаге. Оне су под његовом руком постале сенке или — чудовишта; а не људи од меса и крви. Уобразиља његова није се ту знала наћи; она или није достигла мету или се далеко пребацила преко ње. Па ако нас у његовим трагедијама где који моменти јаче везују, па и заносе, то су онда моменти лирске нарави, у којима избија његова основна природа: осетљивост и елегичан звук.

Та осетљивост његова и тај елегичан звук у свези са уобразиљом чине дакле, да у његовим ратним песмама и трагедијама права важина управо у речима лежи а не у смислу. Крупне речи, спољашњост, површина је ту оно, што је бујно и бурно, и што хоће у први мах да заведе, никако пак смисао, унутрашњост, душа. Његове ратне песме и трагедије могу из уста вештих декламатора или окретних глумаца ипак утицати до никле; трајнијег утиска не остављају за собом, јер поред крупних речи нису у исти мах и мисли крупне.

Његово је право поље слатко љубавно гукање, ашиковање при месечини, уз мирис руже и песму славуја, или је горко љубавно очајање, које уздисајима и речима себи одушке даје. И ако се кад год попне до неког решења, то је онда потмула резигнација, која се разиђе у свеопшти бол и чемер. Јунаци његових идила нису момци у правом смислу те речи; они се не могу никад да одваже на какво веће, одсудно дело; они не ликују у заносу добивене или отете љубави, не упуштају се у остварење љубавних нагона својих, већ застају код најмање сметње, и шаљу у ваздух резигниране уздисаје своје, и бѣде своје девојке, можда и неоправдано.

На тој осетљивости и на том елегичном звуку, што је основа његове нарави, па дакле и поезије, почива још једна струја у њему, а та је — родољубље. Он рони искрене сузе

са несреће народа свог и готов је да очајно напусти и сваку наду. Али најмањи успех, најмањи напредак доведе га у екстазу, којој опет нема границâ. Ефект њега заводи, тренутни догађај, те онда износи сав арсенал крупних речи и израза. Он може бити и мисли добро. за цело и осећа добро; али приказивачка моћ његова није на једној истој висини са осећајем његовим, и ми опет видимо таласе на површини, а дубину мирну. Да му је приказивачка моћ тако снажна, као родољубље; да осетљивост своју може преобразити у бујни осећај; да елегичан звук може претворити у крик, у безобзирно делање па и нападање — његове патриотске песме биле би од неодољивог утицаја. Али шарена крила са меким папирјем не допиру тамо, камо се захтева суро и чврсто перје и снажни зглавци. Једно је пак неоспорно: у искреност Митиног родољубља и у чисто му одушевљење не може и не ће посумњати нико.

*

Критика у своје време није штедила Миту Поповића, нити се нежним рукама дотакла књижевнога му рада. То је Миту у многом озловољило и озлоједило; али само на кратко, док му с друге стране осетљивости није задоста учињено. Он би се свагда после кратке срдње удвојеном снагом латио песништва, јер беше скроз уверен у песнички позив свој, особито на драмском пољу. Наравно, да нам сенка покојникова, особито у свези са ужасном судбом његовом, друкче пред очима лебди, него што нам је изгледао жив Мита. Ми смо сад у многом склоњени, да му дела доведемо у свезу са трагиком последњих дана његових, те смо готови производе Музе његове много блаже осудити него пре. Али то је оцена на основи саучешћа према песнику, никако пак стварна и размишљена.

При свем том остаје Мита Поповић у народу српском прави, одушевљени песник, који у својој врсти песништва остаје мал' те не усамљен.

Слава Мити Поповићу, српском песнику и књижевнику! Слава!

ГЛАСНИК
ИЗ СРПСКОГ И СЛОВЕНСКОГ СВЕТА.

ПЕДЕСЕТОГОДИШЊА ПРОСЛАВА ТЕКЕЛИЈИНА ЗАВОДА.

14. јануара о. г. лицем на светога Саву прослављена је педесетогодишњица текелијна завода у Будим-Пешти. Светковина та испала је веома лепо и сјајно. Пре свега отслужена је свечана служба у пештанској српској цркви. На служби су служили: прота Јеремија Мађаревић, пештански парох Сима Костић, калашки парох Коста Николић и дворски ђакон А. Станишић. На служби су појали на изменце: мушки збор пештанских ђака Србаља и мешовити збор срп. црквеног певачког друштва. При свршетку службе изговорио је парох Сима Костић веома згодан говор о значају светосавске прославе и о прослави успомене највећег до сад добротвора народног, Саве Текелије. Црква је била дупком пуна Србаља, који су похитали из свију крајева српства, да увећају ту значајну црквену и народну светковину.

После службе ишло се с литијом из цркве у текелијн завод, где се најпре осветила водица, а за тим је мешовити збор српског црквеног певачког друштва отпевао светосавску песму. После тога отворио је барон Федор Николић, председник, свечану седницу српске православне општине пештанске овим говором: „Господо, с радошћу поздрављам у овој свечаној седници пештанске православне српске општине наше миле госте, који су нам са свију страна, где наш мили српски народ живи, овамо стигли, да с нама заједно прославе педесетогодишњицу овог од неумрлог Саве Текелије, добротвора нашег народа, основаног завода, који нам је већ и до сада много ваљаних Срба васпитао, а који ће нам, ако Бог да, још много врлих мужева подарити. Неумрлом Сави Теке-

лији буди вечита слава, а од њега основаном заводу, који се са његовим именом дичи, буди дуг, вечити опстанак. И с тим отварам данашњу свечану седницу, а уједно молим г. надзорника текелијног завода, да би имао доброту овде изнети важније податке о животу и раду великог српског мецената Саве Текелије.“

Надзорник текелијна завода Стеван В. Поповић прочитао је најпре брзојаве са различитих страна, а за тим је изговорио овај говор:

„Преузвишени господине председниче! Славна скупштино! Поштована публико!

Срећан сам што сам и као син и као старешина ове велике српске народне задужбине, доживио овај епохални дан у њезином животу и развитку. Али као што ни једна људска срећа није савршена, тако није ни моја; јер уза сву срећу и радост моју, ја морам да жалим, што ми није Бог дао, да сам бар данас златоуст те да могу у овоме часу, а пред овако светлим збором, да искажем све оно, што ври не само у срцу моме, не само у срцима браће моје, по заједничком нам оцу и добротвору Сави Текелији, него у хиљаде хиљада српских срдаца, која данас уз највећега српскога просветитеља захвално помињу и најдарежљивијега српског народног добротвора.

Но има часова у људскоме животу, кад и најслабије око мора да гледа у јарко сунце, када и нема уста морају да тумаче оно, чим је срце препуно.

Таки је час ево наступио данас, када ево ова велика српска народна кућа сва трепти озарена славом свога творца, када и сваки камен у њојзи слави и узноси речито неумрла дела његова.

Осамнаести век ваља записати златним словима у историји српскога народа. Тај нам је век родио све великане, који чине епоху у нашем животу.

У прошломе веку родили су се Карађорђе и Милош, који ослободише Србију и основаше српску народну државу; у прошломе веку родише се Доситије и Вук, који ослободише српску народну књижевност; у прошломе веку родио се и Сава Текелија, који је ослободио силне српске умове од таме незнања, и ударио темеље српској народној култури.

За потомке је често пута врло поучно завирити у умну радионицу великих духова, те отуд изнети заметке потоњих славних им дела.

Сава Текелија је у српском роду велики, епохалан човек — па допустите да из радионице његова духа изнесем пред вас летимице само неке црте.

Рођен у породици од старине славној са одличних бораца, које је племе Текелија кроз три колена дало домовини, српскоме роду, а послало чак и великој Русији, шта је природније било него да и Сава Текелија остане на дому и огњишту, да ту живи и чини оно исто, што су му и дедови чинили!

Али — неодољива жудња вукла га је за науком у свет. Текелија је од прве до последње школе био увек међу друговима први и најодличнији ђак: њему није било доста оно, што школа учи, он се мимо њу образовао толико и дотле, да је отуд постао један од најученијих и најобразованијих људи свога доба.

Кад је Текелија одлично свршио камералистичке науке у Бечу, правничке у Пешти и постао год. 1776. као први православни Србин доктор права, већ је добар глас ишао далеко пред њиме.

Ступив на поље јавнога рада, он рад тај не врши из себичне цели, но да њиме користи домовини и своме народу.

У архивама угарске дворске канцеларије и земаљскога сабора; у записницима нашега народнога конгреса од 1790. има пуно и препуно доказа, да је Текелија верно био одан својој угарској отаџбини, и да је жарко љубио свој српски род.

Још год. 1790., дакле готово педесет година пре него што ће Текелија основати ову своју задужбину, још као млад човек, довикује он у својој историјско знаменитој беседи на темишварском сабору своме народу ове значајне речи:

„Јер сретан је у данашње време онај народ, који у средини својој има људи, које су велики дух и силне заслуге њихове до оног степена части подигли, па коме сународницима својима могу од користи и против туђих угњетавања код владара посредници и жестоки браниоци бити.“

Ко да не види у овом родољубивом уздаху бол младе душе, која вапије да се подиже у народу српскоме интелиген-

ција? Ко да не позна у овим речима заметак оних потоњих просветних установа, које Текелија основа, да њима образује народу своме интелигенцију?

Текелија је исто тако живо осећао у старости својој, да је дужан да доприноси да се шири просвета у народу нашем када је оно год. 1836. ступио на чело обновљеној „Матици Српској“, позајмио јој своју ученост, свој углед и уплив, те тиме неуморним радом рашчистио из овог заслужног књижевног друштва нашега све оне ниске страсти, које су га довеле биле до на ивицу пропасти.

Сваки велики човек има у животу и раду своме по једну основну мисао, идеју једну, којој посвећује сав живот свој, сваки тренутак рада свога и то у тој мери, да та основна идеја даје карактеристично обележје целоме човеку.

Текелија је посветио живот и рад свој ширењу просвете у роду српскоме.

Тој идеји својој служио је он када је год. 1790. као вођа мањине народног конгреса темишварскога тражио да се политичко-народна права Срба обезбеде уз привилегије владара и угарским основним законима; тој идеји жртвовао је он и чиновничку каријеру своју, када се после као секретар угарске дворске канцеларије доватио у коштац са себичном хијерархијом свога народа; тој идеји у прилог радио је када је слао своје људе са нужним новчаним средствима у Србију, да се нађу на помоћи „вожду“ и народу српскоме на освитку српске слободе и независности; тој идеји служио је он када је потпомагао књижевна подузећа генијалног Тоше Павловића, када је настао да се занови неплодном борбом истрошена снага „Матице Српске“ — а тој основној идеји свога живота жртвовао је у последњим данима живота свога и све огромно имање своје у том смеру: да установи просветне фондове, којима би се српски синови изображавали за ваљане свештенике, интелигентне војнике и способне грађане.

Да је Сава Текелија живео за просвету свога рода исказао је он најочитније „Основателним писмом од 21. августа 1838“ којим је основао ову велику задужбину своју — завод свој за изображавање даровитих, али сиромашних синова рода свога у грађанским занимањима.

„Смотревши с једне стране нужду благодетелних заведенија за распространеније просвештенија между родом српским — који ми је свагда на срцу лежао — с друге стране пак уверен сушти да само чрез изображеније и наш народ к чести, слави и всјаком благополучију доспети може — из једне једипе љубови к милом ми роду у овом сл. кралъ. граду Пешти где се свеучилиште находи прибавио сам дом у тако названој вел. креста улици — овај лепи дом у коме данас славимо бесмртног оснивача — под числом 276 и овај дом као народње основатељство установљавам за вечноје обиталиште убогих ученикова у свеучилиште у Пешту приходјашчих.“

Јесте ли гледали кад год стогодишњи раст у шуми — је л' те да је једар, да је диван? На ипак пузају уз њега црви и бубе. Знате из историје света, да су велики људи имали својих сићушних противника, који су били према њима што црне вране према светломе сунцу.

Ко је год млатишума, тога шибље и прорашће бије по погама.

И Сава Текелија био је млатишума свога доба. Кад се оно заузимао да се одобре и изведу закључци нашег конгреса од 1790. те да митрополит, епископи и манастири доприносе годишње оно што су свечано а и саборно завештали на просвету свога рода — онда су ниске и себичне душе шапутале, да то Текелија чини за то, што он није постао митрополит. Када је он хтео да оснује семинаријум за боље изображење народних свештеника, стајало му се на пут са стотину препрека.

Према овим препонама, које су биле јаче од њега, он је сву своју бригу усредсредио на оне своје задужбине. којима је хтео да поради на изображењу младих Срба у грађанској и војничкој струци.

Ко је год пратио шта је све Текелија учио док је био на великим школама у Бечу и Пешти и изучавао на своме трипуташњем путовању по Русији, ко узме да загледа у његову одабрану библиотеку и проучи оне силне глосе у појединим књигама — тај ће бити уверен: да је Сава Текелија био један од најученијих Срба; ко припази каквом се необичном генијалношћу Текелија одликовао у своме јавноме раду: чиновничком, војничком и саборском; ко погледа каквом је бригом

и старањем Текелија уређивао материјалне одношаје своје породице — тај ће са мном заједно бити уверен: да овако учен, овако генијалан, овако штедљив човек, као што је био Сава Текелија, није био упућен па то, да му други даје правац, којим ће он на делу показати, колико је одан својој домовини, колико љуби свој род.

Текелија је био главом већи од својих сувременика, а да их је свеколике надмашио и најплеменитијом љубављу — родољубљем — томе су најсјајнији докази ове две огромне фундације његове: ова наша грађанска, којом је 40 година дана родољубиво управљала честита „Матица Српска“, о којој се сада бринете Ви, господо чланови наше овдашње славне општине — и она тамо војничка у Сремским Карловцима, о којој се брине српски митрополит-патријарх са управом народних фондова.

Фонд овога Текелијиног васпитног завода износи данас — осим онога што вреди ова велика и она мала заводска кућа — 240 хиљада форината главнице, коју државна благајница издаје на приплод.

Стипендијски фонд Саве Текелије у Ср. Карловцима достигао је крајем године 1887. своту од 581.312 фор. и 19 н., а како се из истога према правилима не издаје на стипендисте и друге трошкове ни 6000 ф. годишње, то ће овај фонд за двадесетину година достићи према намени Текелијиној милион и сто хиљада фор., те ће онда моћи бити нов и обилан извор за подмиривање црквених просветних потреба нашега народа.

Не би било умутно, да разопћујем свечани расположај овога великога и сјајнога збора излажући Вам подробно развитак овога нашега завода од постанка му до данас — читаћете ви то, ако да Бог здравља, скорим у опширној књизи споменици, у којој ћу, по налогу надзорништва завода, подробно и савесно изложити све оно, што се даде прикупити као драгоцени податак за онај светао лист наше културне историје, на који је Текелија сам својом руком златним словима написао своју племениту намену: „Тюкюли учашчимся!“

Но допустите ми да смем овде само то споменути, да је неумрли оснивач ове велике народне задужбине имао испрва ту мисао, да ова кућа буде прави „васпитни завод“, те према томе

да се тако уреди и устрој, да се у њу примају српска деца из малена, кад се почну учити, и држе у њему све дотле, док своје науке не сврше, да ту онда имају и стан и храну и одело — по види се из „Основателног писма од 21. авг. 1838.“ да је неумрли Текелија купио овај дом за становање старијим питомцима, које је за живота свога сам одабирао, дајући им уза стан, огрев, свећу и послугу још 100 фор. годишње потпоре.

За првих 20 година, т. ј. од 1838. па до 1858. (изузев ратну годину 1848.) било је сваке године у заводу по 12 питомаца, а за потоњих 30 било је увек по 18-орица годишње. Са бројем питомаца повишена је и стипендија прво на 150 фор., а сада на 300 фор. годишње и дата је питомцима потпора, да могу лакше плаћати школарину и испитне пристојбе. — Потпором овога завода учило је до сада науке своје њих 240 питомаца, да не бројим амо оних 60 полупитомаца, којима је завод давао само стан и огрев.

Од питомаца, који су сада у животу, најстарији је питомац завода Василијан Петровић, садањи преосвештени епископ бачки и администратор српске митрополије, који је ступио у завод 1-ог децембра 1839-те, дакле равно пре 50 година, најмлађи је питомац Димитрије Мушицки, правник III. године, који је ступио у завод 1-ог децембра 1888.

Кад год сам пролиставао матицу завода, у коју се бележе имена свију питомаца, гроза ме је хватала код оних силних крстова, којима су обележена имена и сувише великог броја рано преминулих честитих покојника, туга ме је хватала и при именима оних питомаца, за које се не може да чује и пропита јесу ли у животу, али су ми груди набрецале радошћу и поносом при читању имена опих питомаца, који стоје данас у првим редовима српске родољубиве интелигенције, те врше захвалним срцем радо и вољно аманет свога неумрлога добротвора, радећи на бољитку и напретку српскога рода у свима крајевима где год нас има.

Ја не знам, јер не могу то да знам, шта би било данас од нас Текелијиних питомаца, синова ове куће, да нас је завод овај прихватио од наше мале малоће, водио, учио, васпитавао до зрелих година, али кад се загледим у вас, господо и браћо, почев од ове седе главе часног и родољубивога Нестора

Текелијиних питомаца, од дра Љубомира Радивојевића, па до оне најмлађе браће наше — а ја могу ведрим челом и мирном душом рећи: да смо у заводу овом научили се једној од најлепших и најплеменитијих врлина људских, а то је искреној и дубокој захвалности према сени онога великога сина рода нашега, који је био нама други родитељ, а целоме роду српскоме велики добротвор.

Скупили смо се, дакле, у овоме свечаноме часу, око овога топлога огњишта српскога, ми старији да загрејемо груди своје, које нам трну и зебу са многог тешкога удеса у животу нашега народа, да се с вама младима подмладимо и прекалимо оним светлим и чистим огњем, који су ево од 50 година дана весталском ревношћу и родољубивим пожртвовањем чували у овој великој кући они, којима је наручио своју велику задужбину славни Сава Текелија, а то су родољубиви старатељи ове куће пања честита „Матица“, и славна општина пештанска, који очуваше ову кућу и дигоше је на онај ступањ, на коме је она данас.

Одужујући се захвалношћу сени свога оца и добротвора Саве Текелије, коме нека је хвала и слава довека, нека ми је слободно да у име синова ове куће изречем овом свечаном приликом и нашу верноподаничку најдубљу захвалност и оданост моћном заштитнику куће ове, славновладајућем краљу и господару нашем и високој државној влади, која очинском бригом подупире све добре умишљаје и родољубиве подвиге старатеља ове куће честите „Матице Српске“, и славне наше црквене општине.

Завршујући ову своју реч обраћам се опет теби, свети и племенити душе, Текелија Саво, који гледиш рукосад свој са висина а у колу својих дичних последника. — Опрости, свети душе, што је проста и неука беседа моја, те не могу у овај мах, кад су нам груди препуне, да одам хвалу теби и славним делима твојима достојну . . . А што не могу друкче рећи ја — нек место мене песма збори!“

Говор је пропраћен бурним усклицима: „Слава Текелији!“ Тим усклицима једва би краја, нарочито онда, кад се говорник, при крају свога говора, окренуо лицем слици Саве

*

Текелије, која је била украшена веома лепим венцем од природна цвећа и урешена свежим пупољцима ружиним.

Иза тог говора отпевало је црквено певачко друштво „Химну Текелији“, коју је спевао наш Змај-Јован Јовановић, а за певање удесио Евђепије Стојановић, управитељ збора српске црквене певачке дружине.

Химна та гласи:

„На небу си, света душо,
Текелија Саво!
Тамо очи подижимо,
Кад је небо мутно,
Кад је небо плаво,
И кад срце у дну стрепи,
Твој нас наук крепи!
Нас облеђу твоје душе
Зраци богодани,
Кад смо братски загрљени
И на правом путу
Врли и ваљани,
Ти нам ширић крила нади,
Оче Срба млади'!
Ко те не би диком звао,
Славу ти одав'о;
Ко се не би заносио
Блеском духа твога
Текелија Саво:
Буди јава твојих снова
Од твојих синова!“

После отпеване химне председник је захвалио гостима, који су дошли на ту светковину и који сви нису ни могли стати у дворани текелијна завода, него их је било и по ходницима и по другим собама.

У 2 сахата после подне био је у редуту банкет, на ком је било до осамдесет све по избор Србаља из свију крајева српских и на ком су изговорене многе лепе, духовите, језгровите и китњасте здравице.

Прослава завршила се сêлом у текелијном заводу. Ту се певало, свирало, декламовало, играло и веселило до беле зоре својски, искрено, српски. Сваки ти је то био раздраган и отишао је кући потпуно задовољан са целом светковином, која је оставила за собом у српству најлепшу успомену од трајне вредности.

*

Лепа ова прослава даје нам прилику, да наведемо овде два писма Саве Текелије, из којих ћемо видети, како је тај „највећи Србин“ века свога скроман био, као и сваки прави велики човек, како у свом раду није знао за таштину, него му је само и једино просвета, срећа и слава народа му на срцу лежала и како му није било право, кад се писало о добрим делима, која је починио за живота свога, а у корист народу своме.

Тодор Павловић, уредник „Српског Летописа“ посветио је другу свеску тога списа за год. 1833. Сави Текелији и у својој подужој посвети рекао је и ово: „Ви сте, Високородни Господине! све добродјетели славни праотаца Ваши насљедили и у благородним персима Вашим на срећу рода Сербскога миловидно развили! Вама је Име Сербско мило, и све, што се на то име односи Вама на срцу лежи; Ви вјеру и закон прародитеља Ваши вјерно љубите, пак великољепне храмове и олтаре Богу подижете, Ви просвјешченије народно желите, пак то међу Србљима разпространити са свом силом трудите се; сваког Србљина, који се научити жели, или друге учи великодушно подпомагајући, спасителна са Србље заведенија правећи, књигохранилишча заводећи; и число они, који Вашем великодушију управо просвјешченије и сву срећу благодарити имају лако се изчислити неможе: словом, Ви за благо и славу народњу ревностно и дјелате и шчедро благодјетелствујете.“

Кад је ту посвету скромни Текелија прочитао, одмах је написао Павловићу ово писмо: „Благородный Господине, мнѣ любезный! Чрезъ у второй части Лѣтописа текущаго лѣта, находящеесе посвященіе Ваше, мени учинѣное, заслуги моя по мнѣнію моєму преко мѣре возвеличаваю се; не знамъ, бы ли Като на погребу моме о њима тако судіо. Мене што се тиче, я нисамъ никому, кои ме є за тако што пытао, дозволіо, о мени писати. Ваше є усердіе прескочило обичный рядъ питања, сада ми дакле ино не остає, развѣ Вамъ благодарити за показаное мени тоє усердно почитаніе, молящи Васъ, да, ако бы сте у будуще у мои дѣли што похвално нашли, таково изволили до послѣ моє смерти задержати, и тако отъ люди удалили мнѣніе то, аки бы я похваложаждущъ было, и того ради что нибудъ за общее Рода добро учиніо, итд. итд.

Вашъ Саввa Тюкюли.“

Тако може писати и говорити само племенита срца, узвишена духа и правим родољубљем задахнут човек, који се држи начела: Нек не зна левица, што даје десница, па тако не чини добра дела народу своме, да се за то хвали и узноси још за живота свога!

И друго писмо писао је Текелија Павловићу, кад му је послао знатну повчану потпору, да не би морао обуставити издавање „Српског народног листа“.

У том свом писму вели Текелија: „Благородный Господине! Я самъ Вами казао съ почетка, кадъ сте ми намѣреніе Ваше явили, да у блато запасти будете, изъ кога є тежко изити, изъ причине те, что овде у нашемъ Царству, кои бы тай Листъ читали, скоро вечша частъ (ибо є привикла) воли нѣмецки читати, нежели на своемъ єзыку, что є жалостно. Но Господине, да могу Вамъ показати, колико я уважавамъ Сербскій Народный Листъ и изображеніе любимаго ми народа Сербскаго, то я жертву народнѣмъ томъ изображенію и садъ приносимъ, и радовати се буду, ако тымъ начиномъ Вашу честъ, и способъ народнѣга просвѣщенія удержати и спасти узмогу. Я не задержавамъ до смерти, кадъ отъ повца никакву ползу човекъ имати може, него и дотле удержавамъ се отъ свои трошкова, да би на олтаръ народа что годь дати могао, то є све, что учинити могу за садъ.

Вашъ Саввa Тюкюли.“

Из захвалности на тој потпори, без које би „Српски народни лист“ престао излазити, Павловић је у том свом листу год. 1835. допео лик Саве Текелије, а споменуто писмо попратио је овако: „То су речи истинитог примерног родољубија, тако само онај говори, који Род паче свега на свету љуби: допусти дакле милостиви и родољубиви Ревнитељу, да и ово особено благодјејаније благодарним чувством преиспуњени споменемо, да ти сердечно благодареније јавно принесемо, да благодјејанија спомен јавно овде ставимо, да ти споменик вечите благодарности подигнемо; ми ћемо само тако чувствама и нашим и чувствама целог Рода Сербског право учинити. Ти нам се пак такови велики дјела Твоји још дуго дичи и поноси!“

МАТИЦА СРПСКА.

Изводи из записника књижевног одбора и одељења 1889. године.

Састанак књижевног одељења 4. (16.) јула.

9. Миша Димитријевић јавља, да је прочитао на оцену му издапо дело, које је на расписану награду из фонда Јована пл. Наке Вел. Сент-Миклушког послао непознати писац с натписом: „У горњој Славонији, путописне слике“, с мотом: „Лепа наша домовина“, и у својој оцени наводи ово: „Предмет овога путописа је Горња Славонија, онај управо крај њен, где главно стабло српског народа у Славонији пребива, као што сам писац тих слика вели. То је онај крај славонске земље, коме је средиште Пакрац и Липик, са полупречницима до Драве према Барчу и опет до Саве према Старој Градишци. Слике ове написане су лако и занимљиве су. Писац нас упознаје не само са топографијом тога краја, већ и са етнографским и геолошким односајима, а има и озбиљних рефлексија о социјалним односајима. Из ових слика види се, да је писац човек, који има дара за проматрање, и по томе је поглед пишчев оригиналан. Нема сумње, да ће ово дело много допринети за познавање тога врло мало познатог краја нашег народа, и с тога би се ја смео усудити, да славној „Матици“ препоручим: нека слободно ово дело награди. Величину саме награде нека изволи сам књижевни одбор одредити.“

Други, оцењивач, Стеван Лекић, у својој оцени тог истог дела наводи ово: „Колико је мени познато, мало има у нашој књижевности књига, које се баве описивањем оних крајева наше домовине, у којима Срби живе. За то с радошћу поздрављам ма и најмањи књижевни прилог, који се таквим предметом бави.

Писац нам је изнео неколико слика — има их свега седам — са свога пута по горњој Славонији, где наш народ у великом броју живи и где је „Срйство“, као што сам писац вели, „све до данас већином непокварено и чисто одржало свој народни значај.“

Главни предмет ових путописних слика јест описивање Пакраца и Даровара. Ту су побројана сва места, која леже у близини ових варошица. Врло је вешто описано земљиште, како изгледа, како се обрађује и какве плодове доноси. Споменути су тамошњи становници по својој

народности и црта им се живот и рад. С особитом пажњом описано је живовање српскога народа.

Толико могу рећи, да ми није познато, да је овај српски крај тако тачно и зналачки описан, као што је то у овим путописним сликама учињено. Ретко би се што нашло, што заслужује, да се у оваком књижевном раду спомене, а да то писац није учинио. Овим путописним сликама још и то подиже вредност, што је писац вешто уплео у своје описивање и по неколико занимљивих црта из прошлости овога српског краја.

У кратко могу рећи, да су ове путописне слике тако вешто израђене, да могу задовољити свакога читаоца, био он које му драго струке. И по томе могу само најтоплије препоручити ово дело за матичин „Летопис“ и предложити, да му се награда подели.

Уз ово, што сам у похвалу овога дела рекао, додао бих још своју жељу, да се језик пре штампања очисти од многих страних и застарелих речи, необичних израза и неправилних облика.“

Према тим оценама, а на основу овлашћења главне скупштине, досуђује се делу: „У горњој Славонији, путописне слике“, награда од 100 фор. са жељом, да писац поправи језик у делу свом пре него што се штампа у „Летопису.“

После тога отворило се делу приложено запечаћено писмо, на ком се налазио исти натпис, који и на делу, те се видело, да је то дело написао проф. Мита Петровић у Сомбору.

ИЗДАЊЕ „МАТИЦЕ СРПСКЕ“.

Од **Летописа** „Матице Српске“ изишло је до сад

159 књига.

Од књиге 5 до 80 — — — — — — — 20 нов.
„ „ 84 „ 92 — — — — — — — 40 „
„ „ 93 „ 108 — — — — — — — 50 „
„ „ 109 „ 112 — — — — — — — 80 „
„ „ 113 „ 115 — — — — — — ф. 1.— „
„ „ 116 „ 118 — — — — — — — 80 „
„ „ 119 „ 120 — — — — — — ф. 1.— „
Књига 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128 129.
130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140.
141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150.
151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. и 159. по — 70 „

Примедба. Нема више на продају ових књига: 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 32, 38, 39, 40, 42, 43, 50, 68, 80, 81. 82, 83, 97, 101, 102.

Народне песме (у Славонији, женске) — — — 30 нов.
Душанија, од Ј. Новића — — — — — — 40 „
Старине (тумачење нар. певања и приповедања), од Ј. Новића — — — — — — — — 40 „
Московија (кримски рат), од Ј. Новића — — — 30 „
Капетан Радич (приповетка), од Ј. Новића — — 20 „
Краљевић Марко (драма), од А. Николића — — 20 „
Максим Црнојевић (трагедија), од Л. Костића — 50 „
Натан Мудри, превео др. Ј. Хаџић-Светић — — 30 „
Песме Хорацијеве, превео Ст. Лазић — — — 30 „
Латинска граматика, од дра Ј. Туромана. I. део — 80 „
Латинска граматика, од дра Ј. Туромана. II. део ф. 1.— „
Живот Саве Текелије — — — — — — — 20 „
Албум текелијине стогодишњице — — — — 10 „
Мажејовски, Историја словенских права. I. — — 30 „
Дјела Јакова Игњатовића. I. — — — — — 80 „
Животопис Лукијана Мушицког (са сликом), од дра Ђ. Мушицког — — — — — — — 30 „

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Т С к II 4

Летопис и остала издања „Матице Српске“

могу се добити:

У **Панчеву**: У књижари Браће Јовановића, као главног комисионара матичиних књига.

У **Београду**: У књижари В. Валожића.

У **Загребу**: У књижари Југословенске академије Лав. Хартмана (Кугли и Дајч), у свеучилишној књижари Албрехта и Фиделера, и у књижари Мучњака и Сенфтлебена.

У **Задру**: У књижари Г. Водицке.

У **Новом Саду**: У књижари Браће М. Поповића, у књижари Авг. Хергера, у књижари Луке Јоцића и у благајници „Матице Српске“.

У **Сплиту**: У књижари дра Грегра и Ф. Датла.

У **Сомбору**: У књижари Мил. Каракашевића.

У **В. Кикинди**: У књижари Јована Радака.

У **Вечкереку**: У књижари Ј. Грчића.

У **Земуну**: У књижари Ј. Карамата.

Цена је овој књизи 70 нов. а. вр.